



**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**MÂNÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ
THE ANALYSIS OF MÂNÎ'S DÎWAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Alihan KÖLEMENOĞLU**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Beyhan KESİK**

GİRESUN, 2022

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MÂNÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ
THE ANALYSIS OF MÂNÎ'S DÎWAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Alihan KÖLEMENOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Beyhan KESİK

GİRESUN, 2022

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nü 07.06.2022 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Alihan KÖLEMENOĞLU'nun "Mânî Dîvânî'nın Tahlili" başlıklı tezini incelemiş olup aday 21.09.2022 tarihinde, saat 10.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye(Başkan)	Prof. Dr. Beyhan KESİK	
Üye	Prof. Dr. Abdullah EREN	
Üye	Doç. Dr. Hamza KOÇ	

ONAY

.../.../2022

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü V.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mânî Dîvânı’nın Tahlili” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2022

Alihan KÖLEMENOĞLU

ÖN SÖZ

Klasik Türk şiiri; imgeleri, mazmunları ve tasavvurlarıyla sanatkârane bir söyleyişin hâkim olduğu bir gelenektir. Klasik şairlerce kaleme alınan divanlarda din, tasavvuf, cemiyet, sosyal hayat ve tabiat gibi konular geniş ölçüde yer tutmaktadır.

Hiçbir eserin yazıldığı dönemden ayrı düşünölemeyeceği gibi *Mânî Dîvânı*, şairin hayat görüşünü ortaya koymasına ek olarak dönemin sosyal ve cemiyet hayatını yansıtmaları bakımından da büyük ölçüde önem taşımaktadır.

Dîvân'da toplam dört kaside bulunmaktadır. Bunlardan birinci, üçüncü ve dördüncüsü Mollâ Ahmed Efendi hakkında, ikincisi Demirkapı fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa vafında kaleme alınmıştır. Bu kasidelere ek olarak bir terkîb-bend, iki müseddes, bir tesdis ve iki tahmis nazım şekliyle yazılmış musammatlar bulunmaktadır. Terkîb-bend konusu itibarıyla bir mersiye'dir. *Dîvân*'da ayrıca 107 gazel bulunmaktadır. *Dîvân*'da yer alan şiirlerden biri de aynı zamanda bir tarih manzumesi olan kıt'a-ı kebîredir. 32 beyitten meydana gelen bu manzume, Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa'nın Hz. Mevlânâ'nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürölmüş bir tarih kıtasıdır. Mânî'nin bir de Bursa Şehr-engîzi'i adlı bir eseri vardır.

Mânî Dîvânı'nın Tahlili adlı çalışmada Mânî'nin şiir dünyası incelenerek edebî yönünü ortaya çıkarılması amaçlanmış aynı zamanda bir divanın nasıl şekillendiği ve muhteva açısından nelerin incelenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Şener DEMİREL tarafından 2017 yılında yayımlanan *Mânî Dîvânı* esas alınarak hazırlanan bu çalışmanın giriş bölümünde Mânî'nin hayatına değinildikten sonra *Dîvân* "Din, Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat" başlıkları altında taksim edilmiştir. Beyitlerde yer alan mefhum birkaç örnek ile beraber ilgili başlık altında ele alınmıştır.

Bu çalışmayı benim için seçip, çalışma sürecim boyunca desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Beyhan KESİK'e, sorularına her zaman içtenlikle cevap veren değerli hocalarım Arş. Gör. Kübra KACAR'a ve Dr.Ögr. Üyesi Şermin BAKA TELLİ'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

MÂNÎ DÎVÂNÎ'NİN TAHLİLİ

Yüksek Lisans-2022, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

16. yüzyıl, gerek siyasal alanda gerekse sanat ve edebiyatta zirveye ulaşılan klasik edebiyatın tam manasıyla şekillendiği ve pek çok usta şairin nitelikli eserler bıraktığı verimli bir asır olmuştur. Bu yüzyılın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri de Rumeli coğrafyasında yetişen Mânî'dir.

Çalışmanın amacı, Mânî'nin *Dîvân*'ı tahlil ederek edebî şahsiyetini ve dünya görüşünü ortaya koymaktır. Bu çalışmada *Mânî Dîvânı* "Din, Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat" başlıkları altında beş bölüme ayrılmış ve her bölümde ilgili mefhumlar etrafıca incelenerek şairin şiir dünyasının kapıları aralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mânî, Dîvân, Tahlîl, Şerh, Din, Tasavvuf, Cemiyet, İnsan, Tabiat.

ABSTRACT**THE ANALYSIS OF MÂNÎ'S DÎWAN****Master Degree-2022, Department of Turkish Language and Literature.**

The 16th Century was a fruitful period within Ottoman history during which politics, art, and literature had reached their peaks, and whereby both Classical Turkish literature in its very essence was shaped as well many a masterful poet had penned many a marvelous work. One of the most important of these bardic figures is the Balkan-reared poets Mânî.

The aim of the study is to reveal his literary personality and world view by analyzing the divan of Mânî. In this study, the Spiritual Dîvân was divided into five chapters under the headings of “Religion, Sufism, Society, Human and Nature”, and in each chapter the relevant notions were examined in detail and the doors of the poet's world of poetry were opened.

Keywords: Mânî, Collected Poems, Commentary, Analysis, Religion, Mysticism, Society, Man, Nature

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XXI
GİRİŞ	1
DEYİMLER.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN	7
1.1. ALLAH.....	7
1.2. MELEKLER.....	9
1.3. ÂYETLER.....	10
1.4. PEYGAMBERLER.....	10
1.4.1. Hz. Âdem.....	10
1.4.2. Hz. İbrâhim (Halîl)	11
1.4.3. Hz. Ya'kûb.....	12
1.4.4. Hz. Yûsuf.....	13
1.4.5. Hz. Mûsâ.....	14
1.4.6. Hz. Süleymân.....	15
1.4.7. Hz. İsmâil.....	16
1.4.8. Hz. İsâ	16
1.4.9. Hz. Muhammed	17
1.5. DÖRT HALİFE	18
1.6. EHL-İ BEYT	18
1.7. KAZA VE KADER	19

1.8. AHİRET İLE İLGİLİ MEFHURLAR	20
1.8.1. Kıyamet (Mahşer, Rûz-ı Kıyamet)	20
1.8.2. Ahir Zaman	21
1.8.3. Ölüm ve Ölümle İlgili Mefhumlar	21
1.8.3.1. Ölüm (Ecel)	21
1.8.4. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar	22
1.8.4.1. Cennet (Cinân)	22
1.9. SOYUT VARLIKLAR	23
1.9.1. Ruh	23
1.9.2. Peri	23
1.9.3. Şeytan	24
1.10. DİĞER İTİKADİ MEFHURLAR	25
1.10.1. Mü'min, Müslüman	25
1.10.2. Kâfir (küffâr)	26
1.10.3. Günah (Suç), Haram	26
1.10.4. Put (Büt, Sanem, Nigâr)	27
1.10.5. Deyr	27
1.11. İBADETLE İLGİLİ MEFHURLAR	28
1.11.1. Duâ (Niyâz), Bed-dua	28
1.11.2. Secde	29
1.11.3. Hacc ve İlgili Mefhumlar	29
1.11.3.1. Kâbe	29
1.11.3.2. Kurban	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. TASAVVUF	31
2.1. Âşık (Ehl-i Aşk)	31

2.2. Abdal	32
2.3. Zâhid (Sûfî)	32
2.4. Esrar, Râz	33
2.5. Dîvânda Adı Geçen Mutasavvıflar	33
2.5.1. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (Hazret-i Monla).....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEMİYET.....	35
3.1. ŞAHISLAR.....	35
3.1.1. Pâdişâhlar ve Devlet Adamları	35
3.1.1.1. III. Mehmed.....	35
3.1.1.2. Özdemiroğlu Osman Paşa	35
3.1.1.3. Mollâ Ahmed Efendi.....	36
3.1.1.4. Güzelce Mahmud Paşa	37
3.1.2. Tarihi ve Efsânevi Şahsiyetler ve İlgili Mefhumlar.....	38
3.1.2.1. Hızır, İskender, Zulûmât, (Âb-ı Hayvân, Âb-ı Hayat).....	38
3.1.2.2. Cem (Câm-ı Cem)	39
3.1.2.3. Rüstem	40
3.1.2.4. Dârâ	40
3.1.2.5. Yezîd	41
3.1.2.6. Kârûn.....	41
3.1.2.7. Nerîmân.....	41
3.1.3. Edebî Şahsiyetler	42
3.1.3.1. Hassan (Hassan bin Sâbit).....	42
3.1.3.2. Selmân.....	42
3.1.3.3. Hâtem-i Tâi	43
3.1.4. Efsâneleşmiş Aşk Kahramanları	43

3.1.4.1. Leylâ ile Mecnûn.....	43
3.1.4.2. Ferhâd, Şîrîn, Hüsrev	44
3.2. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	45
3.2.1. Hindistân (Hind)	45
3.2.2. Mısır, Şâm, Kenân	45
3.2.3. Hoten.....	46
3.2.4. İstanbul.....	47
3.3. DAĞLAR, DENİZLER, NEHİRLER	47
3.3.1. Dağlar.....	47
3.3.1.1. Bî-Sütûn	47
3.3.1.2. Kâf (Kâf-ı mahabbet)	47
3.3.2. Denizler.....	48
3.3.3. Nehirler	48
3.4. SOSYAL HAYAT.....	48
3.4.1. Sosyal Tabakalanma	48
3.4.1.1. Sultân, Şâh, Hünkâr, Padişâh, Efendi	48
3.4.1.2. Vezir (Âsaf), Paşa, Beglerbegi (Mîr-i Mîrân).....	50
3.4.1.3. Sipâh, Asker (Leşker, Cünd, Kul oğlu).....	51
3.4.1.4. Bende, Gedâ, Kul, Çaker Esir	52
3.4.2. Resmî ve Gayriresmî Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler.....	53
3.4.2.1. Tabîb	53
3.4.2.2. Cellâd	54
3.4.2.3. Sâkî.....	55
3.4.2.4. Sarrâf	56
3.4.3. Muhtelif İçtimâî Haller, Münâsebetler ve Bazı Tipler	56
3.4.3.1. Tıfl (Oğul)	56

3.4.3.2. Dost, Yârân, Yoldaş, Hem-dem, Hem-şîre	56
3.4.3.3. Cûvân	58
3.4.3.4. Konuk, Mihmân	58
3.4.3.5. İhtiyâr, Pîr-zen.....	59
3.4.3.6. Kâtil (Kattâl)	59
3.4.4. Eğlence Hayatı	59
3.4.4.1. Bayramlar	59
3.4.4.2. Meclis (Bezm).....	60
3.4.4.3. Müsabakalar	62
3.4.4.3.1. Güreş (Pehlevân)	62
3.4.5. Yiyecekler ve İlgili Mefhumlar	62
3.4.5.1. Kebâp	62
3.4.5.2. Şeker (Sükker).....	62
3.4.6. İçecekler.....	63
3.4.6.1. Şarap (Mey, Bâde)	63
3.4.6.2. Şerbet	64
3.4.7. Diğer Maddeler	65
3.4.7.1. Zehir (Zehr).....	65
3.4.7.2. Jeng	66
3.4.8. Giyim-Kuşam.....	66
3.4.8.1. Tâc.....	66
3.4.8.2. Libâs, Dâmân	66
3.4.8.3. Külâh.....	67
3.4.8.4. Kabâ, Atlas.....	68
3.4.8.5. Câme, Nikâb.....	68
3.4.8.6. Halhâl	69

3.4.8.7. Şâne	69
3.4.8.8. Kemer	69
3.4.8.9. Pîrâhen	70
3.4.9. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar	70
3.4.9.1. Çerâğ, Şem'	70
3.4.9.2. Kadeh, Câm, Kâse	71
3.4.9.3. Âyine (Mir'at)	72
3.4.9.4. Rişte	72
3.4.9.5. Zencîr	73
3.4.9.6. Kafes	73
3.4.10. Tıbbî Mefhumlar ve Hastalıklar	74
3.4.10.1. İlaç, Merhem	74
3.4.10.2. Tabîb, Hasta (Bîmâr)	74
3.4.10.3. Dârû's-şifâ	75
3.4.10.4. Tûtîyâ (Kuhl)	76
3.4.10.5. Baş ağrısı, Derd-i ser	76
3.4.10.6. Remed	77
3.4.11. Yazı ile İlgili Mefhumlar	77
3.4.11.1. Kalem (Kilk, Hâme)	77
3.4.11.2. Kitâb, Defter, Dîvân	78
3.4.11.3. Levh	78
3.4.11.4. Harfler	79
3.4.12. Edebiyat ile İlgili Mefhumlar	79
3.4.12.1. Nazm, Gazel	79
3.4.13. Kıymetli Taşlar, Mâdenler ve Süs Eşyaları	80
3.4.13.1. Altun (Zer, Zerrîn)	80

3.4.13.2. Gümüş (Sîm, Sîmîn)	80
3.4.13.3. Güher (Gevher, Cevher, Cevâhir)	81
3.4.13.4. Lâ'l	82
3.4.13.5. İnci (Dürr)	83
3.4.14. Kokular	83
3.4.15. Taşıma Araçları.....	84
3.4.16. Para Birimleri.....	84
3.4.17. Ölçü Birimleri ve Araçları	85
3.4.18. Savaş Malzemeleri.....	85
3.4.18.1. Kılıç (Tîg).....	85
3.4.18.2. Hançer	86
3.4.18.3. Ok (Tîr, Hadeng) Peykân, Yay (Kemân)	87
3.4.19. Âdetler, Gelenekler ve İnanışlar	89
3.4.19.1. İdam Etmek	89
3.4.19.2. Kurban Keskme.....	89
3.4.19.3. Duâ ve Bedduâ Etmek.....	89
3.4.19.4. Mektup (Nâme) Yazmak.....	90
3.4.19.5. Mâtem Tutmak	91
3.4.19.6. Elif Çekmek	91
3.4.19.7. Bazâr, Dükkân.....	92

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İNSAN	93
4.1. İNSAN.....	93
4.1.1. Umûmî Olarak İnsân (Âdem)	93
4.2. GÜZELLİK.....	93
4.2.1. Umûmî Olarak Güzellik (Hüsn, Melâhat)	93

4.2.2. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar	94
4.2.2.1. Bahâr, Bağ, Gülistân, Gülzâr, Gülşen	94
4.2.2.2. Âyine, Mir'at	95
4.2.2.3. Envâr	96
4.3. SEVGİLİ	96
4.3.1. Umûmî Olarak Sevgili	96
4.3.2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar	97
4.3.2.1. Hz. Yûsuf, Hz. İbrâhim (Halîl)	97
4.3.2.2. Sultân, Padişâh, Şâh, Hünkâr, Efendi	98
4.3.2.3. Şems (Mihr, Âfitâb, Hurşîd), Mâh, Hercâyî, Hâver.....	99
4.3.2.4. Gül (Gül-i Ra'nâ), Gonca, Nihâl, Yâsemen (Semen)	100
4.3.2.5. Melek, Hûrî, Perî (Perî-peyker)	101
4.3.2.6. Bût, Sanem, Nigâr	102
4.3.2.7. Dîn, İmân, İmansız, Kâfir, Vefasız	103
4.3.2.8. Leylâ.....	103
4.3.2.9. Şem', Nûr	104
4.3.2.10. Dürr, Gevher, Genc	104
4.3.2.11. Âhû.....	105
4.3.2.12. Âfet.....	106
4.3.3. Sevgilinin Güzellik Unsurları	106
4.3.3.1. Saç (Zülf)	106
4.3.3.1.1. Umûmî Olarak Saç	106
4.3.3.1.2. Saç ile İlgili Tasavvurlar	107
4.3.3.1.2.1. Zencîr, Tarrâr	107
4.3.3.1.2.2. Anber	107
4.3.3.1.2.3. Kâkül.....	108

4.3.3.2. Kaş (Ebrû).....	108
4.3.3.2.1. Umûmî Olarak Kaş.....	108
4.3.3.2.2. Kaş ile İlgili Tasavvurlar	109
4.3.3.2.2.1. Kemân.....	109
4.3.3.2.2.2. Tâk	109
4.3.3.2.2.3. Râ.....	109
4.3.3.2.2.4. Hilâl	110
4.3.3.3. Göz (Çeşm, Dîde).....	110
4.3.3.3.1. Umûmî Olarak Göz	110
4.3.3.3.2. Göz ile İlgili Tasavvurlar.....	110
4.3.3.3.2.1. Mest	110
4.3.3.3.2.2. Bîmâr	111
4.3.3.3.2.3. Bâdâm	111
4.3.3.4. Gamze (Yan Bakış)	111
4.3.3.4.1. Umûmî Olarak Gamze.....	111
4.3.3.4.2. Gamze ile İlgili Tasavvurlar	112
4.3.3.4.2.1. Cellât, Hûn-rîz	112
4.3.3.4.2.2. Fettân	113
4.3.3.5. Kirpik	113
4.3.3.5.1. Umûmî Olarak Kirpik	113
4.3.3.5.2. Kirpik ile İlgili Tasavvurlar.....	113
4.3.3.5.2.1. Tîr.....	113
4.3.3.6. Yüz (Cemâl, Rûy, Sîmâ, Çihre)	114
4.3.3.6.1. Umûmî Olarak Yüz	114
4.3.3.6.2. Yüz ile İlgili Tasavvurlar.....	115
4.3.3.6.2.1. Gün, Mihr, Mah (Meh-rû).....	115

4.3.3.6.2.2. Gül, Gül-i ter	116
4.3.3.6.2.3. Perî-peyker, Melek-sîmâ.....	117
4.3.3.6.2.4. Yasemin	118
4.3.3.6.2.5. Şem', Envâr	118
4.3.3.6.2.6. Sîm	119
4.3.3.7. Yanak (Rûh, Rûhsâr, Ârız)	119
4.3.3.7.1. Umûmî Olarak Yanak	119
4.3.3.7.2. Yanak ile İlgili Tasavvurlar	120
4.3.3.7.2.1. Lâle, Gül	120
4.3.3.7.2.2. Mihr, Âyine.....	121
4.3.3.8. Hat (Ayva Tüyleri).....	122
4.3.3.8.1. Umûmî Olarak Hat	122
4.3.3.8.2. Hat ile ilgili Tasavvurlar.....	122
4.3.3.8.2.1. 'Anber	122
4.3.3.9. Ağız (Dehân/Dehen)	123
4.3.3.9.1. Umûmî Olarak Ağız	123
4.3.3.9.2. Ağız ile ilgili Tasavvurlar.....	123
4.3.3.9.2.1. Sır.....	123
4.3.3.9.2.2. Gonca	124
4.3.3.10. Dudak (Leb)	124
4.3.3.10.1. Umûmî Olarak Dudak	124
4.3.3.10.2. Dudak ile İlgili Tasavvurlar.....	125
4.3.3.10.2.1. La'l.....	125
4.3.3.10.2.2. Câm, Şarâb.....	125
4.3.3.11. Çene (Zenahdân)	126
4.3.3.11.1. Umûmî Olarak Çene.....	126

4.3.3.11.2. Çene ile ilgili Tasavvurlar	127
4.3.3.11.2.1. Çâh	127
4.3.3.12. Boy (Kad, Kâmet)	127
4.3.3.12.1. Umûmî Olarak Boy	127
4.3.3.12.2. Boy ile İlgili Tasavvurlar	128
4.3.3.12.2.1. Servi (Serv)	128
4.3.3.12.2.2. Şimşâd	130
4.3.3.13. Vücûd (Ten)	130
4.3.3.13.1. Umûmî Olarak Vücûd	130
4.3.3.14. Göğüs (Sîne)	130
4.3.3.14.1. Umûmî Olarak Göğüs (Sîne)	130
4.3.4. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar	131
4.3.4.1. Bûse	131
4.3.4.2. Hırâm	131
4.3.4.3. Kûy	132
4.3.4.3.1. Umûmî Olarak Kûy	132
4.3.4.3.2. Kûyile ilgili Tasavvurlar	133
4.3.4.3.2.1. Ka'be	133
4.3.4.4. Ayagı Toprağı (Ayağı tozu, Hâk-i râh)	134
4.3.4.4.1. Umûmî Olarak Ayağı Toprağı	134
4.3.4.4.2. Ayagı Toprağı ile İlgili Tasavvurlar	134
4.3.4.4.2.1. Tûtîyâ (Kuhl)	134
4.3.4.5. Nâz, Cilve	135
4.3.4.6. Hümâ	135
4.4. ÂŞIK	136
4.4.1. Umûmî Olarak Âşık	136

4.4.2. Âşık ile İlgili Tasavvurlar	138
4.4.2.1. Bülbül.....	138
4.4.2.2. Pervâne.....	139
4.4.2.3. Kurban.....	139
4.4.2.4. Bende, Kul, Çâker, Gedâ, Garîb	140
4.4.2.5. Hasta (Bîmâr) Bîçâre, Mürde, Üftâde, Bî-çâre, Dermândelik	141
4.4.2.6. Mestâne, Şeydâ, Şûrîde	143
4.4.2.7. Mecnûn, Ferhâd.....	144
4.4.2.8. Sultân	145
4.4.2.9. Nâlân, Zâr.....	145
4.4.3. Gönül (Dil, Derûn).....	146
4.4.3.1. Umûmî Olarak Gönül.....	146
4.4.3.2. Gönül ile İlgili Tasavvurlar	147
4.4.3.2.1. Mısır	147
4.4.3.2.2. Mülk	148
4.4.3.2.3. Hâne, Virân (Virâne).....	148
4.4.3.2.4. Dîvâne, Hasta, Figâr	149
4.4.3.2.5. Murg, Pervâne, Bülbül	149
4.4.3.2.6. Levh.....	150
4.4.3.2.7. Bîçâre, Müstmend, Nâlân, Felek-zede, Şeydâ, Figâr	150
4.4.3.2.8. Tıfl	152
4.4.3.2.9. Sûzan	152
4.4.3.2.10. Şâne	152
4.4.3.2.11. Kemer	153
4.4.4. Âşığın Vücut Aksâmı ile İlgili Hususlar	153
4.4.4.1. Beden (Cism, Ten)	153

4.4.4.1.1. Umûmî Olarak Beden.....	153
4.4.4.2. Cân	155
4.4.4.2.1. Umûmî Olarak Cân	155
4.4.4.2.2. Cân ile İlgili Tasavvurlar.....	157
4.4.4.2.2.1. Hazin, Mahzûn.....	157
4.4.4.2.2.2. Nakd.....	158
4.4.4.2.2.3. Rîşte	158
4.4.4.3. Baş.....	158
4.4.4.4. Yüz (Rûy).....	160
4.4.4.5. Göz (Çeşm, Dide).....	160
4.4.4.5.1. Umumi Olarak Göz	160
4.4.4.5.2. Göz ile İlgili Tasavvurlar.....	161
4.4.4.5.2.1. Hz. Ya'kûb.....	161
4.4.4.5.2.2. Gevher.....	162
4.4.4.6. Sîne (Bağır)	162
4.4.4.7. Ciğer.....	163
4.4.4.7.1. Umumi Olarak Ciğer	163
4.4.5. Maddî ve Manevî Haller	163
4.4.5.1. Hastalık	163
4.4.5.2. Âh, Feryât, Figân, Nâle	164
4.4.5.3. Yara (Dağ, Zahm)	165
4.4.5.4. Gam, Elem, Belâ	166
4.4.5.5. Cevr, Cefâ	167
4.4.5.6. Hasret, Ayrılık (Fîrâk, Firkat, Hicr, Hicrân)	167
4.4.5.7. Vuslât (Vasl, Visâl).....	168
4.4.5.8. Aşk	169

4.4.5.8.1. Umûmî Olarak Aşk	169
4.4.5.8.2. Aşk ile İlgili Tasavvurlar.....	170
4.4.5.8.2.1. Bazâr, Binâ.....	170
4.4.5.8.2.2. Yol (Reh)	170
4.4.5.8.2.3. Şarâb	171
4.4.5.8.2.4. Ateş (Od).....	171
4.4.5.8.2.5. Sırr (Esrâr)	172
4.4.6. Rakîb (Ağyâr, Gayr, A'dâ, Düşmen).....	172
4.4.6.1. Umûmî Olarak Rakîb	172
4.4.6.2. Rakîb ile İlgili Tasavvurlar	174
4.4.6.2.1. Hasûd.....	174
4.4.6.2.2. Köpek (İt)	174

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TABİAT	175
5.1. KOZMİK ÂLEM.....	175
5.1.1. Felek.....	175
5.1.1.1. Umûmî Olarak Felek.....	175
5.1.1.2. Felek ile İlgili Tasavvurlar	178
5.1.1.2.1. Kubbe, Günbed.....	178
5.1.1.2.2. Kâse	178
5.1.1.2.3. Minâ.....	179
5.1.1.2.4. Pirezen	179
5.5.2. Yıldızlar	179
5.5.2.1. Umûmî Olarak Yıldız (Sitâre).....	179
5.5.3. Gezegenler	180
5.5.3.1. Güneş	180

5.5.3.1.1. Umûmî Olarak Güneş (Mihr, Âfitâb, Hurşîd, Gün)	180
5.5.3.1.2. Güneş ile İlgili Tasavvurlar	182
5.5.3.1.2.1. Sultan	182
5.5.3.1.2.2. Sevgili	182
5.5.3.2. Ay (Mah, Meh).....	182
5.5.4. Işık (Ziyâ, Pertev, Envâr).....	183
5.5.5. Karanlık (Zulmet)	184
5.5.6. Gölge (Sâye)	184
5.5.7. Diğer Kozmik Unsurlar	184
5.5.7.1. Evc	184
5.2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR	185
5.2.1. Zaman (Rüzgâr, Devr, Devrân, Eyyâm, Dem, Vakt)	185
5.2.1.1. Umûmî Olarak Zaman	185
5.2.2. Yıl	187
5.2.3. Mevsimler	187
5.2.3.1. İlkbahâr	187
5.2.3.2. Hazân.....	187
5.2.3.3. Yaz, Kış (Şitâ).....	188
5.2.4. Zaman Dilimleri.....	189
5.2.4.1. Gün İçerisindeki Zaman Dilimleri	189
5.2.4.1.1. Sabah (Subh, Seher)	189
5.2.4.1.2. Gece (Şeb, Leyl).....	190
5.3. DÖRT UNSUR (Anâsır-ı erba'a).....	191
5.3.1. Su (Âb).....	192
5.3.1.1. Mevcudâtın Yaradılışında Su	192
5.3.1.2. Su ile İlgili Mefhumlar	193

5.3.1.2.1. Deryâ (Deniz, Bahr, Ummân), Girdâb, Katre	193
5.3.1.2.2. Bulut (Ebr), Yağmur (Bârân)	194
5.3.1.2.3. Sel (Seyl), Mevc (Emvâc), Irmak (âb-ı revânı), Nehir (Cûy) ...	194
5.3.2. Toprak (Hâk, Tûrâb)	195
5.3.2.1. Toprak ile ilgili mefhumlar	196
5.3.2.1.1. Taş (Seng).....	196
5.3.3. Hava	196
5.3.3.1. Rûzgâr Çeşitleri.....	197
5.3.3.1.1. Sabâ	197
5.3.4. Âteş (Od, Nâr).....	198
5.4. HAYVANLAR	200
5.4.1. Kuşlar.....	200
5.4.1.1. Umûmî Olarak Kuş	200
5.4.1.2. Kuş Çeşitleri.....	201
5.4.1.2.1. Bülbül	201
5.4.1.2.2. Papağan (Tûtî)	201
5.4.1.2.3. Doğan (Bâz, Şâh-bâz), Karga (Zâg)	202
5.4.1.2.4. Ankâ (Simurg).....	202
5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar.....	203
5.4.2.1. Âhû.....	203
5.4.2.2. At (Esb, Semend)	203
5.4.2.3. Köpek (İt).....	204
5.4.2.4. Aslan (Hizebr), Kaplan (Peleng).....	204
5.4.3. Sürüngenler.....	205
5.4.3.1. Ejder, Ejdehâ	205
5.4.4. Böcekler	205

5.4.4.1. Pervâne.....	205
5.4.4.2. Karınca (Mûr).....	206
5.5. BİTKİLER	207
5.5.1. Ağaçlar.....	207
5.5.1.1. Umûmî Olarak Ağaç	207
5.5.2. Ağaç Çeşitleri	207
5.5.2.1. Serv	207
5.5.2.2. Şimşâd.....	207
5.5.3. Çiçekler.....	208
5.5.3.1. Gül.....	208
5.5.3.2. Gonca	208
5.5.3.3. Lâle.....	209
5.5.3.4. Yasemin	209
5.5.3.5. Sûsen	210
5.5.3.6. Menekşe (Benefşe).....	210
5.5.3.7. Nergis	210
5.5.4. Meyveler	211
5.5.5. Bağ ve Bahçe ile ilgili Unsurlar.....	211
5.5.5.1. Bağ, Bahçe, Bostân (Bûstân), İrem, Gülzâr	211
SONUÇ.....	213
KAYNAKÇA	216

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
G.	: Gazel
Hızl.	: Hazırlayan
K.	: Kaside
Kt.	: Kıt'a
Msd.	: Müseddes
Mt.	: Matla
No.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Tar.	: Tarih
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Th.	:Tahmis
Trb.	: Terkib-i Bend
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayını, yayınları
yy.	:Yüzyıl

GİRİŞ

XVI. yüzyıl divan şairlerinden biri olan Mânî'nin asıl adı Mehmed'dir. Daha çok Şeyh Mehmed veya Mehmed Çelebi lakabı ile tanınan şairden bahseden kaynaklarda doğum yılı ve yeri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹

Küçük yaştan itibaren medrese eğitimi gören Mânî, medrese eğitiminden sonra Anadolu Kazaskeri Mevlânâ Ahmed Efendi'ye intisap etmiştir. Mânî, Mollâ Ahmed Efendi'ninyanında zor günler geçirmiştir. “*Kaside-i Mânî Der-Hak-ı Hâce-zâde Şems Efendi*” başlıklı kasidede işlediği bir suçtan dolayı hocasına şikâyet edilen Mânî, bu kasidenin (K.1/27/33) beyitlerinde kendisini savunur. Kendisini kimsenin “zen-barelikle” suçlayamayacağını, böyle bir şeyin kendisinden sadır olamayacağını ayrıca güzel sevmenin büyük bir suç olarak görülmemesi gerektiğini söyleyerek hem bu işte bir günahı olmadığına yemin eder, hem de suçu varsa bu suçundan dolayı affını diler.² Daha sonra Mânî, aynı zamanda Ebusuud Efendi'nindamadı olan Şeyhülislâm Mâlûl-zâde Mehmed Efendi'den ders alma onuruna nail olmuştur. Bir zaman sonra da Mâlûl-zâde Mehmed Efendi'den mülazim olan Mânî, çeşitli yerlerde kadılık ve müderrislik yapmıştır. Bu dönemlerde sıkıntılı günler geçiren Mânî, Mollâ Ahmed Efendi için yazdığı nesip bölümü şitâiyye olan ve oldukça canlı tasvirler içeren kasidesinde, yaşadığı sıkıntıları dile getirdikten sonra ondan Fenârî Medresesi'ne tayin edilmesini ister.

Mânî, bir müddet sonra Serdar Güzelce Mahmut Paşa'ya intisap eder ve bu kişinin aracılığıyla 1007/1598-99'da Ordû-yı Hümâyûn kadılığına tayin edilir. Aynı yıl içinde de ölür.³

Mânî'nin edebî şahsiyeti ile ilgili kaynaklarda birbirine benzer bilgiler bulunmaktadır. Karakteri ve şairliği hakkındaki bilgiler olumludur. Ondan bahseden ilk kişi olan Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiresinde: “*Babası Çalık 'Alî dimekle ma'rûf efâzıl-ı kuzât-ı kasabâtdan bir zât-ı sûtüdesîfâtdur. Nâmı Şeyh Mehmeddür. Gülistân-ı melâhatle verd-i handânı ve çemenzâr-ı şîve vü nâzik-i serv-revânı olup musavvir-i ezel ü hallâk-ı lem-yezel sahîfe-i vücûda rûy-nîkûsın*

¹Şener Demirel, *Dîvân-ı Mânî ve Şehr-engîz-i Bursa*, (PDF: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımları Genel Müdürlüğü, 2017), s.1.

² Demirel, *a.g.e.*, s.4-5.

³Demirel, *a.g.e.*, s.2-3.

misâl-i Erjeng-i Mânî idüp fehvâsı masdûka-i hâl-i cemâli olmagın mahlas-ı mezbûrî ihtiyâr itmişdür.” ifadelerini kullanır.⁴

Mânî hakkında en geniş bilgi verenlerden biri Nev’îzâde’dir. Şairi, ağabeyi Abdî Çelebi maddesinde ele alan Nev’îzâde: “*Birâder-i kihteri Mehmed Çelebi Mânîmahlası ile şöhrat-şî‘âr ve tamga-zen-i perniyân-ı eş‘âr olmışdı. (...) Mevlânâyı merkûm nahl-bend-i elvân-ı ‘ulûm fazîletü ma‘rifet ile ser-bülend-i emsâl şâ‘ir-i nâzûk-hayâl idi...*” gibi ifadelerden başka; “*Müretteb ve mükemmel divânı ve makbûl ü mütedâvel eş‘âr-ı belâgat-nişânı vardır...*” cümlesiyle divanı olduğunu haber verir.

Mânî Dîvânı’ndan bahseden bir başka eser de *Zübdetü’l-Eş‘âr*’dır. Kafzâde Fâ’izî eserinde, “*Müretteb Dîvânı’ndan intihâb edilmisdir*” diyerek şiirlerinden örnekler aktarır. Hakkında bilgi vermemekle birlikte Fâ’izî eserine, Mânî’nin şiirlerinden çok örnek alandır.⁵

⁴Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*, hzl. Aysun Sungurhan, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımları Genel Müdürlüğü, Ankara 2017, s.737-738.

⁵Semra Tunç, “*On Altıncı Yüzyıl Divan Şairi Mânî ve Şiirleri*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.8.

DEYİMLER

Ah al-:	(G. 60/1)
Arz et-:	(G. 87/2, G. 88/3)
Arz-ı hâl et-:	(G. 70/5)
Arz kıl-:	(K. 1/26)
Ağız aç-:	(G. 18/2)
Ağzı sulan-:	(G. 98/1)
Ayagı altına al-:	(K. 3/2)
Ayagını al-:	(K. 3/20)
Ayagina ak-:	(Trb. I/2)
Ayagın bas-:	(G. 22/4)
Ayaga düş-:	(G. 18/3, G. 75/4)
Ayakda kal-:	(G. 93/3)
Ayag üstine dur-:	(G. 1/4)
Baş açık-:	(G. 96/5)
Baş eğ-:	(G. 95/5)
Başını vir-:	(G. 38/4)
Baş u cândan geç-:	(K. 2/39)
Başa çık-:	(G. 38/4)
Başdan çık-:	(G.42/2)
Başına kon-:	(G. 62/2)
Başını koy-:	(G. 46/4)
Başına doğ-:	(G. 3/5)
Baş üzre-:	(G. 42/1)
Başa gel-:	(G. 94/4)
Boynuna al:	(G.81/3)
Cân gel-:	(G.101/1)
Cânlar vir-:	(G. 4/2, G. 20/5, G. 38/2, G. 46/2, G. 48/2, G. 57/5)
Cân çık-:	(G. 32/1)
Cân u başum feda-:	(G. 103/2)
Cefâ vü cevır çek-:	(G. 14/1)
Cihândan güzer it-:	(G. 46/1)

Ciğeri kebâb ol-:	(G. 25/1)
Dil sok-:	(G. 41/2, G. 98/2)
Dil vir-:	(Msd. 3/III), (G. 68/5, G. 97/5, G. 46/3, G. 57/5)
Dil ü cân vir-:	(G. 24/1)
Dillerde destân:	(K. 2/27)
Dillerde kal-:	(G. 8/1)
Diş bile-:	(G. 55/5, G. 87/4)
Elöp-:	(G. 43/2)
El çek-:	(G. 93/2)
El üzre tut-:	(G. 45/5, G. 76/3)
Elden çık-:	(G. 66/4, G. 74/5)
Elinden gel-:	(G. 17/5)
Eteğini(dâmân)tut-:	(G. 61/3, G. 31/5)
Gam çek-:	(G. 43/1, G. 77/5)
Gam yemez:	(G. 25/5)
Göklere çık-:	(G. 32/3)
Gökden in-:	(G. 4/1)
Göz ucuyla bak-:	(G. 45/4)
Gözden bırak-:	(G. 77/3)
Gözüne gir-:	(Mt. 4)
Gözlerine uyku gel-:	(G. 52/2)
Gözyaşı dökme-:	(G. 23/1)
Gül gibi açıl-:	(G. 5/1, G. 51/2)
Gün doğ-:	(G. 3/5)
Günâha gir-:	(G. 79/4)
Haber al-:	(G. 41/2)
Haber vir-:	(G. 106/2, G. 46/2)
Hâk ile yeksân ol-:	(Msd. 2/I), (G. 68/4, G. 97/2, G. 97/4)
Halâs ol-:	(G. 31/3)
Hatır sor-:	(Msd. 2/I)
Hâsıl ol-:	(G. 82/3)
Hazz ide-:	(G. 92/4)

Helâk ide-:	(G. 98/5)
İki gözüm-:	(G. 14/5)
İşigüne yüz sürme-:	(G. 70/4)
Kabâvü câme yak-:	(Mt. 5)
Kadem bas-:	(G. 83/5)
Kahr çek-:	(G. 87/2)
Kan eyle-:	(G. 55/3)
Kan ol-:	(G. 6/1)
Kan yut-:	(G. 102/2)
Kana kan:	(G. 30/4)
Kana gark ol- :	(G. 87/5)
Kara yüzlü:	(G. 89/4)
Karalar giy-:	(G. 18/5)
Kebâp ol-:	(G. 25/1)
Kerem kıl-:	(G. 77/1)
Kerem it-:	(G. 10/1)
Kış bas-:	(K. 3/11)
Muradum üzre döne-:	(G. 14/2)
Müjde idüp-:	(G. 94/5)
Nakd-i câna vir-:	(G. 7/3)
Nazar kıl-:	(K. 2/24), (G. 84/2, G. 92/5)
Odlara yan-:	(G. 75/1)
Pâyine düş-:	(G. 28/1)
Pây-mâl eyle-:	(Msd. 1/V)
Rif'at vir-:	(G. 88/4)
Serden geç-:	(G. 38/4)
Sevdâya düş-:	(G. 53/1)
Sitârem yok-:	(G. 2/3)
Su sep-:	(G. 98/5)
Sûret vir-:	(G. 88/3)
Şerh eyle-:	(G. 106/4)
Takdir et (eylemek):-	(G. 22/5)

Uç vir-:	(G. 39/4)
Yanıp yakıl-:	(K. 4/34), (G. 33/1, G. 65/4, G. 90/3)
Yer it-:	(G. 46/2)
Yire geç-:	(G. 72/5), (K. 3/6)
Yolunda can ver-:	(G. 48/2)
Yüz çevir-:	(Msd. 2/III), (G. 71/5, G. 34/4)
Yüz döndür-:	(G. 34/1)
Yüz göster-:	(G. 71/3, G. 34/3)
Yüz karalığ-:	(G. 93/1)
Yüz tut-:	(G. 34/4)
Yüz vir-:	(G. 5/3)
Yüzüne bak-:	(G. 10/4)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN

Din, Allah tarafından, peygamberleri aracılığıyla koyulan, uyanları ahiret ve dünyada kurtuluşa erdiren inanç ve ameller bütünüdür.⁶ İman ise, İslam dinini kabul etmedir. Peygamber’in dinine bağlanmadır.⁷

Mânî, çektiği çileler sebebiyle sevgiliye dinsiz, imansız bir kâfir yakıştırmaları yapmaktadır. Mânî, rakibin kendisine merhamet ettiğini ama sevgilinin bir türlü merhamet etmediğini söyleyerek bu durumdan yakınmaktadır.

Hâlûme merhamet agyâr ide sen itmeyesin

Yok mı ey kâfir-i **bî-dîn** bu kadar îmânun (G. 50/4)

Aşağıdaki beyitte geçen savaş kılıcı, tıpkı Firavun ile mücadele ederken gösterilen yed-i beyzâ hadisesindeki Hz. Mûsa’nın eli gibi bir mucize olarak beyitte yer almaktadır. Savaş kılıcının kâfirlerle mücadele ederken ortalığı aydınlatığı ve düzeni sağladığı belirtilmektedir.

Ele alup sala şemşîr-i gazâyı tâ kim

Göstere **kâfir-i bî-dîne** yed-i beyzâyı (Kt. 8)

1.1. ALLAH

Hiçbir şey yokken O vardı. Her şey O’na muhtaç olduğu halde O’nun hiç kimseye ihtiyacı yoktur. İsteddiği anda yok veya var eder⁸. *Mânî Dîvânı*’nda Allah’a ait olan birçok sıfata yer verilmiştir. *Dîvân*’da Allah’a hamd ve şükür ifadeleri olan “*bihamdili’llâh* (Allah’a hamd olsun), *hamdüli’llâh* (Allah’a hamd olsun), *bâreka’llâh*” (Allah mübarek etsin) gibi ifadeler beyitlerde belirtilmektedir:

Bi-hamdi’llâh vezîr-i a‘zam oldı bir melek-haslet

Cihâna saldı pertev âftâb-ı ‘adl ü ihsânı (K. 2/7)

Egerçi devr elinden çok figân u âhumuz vardur

⁶İskender, Pala, *Ansiklopedik Divan şiiri sözlüğü*, Kapı yayınları, İstanbul, 2004s.117.

⁷ Pala, *a.g.e.*, s.232.

⁸ Pala, *a.g.e.*, s.211.

Bi-hamdi'llâh ne gam çünküm Mehemmed şâhumuz vardur(G. 13/1)

Şerbet-i la'1-i safâ-bahşî virür derde devâ

Hamdili'llâh ki hele derdüme dermân geldi (G. 101/3)

Nedür ol zülf-i dil-âvîz ü çeşm-i hûn-rîz

Bâreka'llâh zihî sun'-ı Hudâ-yı Hallâk (G. 37/2)

Aşağıdaki beyitte “*haşeli'llâh*” kelimesi Allah korusun anlamında iyi dilek sözü olarak kullanılmaktadır.

Ben ol nâ-kes ü dün olam **haşeli'llâh**

Ki benden ola böyle bed fi'1 sâdı (K. 1/37)

Mânî, aşk için çektiği acıların kimse tarafından bilinmediğini sadece Allah ile kendisi arasında olduğunu dile getirmektedir.

Kimse bilmez künc-i gamda çekdiğüm mihnetleri

Hâlümi ancak hemân ben bilürüm **Allâh** ile (G. 86/4)

Aşağıdaki beyitlerde Allah'ın yaratıcılık vasfına işaret edilmektedir.

Pür nakş bağladı yine **Nakkâş-ı kirdgâr**

K'oldı şükûfe ele çemen dest-mâl nakş (G. 35/2)

Bir melek-sîret perî-ruhsâr âdem-i cây-nişîn

Rûh halk itmiş seni ol **hâlık-ı cân-âferîn** (G. 73/2)

Bülbül-gül ilişkisinden yola çıkan Mânî, sevgilinin ona yüz vermemesinden dolayı harap olduğunu belirtmektedir. Sevgiliyi Allah'a havale eden Mânî, bu durumdan yakınmaktadır.

Yüri ey külhan-ı hicrâna salan bülbülünü

Saldum **Allâh'a** seni ey gül-i pür-hâr yüri (G. 99/3)

Aşağıdaki beyitte Allah'ın her şeye gücü yeten manasına gelen “*hayy u kadir*” ifadesine yer verilmektedir.

Nola kılsa mahdûm halk-ı cihâna

Seni hâdim-i şer‘ iden **Hayy u Kâdir** (K. 1/25)

Âşık, sevgilinin bulunduğu yerlerde rakibin sürekli karşısına çıkmasından dolayı usanmıştır. Bu durumdan dolayı bir daha karşısına çıkmasını istememektedir.

Yâr gelmişdi gice sonra çıka geldi rakîb

Dilerin son gelişi ola **be-hakk-ı Mevlâ** (G. 3/2)

1.2. MELEKLER

İslam inancında “*Farklı sûretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nûrânî varlıklar*” şeklinde tarif edilen melek, Kur’ân-ı Kerîm’de (el-Bakara 2/285; en-Nisâ 4/136) ve tevatür derecesine ulaşan hadislerde (Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1) inanç esasları arasında sayılmaktadır.⁹ *Mânî Dîvânı*’nda ise melekler daha çok benzetme unsuru olarak kullanılmış ve beyitlerde yer almıştır.

Bi-hamdi’llâh vezîr-i a‘zam oldı bir **melek-haslet**

Cihâna saldı pertev âftâb-ı ‘adl ü ihsânı (K.2/7)

Sevgili, dünyadaki herkesin onu görmek isteyeceği melek yüzlü bir güzelliğe sahiptir. Âşığın gönlü ise bu put gibi olan güzeli görmeyi arzulamaktadır.

Bütün dünyâda diller ol **melek-sîmâyı** isterler

Cihânda bir anun gibi büt-i dil-hâhumuz vardur (G.13/2)

Hız. Âdem’in yerine geçecek kadar temiz fitratlı olan sevgili; görüntüsü, huyu ile peri ve meleklerle benzetilmektedir. Can bağışlayıcı olan Allah’ın ise böyle bir güzelliği yoktan var ettiği dile getirilmektedir.

⁹M.Sait Özervarlı, “Melek” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV yayınları,, Ankara, C. 29, s.40-42.

Bir **melek-sîret** perî-ruhsâr âdem-i cây-nişîn

Rûh halk itmiş seni ol Hâlık-ı cân-âferîn

(G.73/2)

1.3. ÂYETLER

Ayet kelimesinin sözlükteki asıl anlamı “*bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren âlamet*”tir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın varlığını ispatlamak için sunulan delillerden çoğunlukla âyet diye söz edilmektedir.¹⁰ Divan edebiyatında âyetler iktibas yoluyla kullanılır. İktibaslar ise bazen tam ibare olarak, bazen âyet içinden bir kelime, bazen de anlam olarak söz konusu edilirler. Bazen irsal-i mesel, bazen de telmih yapılan âyet iktibaslarına da rastlanır.¹¹

‘Alleme’l-esmâ¹²

Dili kilîd-i künûz-ı hakâyık-ı eşyâ

Derûnı mahzen-i esrâr-ı ‘alleme’l-esmâ (K. 3/19)

Bi’l-‘aşîyyi ve’l-ibkâr¹³

Du‘â-yı hayrdadur sana ‘an-samîmi’l-kalb

Safâ-yı hâtır ile bi’l-‘aşîyyi ve’l-ibkâr (K. 4/28)

Sübhâne hâlıkı hallâku’l-leylü’n-nehâr¹⁴

Bir hüsn virdi rûyuna hattunla kirdgâr

Sübhâne hâlıkı hallaku’l-leylü’n-nehâr (G. 16/1)

1.4. PEYGAMBERLER

1.4.1. Hz. Âdem

Kutsal dinlerin beyanına göre yüce Allah’ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir. Hz. Âdem, genellikle insanlığın babası olarak anılır. Lakabı

¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Âyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV yayınları,, İstanbul, C.4, s.242.

¹¹ Pala, **a.g.e.**, s. 44.

¹² Bakara (2/31).

¹³ Âli İmrân Suresi (3/41).

¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm (21/33).

Safiyyullah'dır ve topraktan veya bir başka yakın söylentiye göre kokuşmuş balçıktan yaratılmıştır.

Klasik şiirde Hz. Âdem'in yılan, cennet, iblis, Havva ve yasak meyve ile ilgili olarak hayatına telmihte bulunulur.¹⁵ Aşağıdaki beyitte geçen “ ‘Alleme’l –*esmâ* ifadesi Bakara suresinden iktibas yoluyla yapılmıştır. “Âdem’e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup, haydi doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin, dedi. Dediler ki: Sen yücesin (yâ- Rab), bizim senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hâkimsin.”¹⁶ Ayrıca ‘Alleme’l – *esmâ*’ ifadesi Hz. Âdem için “*bütün isimleri, eşyanın hakikatini bilen*” anlamında kullanılan bir sıfattır. Aşağıdaki beyitte de kasidenin yazılmış olduğu kişi, bu yönde irfan sahibi olduğu hususunda övülmektedir.

Dili kilîd-i künûz-ı hakâyık-ı eşyâ
Derûnı mahzen-i esrâr-ı ‘alleme’l-*esmâ* (K. 3/19)

Allah'ın şeytana “Hz. Âdem’e *secde et*” dediğinde secde etmeyen şeytana atıfta bulunulmuştur.

Kimseye Âdem dimez kendin görür şeytân gibi
Bir mu’âniddür rakîb-i dîvi sür dergâhdan (G. 78/4)

1.4.2. Hz. İbrâhim (Halîl)

Kur’ân-ı Kerîm’de adına bağımsız bir sure vahiy olunan ve adı Hz. Muhammed’den sonra en çok anılan yirmi beş peygamberden biridir. İbrâhim; cömertliğin, dostluğun, iyiliğin ve samimiyetin sembolü bir peygamberdir. Klasik divan şiirinde sevgilinin yanağı ateş olarak düşünüldüğünde âşık İbrâhim olup, o ateşe atılmak ister. Hz. İbrâhim, klasik edebiyatta hilye türü eserlerde çok ayrıntılı bir şekilde işlenir. Eski ve yeni şiirde kullanım hedefleri şairlerin poetik görüşlerine göre farklılıklar arzeder.¹⁷

¹⁵Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Peygamberler*, Yort Savul Yay, Edirne 2006, s.31-32.

¹⁶ Bakara, 2/31-32).

¹⁷ Aktaş, *a.g.e.*, s.57-58.

Aşağıdaki beyitte Hz. İbrâhim'e telmihle sevgiliye “*dostum*” diyerek seslenilmektedir. Ayrılık ateşiyle yanmak istemeyen Mânî, sevgiliye seslenerek yerinin kavuşma bahçesinde olmasını istemektedir.

Halîlüm âteş-i hicrâna yakma cân-ı mahzûnı

Yirüm gülzâr-ı vasl eyle benüm dildârum **İbrâhîm** (G.60/4)

1.4.3. Hz. Ya’kûb

Yakûp peygamberin lakabı “*İsrâîl*”dir. Onun soyundan gelenler “*Beni İsrâîl (isrâiloğulları)*” diye anılmıştır. Yakûp ile peygamberimiz arasında gelen bütün peygamberler onun zürriyetindendir. Hz. İbrâhim’in yanına gömülmüştür. Edebiyatta daima Yûsuf ile ilgili olarak ele alınır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzân’ı, gözlerinin açılışı vs.telmih konuları ile ele alınır. Âşık, bu çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Yakûp peygambere benzetir.¹⁸

Hz. Yakûp’un gözleri üzüntü ve çile ile kapanmıştır ve kederli bir hayat sürmüştür. Ancak Hz. Yûsuf’tan aldığı haberle gözleri açılmıştır. Bu hadiseyi telmih yoluyla beyitte gönderme yapan Mânî, sevgiliden gelen en küçük haberin bile âşık için büyük bir sevinç kaynağı olacağını belirtmektedir. Aşağıdaki beyitte kendini Hz.Yakûp’a sevgiliyi Hz. Yûsuf’a ve gönlünü Mısır ülkesine benzeten Mânî, artık kederlenmemesi gerektiğini çünkü kalbinin asıl sahibinin geldiğini dile getirmektedir. Hz. Yakûp peygamberin oğlu Hz. Yûsuf’a duyduğu özlem, âşığın sevgilisine duyduğu özlemle bir tutulur.

Künc-i mihnetde figân eyleme **Ya’kûbâsâ**

Ey gönül Mısır-ı dile Yûsuf-ı Ken‘ân geldi (G. 101/2)

Aşağıdaki beyitte Hz. Yakûp’un oğlunu kaybetmesi üzerine ağlayarak kör olmasına telmih yapılmıştır. Hz.Yakûp’un dileği Hz. Yûsuf’un gelmesi ve bu şekilde gözlerinin açılmasıdır. Mânî, kendi gönlünü Hz Yakûp’un gözlerine benzetmektedir. Tek dileği sevgiliye kavuşmaktır ve bu yüzden acı çekmektedir.

¹⁸ Pala, a.g.e., s.478.

Hız. Yûsuf'a benzettiği sevgilinin gelmesini isteyerek ancak bu şekilde acısının son bulacağını belirtmektedir.

Rûşen olsun açılıp dîde-i **Ya'kûb**-ı emel
Demidür hâsılı ol Yûsuf-ı Ken'ân gelsün (G.64/3)

1.4.4. Hız. Yûsuf

Kur'ân'da adı anılan ve hikâyesi uzun bir şekilde anlatılan İsrailoğulları peygamberlerinden biridir. Hız. Yakûp'un oğlu ve İshâk peygamberinin torunudur. Yûsuf'un güzelliği, kardeşilerinin onu kıskanıp kuyuya atması ve yok pahasına satılması, Mısır'da ağırlınca altın değeriinde alıcı bulması, Züleyha ile münasebeti, zindana düşmesi ve orada uzun bir süre boyunca kalması, köle iken Mısır'a sultan olması vb. sebeplerle şiire konu olmuştur¹⁹.

Yûsuf kıssası ise Kur'ân-ı Kerîm'in en güzel kıssası olup, "*Ahsenü'l-Kasas*" olarak vasıflandırılır. Divan şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri Yûsuf tur. Olağanüstü güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili Yûsuf-ı sani (ikinci Yusuf) olarak nitelenir. ²⁰*Mâni Dîvân*'ında Hız. Yûsuf'un ismi birçok yer de sıkça rastlanmaktadır. Güzelliği sebebi ile sevgili yerine kullanılmaktadır.

Dime ey **Yûsuf**-ı gül-çihre vefâdârım ben
Satma kendün bize çün gayr iledür bâzârun (G. 45/2)

Aşağıdaki beyitte aşk yemeği olarak kendi canını kurban etmek isteyen âşık, kendisini bayramlarda kurban edilen hayvanlara benzetmektedir. Çünkü aşk yolunda kendi canını feda etmeyen âşık gerçek aşka ulaşamaz.

Tu'me-i 'aşkunda cânım nola kurbân eylesem
Çok koyun kurbân içindür ey şeh-i **Yûsuf**-likâ (G. 4/3)

Aşağıdaki beyitte dünya kilisesinde gönül aldatan güzellerin çok olduğunu ancak Yûsuf yüzlü bir sevgilinin asla bulunamayacağı belirtilmektedir. Burada dünya kilise denmesinin sebebi, gönül aldatan güzellerin kilise duvarlarındaki

¹⁹ Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler- Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara, s.568,572.

²⁰ Pala, *a.g.e.*, s.484.

putlara benzetilmesinden dolayıdır. Yûsuf yüzlü olan sevgilinin ise burada bulunamacağını dile getirilmektedir.

Deyr-i cihânda çoh bulunur nakş-ı dil-firîb

Mânî bulunmaz ol şeh-i **Yûsuf**-misâl nakş (G.35/5)

1.4.5. Hz. Mûsâ

Kur'ân-ı Kerîm'de adı en çok geçen, kendisine dört büyük kitapdan biri olan Tevrat'ın indirildiği peygamberdir. Hz. Yûsuf'tan sonra İsrailoğulları Mısır'da hızlı bir şekilde çoğalmışlardır. Mısır'ın eski yerlisi olan Kıbt kavmi İsrailoğullarını aşağılık olarak görüyorlardı. İsrailoğulları bu eziyetten kurtulmak istedikleri için Kenan iline gitmek istiyorlardı. O sırada bir kâhin, Firavun'a İsrailoğullarından olan bir çocuğun doğacağını ve bu çocuğun kendi devletinin yıkılmasına sebep olacağını söylemiştir. Firavun ise bu durumu engellemek için yeni doğan tüm erkek çocuklarını öldürmeye başlamıştır. Bu sırada “*İmran*” adındaki şahsın soyundan Hz. Mûsâ dünyaya gelmiştir. Hz. Mûsâ'nın annesi, bu durumdan endişe duyduğu için onu bir sandığa koyup Nil Nehri'ne bırakmıştır. Daha sonra bu sandığı Firavun'un karısı Asiye bulmuş ve Hz. Mûsâ'nın öldürülmesine engellemek için onu saklamıştır. Hz. Mûsâ Firavun'unun gazabından korktuğu için Medyen'e gitmiş ve orada Şuayb'ın kızıyla evlenmiştir. Daha sonra çocuklarıyla Mısır'a giderken Tûr dağında Allah ile konuşmuştur. Bu konuşmadan sonra kendisine peygamberlik verilmiştir.²¹

Mânî, kasidede övülen kişi olan Mollâ Ahmed Efendi'nin âlimliği inci saçan bir kaleme, bu kalemide Hz. Mûsâ'nın esasına benzetmektedir. Bu asa aynı zamanda düşmanları korkutan ejderhaya benzetilmektedir.

Elinde kilik-i dür-efşânıdır '**asâ-yı kelîm**

Ki düşmen üzre olur ejdehâ-yı âteş-bâr (K. 4/24)

Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucize olan yed-i beyzâ hadisesi telmih yoluyla belirtilmektedir. Firavun, Hz. Mûsâ'nın bir

²¹Aktaş, a.g.e., s.99.

mucize göstermesini isteyince Hz. Mûsâ ilk önce asâsını atar ve asâ ejderhaya dönüşür. Daha sonra elini koynuna sokup çıkarır. Hz. Mûsâ'nın eli parlak bir şekilde etrafı aydınlatır. Bu olay yed-i beyzâ hadisesi olarak anılır. Aşağıdaki beyitte geçen savaş kılıcı, tıpkı Firavun ile mücadele ederken gösterilen yed-i beyzâ hadisesindeki Hz. Mûsâ'nın eli gibi, bir mucize olarak beyitte yer almaktadır. Savaş kılıcının kâfirlerle mücadele ederken ortalığı aydınlatığı ve düzeni sağladığı belirtilmektedir.

Ele alup sala şemşîr-i gazâyı tâ kim

Göstere kâfir-i bî-dîne **yed-i beyzâyı**

(Kt. 8)

1.4.6. Hz. Süleymân

Kur'ân-ı Kerîm'de adı adılan yirmi beş peygamberden biridir. Divan edebiyatında Süleymân peygamber, yüzüğü, Belkıs ile olan ilişkisi, rüzgâra hükmetmesi, meşhur kuşu hüdhüd ve karıncalarla olan ilişkileri çerçevesinde ele alınır. Şair zaman zaman sevgilisine Süleymânlık yakıştırdığı da görülmektedir. Karınca aczin, Süleymân ise iktidar ve gücün timsali olarak tezat içinde verilir.²²

Hz. Süleymân'ın karınca ile olan kıssası telmih yoluyla beyitte belirtmektedir. Kasidede övülen kişinin Hz.Süleymân gibi görünmeyecek kadar küçük olan karıncalara lütufla yardım edip incinmemeleri için çaba sarf etse bile devrin Süleymân'ı olmakta gözünün olmadığı dile getirilmektedir. Bu bakımdan övülen kişinin iyi yönlerinden ve alçak gönüllü olmasından bahsedilmektedir.

Ve ger bir mûr-ı nâ-peydâya himmetle nazar kılsa

Tenezzül eylemezdi olmaga dehrün**Süleymânı**

(K. 2/24)

Hz. Süleymân ile veziri olan “*Asaf*” beyitte telmih yoluyla belirtilmektedir. Genellikle vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan “*Âsaf*”, vezirleri övmek için kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte Mânî, kendisini Âsaf'a benzeterek seslenmektedir. Hükümdara benzettiği sevgiliye köle olmanın onu devrin Süleymân'ı yapacağını belirtmektedir. Mânî için sevgilinin kölesi olabilmek değer

²²Aktaş,a.g.e., s.123-124.

ve şöhret kazanmakla eşittir. Çünkü âşık, kendisini sevgilinin yoluna adanmış bir köledir.

O şâha bende olmak diler isen kadr u ‘ünvânı
Kim olsa **Âsaf**’a mâlik odur dehrün **Süleymân**’ı (G. 95/1)

1.4.7. Hz. İsmâil

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen yirmi beş peygamberden biridir. İbrâhim peygamberin ilk eşi olan Sara’nın hizmetçisi Hacer’in ilk oğlu olan bir peygamberdir. Klasik Türk edebiyatındadaha çok Kâbe, Zemzem ve kurban hadiseleriyle karşımıza çıkar. Âşıklar, aynı Hz. İsmâil peygamber gibi sevgiliye kurban edilmeye hazırdır. Hz. İsmâil, klasik ve çağdaş Türk şiir literatüründe daha çok dinsel içerikli mitolojik şiirlerde anılır.²³

Hz. İsmâil’in kurban edilme hadisesini telmih yoluyla belirten Mânî, sevgilinin kan dökücü bakışları ile âşıkları Hz. İsmâil gibi kurban ettiğini belirtmektedir.

Gamze-i hûn-rîz ile ‘âşıkları kurbân idüp
Resm-i **İsmâ**’ile ihyâ eyledün ey dil-rübâ (G. 4/4)

1.4.8. Hz. İsâ

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen ve kendisine kutsal kitaplardan İncil’in indirildiği peygamberdir. Edebiyatımızda; Meryem’in Hz. İsâ’ya gebe kalması, kendi söküğünü kendi dikmesi, ölüleri diriltmesi, ölmeyip göğe çıkarılması ve dördünce kat gökte bulunması gibi özellikleriyle anılır. İsâ, gerek dinî gerekse dindışı şiirlerde çeşitli sebeplerle söz konusu olur. Aşağıdaki beyitte Hz. İsâ’nın ölümlere can vermesine telmih yaparak gönderme yapan şair, Hz. İsâ’nın can veren nefesini sevgiliye benzetmektedir. Tıpkı Hz. İsâ’nın ölümleri diriltmesi gibi sevgilinin gelişinin de âşığı dirilttiğin ona can verdiği söylenmektedir.

²³ Aktaş, a.g.e., s.65.

Mürdeyiken yine ol âfet-i devrân geldi
Zî-**Mesîhâ** ki kudûmıyla bana cân geldi (G. 101/1)

Aşk, sarhoş edici unsurlar taşıması sebebiyle meclise benzetilmiştir. Mecliste ikram edilen şarabın insanı sarhoş ettiği gibi sevgiliye duyulan aşk da insanı kendinden geçirir ve sarhoş eder. Ancak sevgili uğruna türlü türlü acılar çeken âşık, bu yolda hasta düşmüştür. Hz. Îsâ nefesli olan sevgiliden yardım bekleyen Mânî, Bu aşk yükünü hasta gönlüne bırakmaması gerektiğini, hasta gönlünün aşk meclisi için gücünün kalmadığını dile getirmektedir.

Bâr-ı hicrânı dil-i bîmâra çaldırma meded
Olmaz ey '**Îsî- nefes** tab'-ı dîvânı hastenün (G. 52/4)

Aşağıdaki beyitte memduh, Hz. Muhammed, Hz. Îsâ, Hz. Süleymân ve Hızır gibi şahsiyetlerin özelliklerine benzetme yapılarak övülmektedir. Övülen kişinin Hz. Muhammed gibi güzel huyu olduğu, Hz. Îsâ nefesli, Hz. Süleymân gibi alamet sahibi ve Hızır yüzlü olduğu belirtilmektedir.

Halîl-hân u Muhammed-hısâl ü '**Îsî-dem**
Kelîm-dest ü Süleymân-şi'âr u Hızr-likâ (K. 3/16)

1.4.9. Hz. Muhammed

Miladî 571 yılında, Rumi aylardan Nisan ayı içerisinde, Kameri aylardan Rebiülevvel ayının on ikinci pazartesi sabaha karşı dünyaya gelmiştir. İslam peygamberidir. Babası Abdullah, kendisi dünyaya gelmeden annesi altı yaşındayken vefat etmiştir. Hem yetim hem öksüz kalan peygamberimiz dedesi Abdulmuttalib'in yanında büyümeye başlamış, dedesi vefat edince de amcası Ebu Talib'in yanında kalmıştır. Peygamberliği yirmi üç yıl sürmüştür. Kendisi toplumda dost-düşman herkesin güvendiği bir kimse olduğu için hemen bütün insanlar tarafından Muhammed'ül-Emin olarak anılmıştır.²⁴

²⁴ Aktaş, a.g.e., s.167.

Aşağıdaki beyitte memduh, Hz. Muhammed, Hz. İsâ, Hz. Süleymân ve Hızır gibi şahsiyetlerin özelliklerine benzetme yapılarak övülmektedir. Övülen kişinin Hz. Muhammed gibi güzel huyu olduğu, Hz. İsâ nefesli, Hz. Süleymân gibi alamet sahibi ve Hızır yüzlü olduğu belirtilmektedir.

Halîl-hân u **Muhammed**-hîsâl ü ‘İsî-dem
Kelîm-dest ü Süleymân-şî‘âr u Hızr-likâ (K. 3/16)

Dîvân’da Hz. Muhammed’in Ahmed ismi de yer almaktadır. Mollâ Ahmed Efendi’yi övmek için yazılan kasidede Hz. Muhammed’in Ahmed isimiyile adaş olmasının altı çizilerek övülmektedir.

Semiyy-i Ahmed-i mürsel emîn-i dîn ü düvel
Sipîhr-i ‘ilm ü ‘amel âftâb-ı evc-i hudâ (K. 3/17)

1.5. DÖRT HALİFE

Mânî Dîvânı’nda dört halifeden sadece Hz. Ali ile ilgili beyit bulunmaktadır. Hz. Ali’yi ifade etmek üzere onun lakabı olan “*Şâh-ı Merdân*” kullanılmıştır. Bu lakap Hz. Ali’nin yiğitliğini, cesaretini ve kahramanlığını ifade etmektedir. Aşağıdaki beyitte de Mânî, Hz. Ali’ye seslenerek kendisinin de onun gibi olduğunu aşk yolunda cesur davrandığını dile getirmektedir.

Kanber ise Hz. Ali’nin siyahî, sadık bendesidir. Divan şiirinde hizmet ve sadakatin sembolü olarak görülmüştür. Aşağıdaki beyitte Mânî, Hz. Ali’ye bağlılığı ile ünlenen Kanber gibi kendisinin de sevgiliye bağlı olduğunu onun kölesi olduğunu belirtmektedir.

Kamberâsâ benden oldı Mânî-i şeydâ senün
Gel ‘**Ali**-şâhum nazar kıl **Şâh-ı Merdân**hakkına (G. 92/5)

1.6. EHL-İ BEYT

Peygamberin ehl-i beyti demektir. Hz. Muhammed bir gün Hasan ve Hüseyin’i, sonra Fatma ve Ali’yi abaları altına aldığı için tesmiye edilmiştir²⁵.

²⁵Onay, a.g.e., s.51.

Dîvân'da Hz. Hasan ve Hüseyin'in adı zikredilmektedir. Mânî, 82. gazelde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i övmektedir. Aşağıdaki beyitte Mânî, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birbirinden güzel iki tane gümüş bedenli delikanlı olduklarını dile getirmektedir.

Biri birinden güzel iki cüvân-ı sîm-ten
Birinün nâmı Hüseyin ü birinün ismi Hasan (G. 82/1)

Aşağıdaki beyitte Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın kıssalarını telmih yoluyla belirten Mânî, Hz. Hüseyin ve yanındakilerin Kerbela'da susuz bırakılmasına ve Hz. Hasan'ın Yezid'in yolladığı zehirle öldürülmesine gönderme yapmaktadır.

Birinün **âb-ı Fırat** vaslına dil-teşne halk
Birinün **zehri** gamından mürde 'âlem cümleten (G. 82/2)

Aşağıdaki beyitte Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kastedilerek her ikisini de sevmenin âşıklara farz olduğunu dile getiren Mânî, onları sevmeyenler için “*yezid olsun*” ifadesini kullanmaktadır. Söz konusu ifade ile şair, Hz. Hasan'ın Yezid'in aracılığıyla öldürülmesi olayına gönderme yapmaktadır.

Farzdur sevmek ikisin mezheb-i 'uşşâkda
Hâsılı olsun **Yezîd** ikisini de sevmeye (G. 82/3)

1.7. KAZA VE KADER

Allah'ın ezeli hükmüdür. Levh-i Mahfuz'da yazılı olanların vücut bulmadan evvelki haline kader, ortaya çıkmasına da kaza denir. Kader İmanın şartlarından biridir.²⁶

Kendisini çılgın bir âşık olarak gören Mânî, başından bela ile kazanın bir türlü eksik olmadığını söyleyerek alın yazısının böyle olduğunu dile getirmektedir.

Eksük olmadı başumdan bir belâ ile **kazâ**
Böyle takdîr eylemiş ey Mânî-i şeydâ **kader** (G.22/5)

²⁶Pala, a.g.e., s.247.

Sevgilinin kirpikleri kaza oku gibidir. Aşığa isabet etmesi kaza okunun hükmünün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Mânî, bu ok ile yaralandığını ve gönlünün kurtulamadığını söyleyerek belaların ve kazaların onun yakasını bırakmadığını dile getirmektedir.

Döker ne gam belâ kanum alur **tîr-i kazâ** cânım
Gönül kurtulmadı gitdi belâlardan **kazâ**lardan (G.77/2)

1.8. AHİRET İLE İLGİLİ MEFHURLAR

1.8.1. Kıyamet (Mahşer, Rûz-ı Kıyamet)

Bütün insanları dirilerek mahşerde toplanacakları, dünyanın sonu olan gün ve ölümden sonra hayat bulma anlamına gelmektedir. Divan şiirinde kıyamet daha çok fitne ile yahut “*kıyam, kad, kamet*” kelimeleriyle anlam ilişkisi kullanılarak ele alınır. Terim olarak özellikle dinî edebiyatta birçok münasebetle kıyametten bahsedilir.²⁷ Mânî *Dîvânî*’nda ise kıyamet “*mahşer, rûz-ı kıyamet*” gibi tamlamalar ile kullanılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte âşık, ayrılık acısı ile ölürse sebebinin sevgili olduğunu söyleyerek mahşerde sevgilinin eteğine yapışacağını dile getirmektedir. Çünkü âşığın tek amacı sevgiliye kavuşmaktır.

Ger ölürsem tutarum **mahşer**de dâmânun senün
Cân virürsem firkatünde boynuna kanum benüm (G. 61/3)

Aşağıdaki beyitte Mânî, sevgiliye duyduğu hasretin kıyamet gününe kadar içinde bir yara olarak kalmasını istememektedir. Bu yüzden Allah’a yalvararak sevgilisine sarılmadan canını almamasını istemektedir.

Dilde tâ rûz-ı **kıyâmet** dâg-ı hasret kalmasun
Kuçmayınca yârümi Allâh cânımı almasun (G. 74/1)

²⁷ Pala, a.g.e., s.274-275.

1.8.2. Ahir Zaman

Kur'ân-ı Kerîm'de; şîrk-küfür, günah, bozgunculuk-kargaşa-fesat gibi çok farklı anlamlarda kullanılan fitne kelimesi, hadislerde daha ziyade içtimai bozukluk, düzensizlik, anarşi vb. manalarda kullanılmıştır. Türkçeye de hadislerde kullanılan bu anlamlarıyla geçen fitne; klasik Türk şiirinde şairi doğru yoldan çıkaran, zihin ve gönlünü kargaşaya sürükleyen sevgili için kullanılır.²⁸ Aynı zamanda kıyamet kopmadan hemen önceki en son döneme verilen isimdir. Bu evrede bazı belirtiler ortaya çıkmaktadır. Bu belirtilere “*kıyamet alametleri*” ya da “*ahir zaman alametleri*” denir. Örneğin; zamanın hızlı akıp geçmesi bu belirtilerden biridir.

Aşağıdaki beyitte de zamanın hızlı akıp gitmesinin altı çizilmektedir. Merhum kişinin ölümü sonrasında unutulup gittiğini, ahir zamanın bunu gizlediğini, zaman geçtikçe unutturduğu belirtilmektedir.

İtdi zamâne fitnesi âhir nihân anı

Turdukça gitdi fitne-i âhir zamân idi

(Trb. III/4)

1.8.3. Ölüm ve Ölümle İlgili Mefhumlar

1.8.3.1. Ölüm (Ecel)

Tayin edilmiş vade; ömrün, hayatın sonu; ölüm zamanı.²⁹ *Dîvân*'da ölüm ve ecelle ile ilgili olarak “*hâb -ı ecel*” tamlaması kullanılmaktadır. *Dîvân*'da bulunan terrib-i bentten alınmış ikinci bentte ölümle ilgili benzetmelere kullanımıdır.

Türkçe Sözlükte uyku ile ilgili birleşik sözler arasında “*ebedî uyku*” kavramı geçmektedir ve karşılığı da “*ölüm*”dür. Ecel “*Hayatın sonu, ölüm zamanı*” anlamına gelir ve ve canla beden ilişkisinin tamamen kesildiği zamanı anlatır.³⁰ Ölen kişinin hareketsiz kalması ve gözlerinin kapalı olması ecelin uykuya benzetilmesine sebep olmuştur. Bu uykudan ancak kıyamet günü uyanılabilmektedir. Aşağıdaki beyitte de ölümü uykuya benzeten Mânî, ancak bu uykudan uyanıldığında yani gerçekten kişinin ölümü gerçekleştiğinde feryat ve figan edilmesi gerektiğini söylemektedir.

²⁸Ayşe Parlaklıç Mucan, “Klasik Türk Şiirinde Ahir Zaman”, *İstem*, S.29.s.147.

²⁹ Ahmet Doğan, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s.236.

³⁰ Mehmet Özdemir. “Necati Beg Divanı'nda uyku kavramının kullanımı üzerine bir inceleme” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 2017 Dergisi 60, s.128.

Hâb-ı **eceldür** anı zebûn eyleyen gelün

Bîdâr olunca eyleyelüm nâle vü figân

(Trb. II/4)

1.8.4. Cennet ve Cennetle İlgili Mefhumlar

1.8.4.1. Cennet (Cinân)

“*Gölgelik bahçe*” anlamına gelerek, ahirette müminlerin gidecekleri yerdir. Allah cennet için “*Takva sahipleri için Rablerinin önünde nice cennetleri vardır*” buyurmaktadır. Divan edebiyatında çok zaman “*behişt*” olarak karşımıza çıkan cennet, bazen çoğulu olan “cinân” şeklinde de kullanılmaktadır Cennet sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi, onun bulunduğu her yerdir. Aynı zamanda ilkbaharda tabiat da cennetten bir kesittir.³¹

Mânî Dîvânı’nda beyitteki kullanımı ise cennetin çoğulu olan cinan ve cennet kelimeleri bir arada kullanılarak verilmektedir. Mânî, ruhu temiz ve pak olan merhumun mekânının cennet olmasını isteyerek duasında bu yönde olduğunu söylemektedir.

Mânî du’âm odur ki makâmı **cinân** ola

Rûh-ı revân-ı pâkine cennet mekân ola

(Trb. V/1)

Sığınilacak yer manasına gel “*me’vâ*” cenneti niteleyen tamamlayıcı kavram olarak ele alınmaktadır.

Sıdk ile rûh-ı şerîfinden idüp istimdâd

Didi ey cennet-i a’lâda kılan **me’vâyı**

(Kt.17)

Cennet, “*reşk-i cinân*” tamlamasıyla cenneti bile kışkandıracak nitelikte olmak manasında beyitte yer verilmektedir. Aşağıdaki beyitte bahar mevsimin gelişi ile ortalığın yeşerip canlaması anlatılmaktadır. Sabah rüzgârının esmesi ile dünyada oluşan güzelliklerin cenneti bile kışkandıracak güzellikte olduğu bunun sebebinin de yaradılış rüzgârının her yerde benzer olmasından dolayı olduğu belirtilmektedir.

³¹ Pala, a.g.e., s.88.

Nesîm-i hulkına fîl-cümle olmayaydı şebîh

Cihânı reşk-i **cinân** itmez idi bâd-ı sabâ (K. 3/23)

İrem Bağı, Yemen’de yapıldığı söylenen cennet bahçesi benzeri efsanevi bahçedir (bkz Bağ ve Bahçe ile İlgili Unsurlar). Beyitte sevgilinin şarap içmesiyle birlikte yanaklarının kızarması, İrem bağında bulunan güllerin açılmasına benzetilmektedir.

Gül gül oldu mey ile ruhları her bir sanemün

Yir yir açıldı yine gülleri **Bâg-ı İrem**’ün (G. 44/1)

1.9. SOYUT VARLIKLAR

1.9.1. Ruh

Duygu ve tutkuların merkezidir. Kötülöklere meyilli olan ruha “*nefs*” nedir. İnsanlardaki ruh ölümsüzdür.³² Mânî, ruhu temiz ve pak olan merhumun mekânının cennet olmasını, duasının da bu yönde olduğunu söylemektedir.

Mânî du’âm odur ki makâmı cinân ola

Rûh-ı revân-ı pâkine cennet mekân ola (Trb. V/1)

Dîvân’da Mahmut Paşa’nın Hz. Mevlana’nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine yazılmış olan Kıt’a Kebire’de gümüşten kafes, ruha canlılık katan bir türbe olarak belirtilmektedir.

Sefere ‘âzim olup itdi gönülden tasmîm

Ki ziyâret kıla bu türbet-i **rûh-efzâyı** (Kt. 14)

1.9.2. Peri

Son derece güzel yaradılışlı, gözle görülmeyen varlıklardır. Klasik Türk şiirinde ise peri; insanlarla ünsiyete gelmemesi, herkese görünmemesi, güzel olmaları, insanları kendilerine âşık etmeleri ve bu nedenle âşık olmalarına sebep olmaları, çeşitli suretlere girebilmeleri, çeşme, pınar ve hamam gibi yerleri mesken

³² Pala, a.g.e., s.379.

tutmaları yüzünden sevgiliye benzetilmektedir.³³ *Mânî Dîvânı*'nda ise daha çok “*perî-peyker*, *per-î ruhsar*, *perî-zâde*” gibi terkiplerle peri gibi güzel olan sevgilinin güzelliği övülmektedir.

Aşağıdaki beyitte Mânî, sevgilinin eski âşıklarından iyilik ve yardımını kesmediğini söyleyerek kendisinin de onu eskiden beri sevdiğini dile getirmektedir. Dediğini yapan, yiğit ve sözüne güvenir bir er oğlu olduğunu söyleyen Mânî, bu yüzden peri soylu sevgiliye layık olduğunu dile getirmektedir.

Kadîmî kullarından eksük itmez lutf u ihsânın
Er oğludur disem lââyık degül mi ol **perî-zâde** (G. 83/3)

İncinür mihr ü vefâ ile dilün ey Mânî
O **perî-peykere** müşkil bu ki söz söylenmez (G. 33/5)

Aşağıdaki beyitte Hz. Âdem'in yerine geçecek kadar temiz fitralı olan sevgili, görüntüsü, huyu ile peri ve meleklerle benzetilmektedir. Can bağışlayıcı olan Allah'ın ise böyle bir güzelliği yoktan var ettiği dile getirilmektedir.

Bir melek-sîret **perî-ruhsâr** âdem-i cây-nişîn
Rûh halk itmiş seni ol Hâlık-ı cân-âferîn (G.73/2)

1.9.3. Şeytan

Şeytan, önceleri Haris adlı bir melekmış. Allah, Âdem'i yaratıp da bütün meleklerle ona secde etmelerini buyurduğunda tüm melekler secde etmişler. Ancak Haris, kendisinin cin olup ateşten yaratıldığını, topraktan yaratılmış olan Âdem'e secde etmeyeceğini söyleyerek Allah'a karşı gelmiştir. Allah da Haris'i şeytan kılığına sokarak onu lanetlemiştir.³⁴

Dîvân'da yukarıdaki hadiseye telmih yapılmaktadır. Ayrıca beyitte geçen “*mu'ânid*” kelimesi inatçı manasında şeytana atıfta bulunmaktadır. Aşağıdaki

³³ Hakan Yekbaş, “Klasik Türk şiirinde Bazı Halk İnanışları”, *Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.20, S.1, s.161-162.

³⁴ Pala, *a.g.e.*, s.431.

beyitte Mânî, rakibin kendisini herkesten üstüne gördüğünü kimseyi insan yerine koymadığını belirtmektedir. Bu yönleriyle bu şeytani rakibin sevgilin eşiğinden kovulması gerektiği, orada yerinin olmadığını söylemektedir.

Kimseye Âdem dimez kendin görür **şeytân** gibi
Bir mu'âniddir rakîb-i dîvi sür dergâhdan (G. 78/4)

1.10. DİĞER İTİKADİ MEFHURLAR

1.10.1. Mü'min, Müslüman

Mü'min, Allah'a, Peygamberine, kitabına ve dinin esaslarına inanıp iman eden, iman sahibi, Müslüman, inanan anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle; din adına tebliğ ettiği konularda peygamberi doğrulama anlamına gelmektedir.³⁵

Mânî, kâfir olarak nitelediği kişiyi gammazlıkla suçlamaktadır. Kâfirin işinin her zaman mü'minle uğraşmak olduğunu söyleyen şair, karşında olan düşmanın işinin de sürekli olarak onu gammazlamak olduğunu dile getirmektedir.

Beni sana gamz itse gammâz inanma
Mukarrer durur **mü'mine** bugz-ı kâfir (K. 1/36)

İslam dinine mensup her kişiye “*müslüman*” denir. Klasik şiirde bazen vezin gereği “*müselman*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın konusu olan *Dîvân*'da da “*müselman*” şeklinde kullanım mevcuttur. Âşık sevgiliye mahvolmuş ve zavallı gönlüne neden zarar vermek istediğini sormaktadır. Sevgiliye onu kendisinin de sevebileceğini söyleyerek Müslüman olduğunu kâfir olmadığını dile getirmektedir. Çünkü sevgili kâfire davrandığı gibi aşığa davranmaktadır ve bu durumdan dolayı âşıkacı çekmektedir.

Neden helâk u dil-müstmendi kasd itmen
Nola severse seni ol hele **müselmândur** (G. 14/4)

³⁵Yıldız Kızılabdullah, “Esmâ-i Hüsnâ'dan bir isim : “El-mü'min”; Din öğretimine konu edilmesi ve uygulama örneği”, *İlahiyat Fakültesi dergisi* S.14,1, s.231.

1.10.2. Kâfir (küffâr)

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi manalara gelen küfr (kefr, küfûr, küfrân), terim olarak genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanır. Küfrü benimseyene “fitrî yeteneğini köreltip örten” anlamında kâfir denilir. Kâfir genellikle çile çektiren sevgili için kullanılmaktadır.

Hâlûme merhamet agyâr ide sen itmeyesin

Yok mı ey **kâfir**-i bî-dîn bu kadar îmânun (G. 50/4)

Kâfir kelimesinin çoğulu olan “küffâr” kelimesi beyitte düşman olarak gösterilmektedir.

Diledi kim ide **küffâr** ile ceng ü peykâr

Tuta âvâz-ı gazâ bu felek-i mînâyı (Kt. 7)

Aşağıdaki beyitte “*milket-i küffârı*” ifadesi fethedilecek yer manasında kullanılmaktadır.

‘Ahdum olsun ki eger hazret-i şâh-ı Cem-câh

Feth idüp **milket-i küffârı** kırup a’dâyı (Kt. 19)

1.10.3. Günah (Suç), Haram

Küçük günahlar manasına gelen “*sagâir*” ve büyük günahlar manasına gelen “*kebâir*” bir arada verilmektedir. Mânî birinci kasidede kendisine isnat edilen suçlamalara karşı kendisini savunduğu bir şiir olarak karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte Hoca-zâde Şems’e seslenen Mânî, kendisine yöneltilen suçlamaları büyük bir suç olarak görülmemesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca küçük günahların büyük günahlar gibi sayılmaması gerektiği dile getirmektedir.

Büyük **suç** dime bu kadar(cık) **günâhı**

Revâ mı sayılmak **sagâ’ir kebâ’ir** (K. 1/31)

Aşağıdaki beyitte Mânî, sevgiliye seslenerek çektiği eziyetler yüzünden dünyanın ona haram olduğunu söylemektedir. Ancak âşık her durumda sevgiliden medet umduğu için hakkını helal etmesini istemektedir.

Cevr ile dünyâ safâsın çün **harâm** itdün bana
Âhîret hakkın helâl it bâri sultânüm benüm (G. 61/2)

1.10.4. Put (Büt, Sanem, Nigâr)

Klasik şiirde put, nigâr, sanem gibi kavramlar istiare yolula sevgiliyi kastetmek için kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte sevgili, melek yüzlü bir güzeldir ve dünyadaki herkes onu görmek ister. Aşığın gönlü ise böyle put gibi bir güzeli görmeyi arzulamaktadır.

Bütün dünyâda diller ol melek-sîmâyı isterler
Cihânda bir anun gibi **büt-i dil**-hâhumuz vardur (G. 13/2)

Aşağıdaki beyitte Mânî, sevgilinin gemiye binmesini, rüzgârın gemiyi itmesiyle geminin hareket edip uzaklaşmasını, aşığa yapılan bir eziyet olarak belirtmektedir. Çünkü âşık sevgiliden uzak kaldığı her an acı çekmektedir.

Keştiye bindi yelken açup gitdi ol **nigâr**
Benden ayırdı cevri ile cânânı rûzgâr (G. 12/1)

Put gibi olan sevgili ne zaman Mânî'yi görse ona nazı ve işvesiyle acı çekirtmekte ve onu terslemektedir. Aşığın tüm uğraşlarına rağmen ona karşılık vermemesinden dolayıda sevgiliye bu benzetme yapılmaktadır. Çünkü o da bir put kadar hissizdir.

Mâniyi görse ol **sanem** dâ'im işi hemân ana
'İşveleriyle nâzdur şîve ile 'itâbdur (G. 15/5)

1.10.5. Deyr

Dünya ve yeryüzü kiliseye benzetilmektedir. Dünyanın kiliseye benzetilmesinin sebebi sevgilinin put gibi güzel yüzlü olmasından ve kilisenin içerisinde putların ve güzel resimlerin bulunmasından dolayıdır.

Aşağıdaki beyitte dünya kilisesinde gönül aldatan güzellerin çok olduğunu ancak Yûsuf yüzlü bir sevgilinin asla bulunamayacağı belirtilmektedir. Burada dünya kilise denmesinin sebebi gönül aldatan güzellerin kilise duvarlarında olan putlara benzetilmesinden dolayıdır. Yûsuf yüzlü olan sevgilinin ise burada bulunamacağını dile getirilmektedir.

Deyr-i cihânda çoh bulınur nakş-ı dil-firîb

Mânî bulunmaz ol şeh-i Yûsuf-misâl nakş

(G. 35/5)

1.11. İBADETLE İLGİLİ MEFHURLAR

1.11.1. Duâ (Niyâz), Bed-dua

Dua, Allah’a yalvarma, niyaz, anlamına gelmekte, beddua ise bir kimsenin zor durumda kalması için edilen dilektir. Beyitte ise Allah’a seslenen Mânî, beddua etmeyeceğini dile getirerek, kulların kendi yaptıkların cezalarını cekmelerini, aynı durumların kendi başlarına gelmelerini dilemektedir.

Bed-du’â itmezem velî yâ Rab

Bula itdüklerini ‘abd-ı ilâh

(G. 89/3)

Sevgilinin bulunduğu yeri Kâbe’ye benzeterek buranın âşıkların dergâhı olduğunu belirten Mânî, perişan ve tutkun olan âşıkların yerinin burası olduğunu söyleyerek duasının kabul olmasını istemektedir.

Ser-i kûyunda nola cümle **du’âm** olsa kabûl

Ka’bedür ‘âşık-ı şûrîdelere dergâhun

(G. 54/3)

Kûy-ı dil-berde nola cümle **du’âm** olsa kabûl

Ka’bedür ‘âşık-ı şûrîdelere dergâhı

(G. 103/4)

Dîvân’da rastlanılan en belirgin bedduâ unsuru Yezîd’dir. “*Yezid olsun*” ifadesiyle Mânî, bedduâ etmektedir. Aşağıdaki beyitte Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kastedilerek her ikisini de sevmenin âşıklara farz olduğunu dile getiren Mânî, onları

sevmeyenler için “*yezid olsun*” ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade hem bedduâ unsuru olarak hem de Hz. Hasan’ın Yezid’in aracılığıyla öldürülmesi olayına gönderme yapmaktadır.

Farzdur sevmek ikisin mezheb-i ‘uşşâkda

Hâsılı olsun **Yezîd** ikisini de sevmeyen

(G. 82/3)

1.11.2. Secde

Secde, namazın alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere dayamaktan ibaret olan kısmı³⁶ şeklinde tanımlanmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kemere benzeyen kaşı övülmektedir. Sevgilinin bu kemere benzeyen kaşları inzivaya çekilmiş olan, tamamen kendisini Allah’a yönlendiren Zahid’e bile secde ettirdiği onların huzurunda eğilerek, sevgi ve hürmet gösterdiği belirtilmektedir.

Tâk-ı ebrûnı görince zâhid-i halvet-nişîn

Ana karşı **secde** kıldı eyledi her bir zemîn

(G. 73/1)

1.11.3. Hacc ve İlgili Mefhumlar

1.11.3.1. Kâbe

Kâbe, Mekke’de Harem-i Şerif’in içinde bulunan kutsal bina. Edebiyatta aşk, sevgi, güzellik, kavuşma vb. imajlar için Kâbe adı çokça anılır. Özellikle tenasüp yoluyla çok kullanılır.³⁷ Âşığın kiblesi sevgilinin mekânı olurken, sevgilinin evinin, mahallesinin etrafında dönüp dolaşmayı da tavaf olarak kabul etmişlerdir.

Sevgilinin bulunduğu yeri Kâbe’ye benzeterek buranın âşıkların dergâhı olduğunu belirten Mânî, perişan ve tutkun olan âşıkların yerinin burası olduğunu söyleyerek duasının kabul olmasını istemektedir.

Ser-i kûyunda nola cümle du’âm olsa kabûl

Ka’bedür ‘âşık-ı şûrîdelere dergâhun

(G. 54/3)

³⁶ Doğan, a.g.e., s.1085.

³⁷ Pala, a.g.e., s.245.

1.11.3.2. Kurban

Kurban, Allah'ın rızasını kazanmak için kesilen hayvandır. Divan şiirinde âşık, sevgilinin yolunda her zaman kez kurban olmaya hazırdır. Kurban bayramı, geldiği zaman da diğer bayramlar gibi eğlence başlar, fakirler(âşıklar) sevindirilir, seyrana çıkılır.³⁸Sevgiliye yürekten bağlı ve itaatkâr olan âşık, onun yolunda canını kurban etmeye hazırdır. Âşık güzellik padişahı olan sevgili için tüm dünyanın köle olması gerektiğini belirterek padişahıtan dilenciye kadar herkesin sevgili uğruna canlarını verdiğini söylemektedir.

Ol şeh-i hüsnün bütün dünyâ olmalu bendesi

Ana **kurbân** olmaya cânlar virür şâh u gedâ (G. 4/2)

³⁸ Pala, **a.g.e.**, s.279.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TASAVVUF

Mistisizmin İslam'daki karşılığı olan tasavvuf, mutlak aşkı hedefleyen bir inanç sistemidir. Tasavvufun esasında ise, Allah aşkı, Allah'a manevî anlamda ulaşma, dünyanın eğlencelerinden ve dertlerinden kurtulma, nefsin terbiye edilmesi, sadelik, kâmil insan olma isteği yatmaktadır. Her şeyin yaratıcısı olan Allah, bu dünyada gördüğümüz her şeye aksetmiştir. Varlık âlemi, Allah'ın anlaşılıp bilmesi için vardır. Buna “*vahdet-i vücud*” görüşü denmektedir. Bu yüzden tasavvufta, kesretten vahdete, yani çokluktan birliğe ulaşma amaçlanır. Tasavvufa göre insan ve evren Allah'ın kendi güzelliğini seyrettiği bir ayna gibidir.³⁹

Mânî, aşağıdaki beyitte mecaz olan beşeri aşk şarabını değil hakikat olan ilahi aşk şarabının görülmesi gerektiğini söylemektedir. Şarap içtikten sonra gün ağrırken oluşan baş ağrısının ilahi aşk şarabında olmadığını dile getiren şair, hakikat olan ilahi aşkın insana zevk ve mutluluk verdiği belirtmektedir. Bu bakımdan Mânî, dünyevi sıkıntılarla şarap içtikten sonra çekilen baş ağrısı arasında benzerlik kurmaktadır.

Şarâb-ı **aşk-ı hakîkî**yi gör mecâzı ko

Anun sonunda seher Mânîyâ humâr olmaz (G. 29/5)

İnsanı aldatması, geçici bir mutluluk vermesi yönünden dünya yaşantısı zehirli bir şaraba benzetilmektedir. Mânî, bu dert şarabından içenlerin ise baş ağrısı içinde yani dünya sıkıntılarıyla uğraştığını dile getirmektedir.

‘Âlemün nûş ideli **sâgar-ı zehr-âlûdun**

Mânîyâ oldı humâr-ı mey-i gam derd-i serün (G. 47/5)

2.1. Âşık (Ehl-i Aşk)

Tasavvufî manada âşık, nefsi terbiye ederek dünyanın fani lezzetlerinden vazgeçen, gönlü Allah aşkıyla dolup taşan ve yalnız O'na ulaşmayı arzulayan vuslat yolcusudur. Âşık, bu meşakkatli yolda her türlü sıkıntıya ve zorluğa katlanır. Dert, mutlak aşka ulaşmayı arzulayan âşık için bir lütuftur.

³⁹ Beyhan Kesik vd., “Din ve Tasavvufi Muhtevâ”, **Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu**, Kesit Yay., İstanbul 2015, s. 508.

Aşağıdaki beyitte geçen “*kaba vü came*” ifadesi dünya hayatından elini eteğini çekmek; kendini ibadete vermek anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte dünya hayatından elini çekerek kendilerini ibadete vermenin âşıkların alışkanlığı olduğundan bahsedilmektedir. Bu yüzden onlar dünyevi zevklerden kendilerini arındırarak sadece Allah yolunda ibadet etmektedirler.

Kabâ vü câme yakmak **ehl-i ‘aşka** resm ü ‘âdetdür

Anunçün ‘âşık-ı üftâde-diller hep yalun katdur (Mt. 5)

2.2. Abdal

Abdal, dünyanın geçici heveslerine aldanmayıp yalnızca Allah’a yürekten bağlı olan kimsedir. Abdal, derviş gibi kelimelerle de anılmaktadır. Kimi abdallar memelerine, pazılarına şişler sokup, atnalı mıhlıyarak dolaşırlardı. Göğüs ve başlarına hubb-ı Ali ve hubb-ı Hüseyin, yani Ali ve Hüseyin sevgisi ve aşkı namına dağlar yakarlar, şerhalar açıp - yani bıçakla çizip kanattıktan sonra- iz ve eserlerini teşhir ederlerdi.⁴⁰

Aşağıdaki beyitte de bu âdetin söz konusu olduğunu görülmektedir. Mânî, baştan aşağıya tüm bedenini tamamen dağladığını, siyah kıyafet giydiğini söylemektedir.

Tâze tâze dâğlar yakdum ser-â-pâ cismüm

Mânîyâ **abdâl** olup girdüm siyeh semîneye (G. 85/5)

2.3. Zâhid (Sûfî)

Dünya işleriyle meşgul olmayan ve dünya hazlarına karşı yabancı kalan perhizkâra zahid, ehlî-i tasavvufta olan ve öyle görünen kimselere sûfî denir. Her ikisi de münevverlerin, rindlerin sevmedikleri, hasım telakki ettikleri kimselerdir⁴¹.

Zahidde olanlar âşıktadır yoktur. Bu bakımdan ikisi geçimsizdirler. Zahid aşkı kabul etmediği ve inkâr ettiği için sürekli bu duruma düşmektedir. Tek amacı cennette ulaşmaktadır. Güzellikleri göremezler. Aşağıdaki beyitte de sevgilinin

⁴⁰H. İbrahim Demirkazık, “Emrî Divan’ında Adetler ve Gelenekler”, **Divan Edebiyatı araştırmaları dergisi** 9, İstanbul 2012, s.62.

⁴¹ Ahmet Talât Onay, “**Açıklamalı Divan Şiiri sözlüğü**”, Kurgan Edebiyat yayınları, Ankara 2019. s.437.

kemere benzeyen kaşı övülmektedir. Sevgilinin bu kemere benzeyen kaşları inzivaya çekilmiş olan, tamamen kendisini Allah’a yönlendiren Zahid’e bile secde ettirdiği, bu kaşlara sevgi ve hürmet gösterdiği belirtilmektedir.

Tâk-ı ebrûnı görünce **zâhid**-i halvet-nişîn

Ana karşı secde kıldı eyledi her bir zemîn

(G. 73/1)

2.4. Esrar, Râz

Raz veya Esrâr kimseye söylenmemesi gereken söz ve hâllere denir. Tasavvufî anlamda ise sır, Allah’ın bildiği ya da çok az sayıda kişi tarafından bilinen bilgidir. Âşık sevgilinin eşiğinde bulunan taşı bile makam ve mevki ile değişmeyeceğini, onların değerinde olmadığını söylemektedir. Asıl değerli olan ve insanı sultan yapan şeyin aşkın keyif veren sırları olduğunu söylemektedir.

Tâc u taht ile işigün taşın değişmez ‘âşıkun

Âdemi sultân ider keyfiyyet-i **esrâr**-ı ‘aşk

(G. 38/3)

2.5. Dîvânda Adı Geçen Mutasavvıflar

2.5.1. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (Hazret-i Monla)

İran tasavvufî edebiyatının panteist olmak bakımından belki de en büyük ve kuvvetli temsilcisi sayabileceğimiz Mevlânâ Celâle’-d-dîn Rûmî, H. 604 (M. 1207) ’de Belh’de dünyaya gelmiştir.⁴²Mevlanâ, Mesnev’nin girişinde adını Muhammed b. Hüseyin el-belhî diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin’dir “*Efendimiz*” anlamındaki “*Mevlânâ*” unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir. “*Sultan*” anlamına gelen “*hudâvendigâr*” unvanı da kendisine babası tarafından verilmiştir. Ayrıca doğduğu şehre nisbetle “*Belhî*” olarak anıldığı gibi hayatını geçirdiği Anadolu’ya nisbetle “*Rûmî*, *Mevlânâ-i Rûm*, *Mevlânâ-i Rûmî*” ve müderrisliği sebebiyle “*Molla Hünkâr*, *Mollâ-yı Rûm*” gibi unvanlarla anılmaktadır. ⁴³*Dîvân*’da yer alan kıt’a-ı kebir 32 beyitten meydana gelmekte ve Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa’nın Hz.

⁴²Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1976. s.217.

⁴³ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV yayınları,, Ankara, C.29, s.441.

Mevlânâ'nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürölmüş bir tarih kıtasıdır.

Kuhl ide çeşm-i cihân-bînine ragbetler ile
Hâk- pâ-y-ıhareml-i **hazret-i Mevlânâ**'yı

(Kt. 15)

Yüzini sürdi gubâr-ı der-i **Mevlânâ**'ya
Eyledi geldi ziyâret bu mübârek câyı

(Kt. 16)



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEMİYET

3.1. ŞAHISLAR

3.1.1. Pâdişâhlar ve Devlet Adamları

3.1.1.1. III. Mehmed

13. Osmanlı padişahı, III. Murad'ın oğlu, I. Ahmed'in babasıdır. “*Eğri Fatihi*” demekle meşhurdur. *Dîvân*'da iki beyitte geçmektedir.

Âsmân-mertebe **sultân Mehmed hân** kim

Bende itdi nice İskender ile Dârâyı (Kt. 4)

Mânî, eğer dünya elinden çekilecek çileler ve feryatlar varsa, bunların karşısında kederlenmemek gerektiğini söyleyerek Allah'a şükretmektedir. Çünkü bu çilelerin karşısında Mehmed şahlarının olduğunu söylemektedir.

Egerçi devr elinden çok figân u âhumuz vardır

Bi-hamdi'llâh ne gam çünkü **Mehmed şâhumuz** vardır(G. 13/1)

3.1.1.2. Özdemiroğlu Osman Paşa

On altıncı yüzyıl sadrâzamlarından. 1527 yılında Mısır'da doğdu. Annesinin Abbâsî sülalesine ait olduğu ileri sürülür. Bilinen ilk mühim görevi Mısır'da hac emirliği ve sancak beyliğidir. “*Meşale savaşı*” olarak isimlendirilen savaşta en büyük zaferlerinden birini kazanmıştır. Ömrünü cephelerde geçirmiştir. ⁴⁴*Mânî Dîvanı*'nda bulunan kasidelerin ikincisi Demir Kapı fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa hakkında, 38 beyitten meydana gelen bir kasidedir.

Mânî, Osman paşa için kasidede övgülerini sunmaktadır. Divana girmesiyle birlikte kusursuz güzelliğinden dolayı divana şeref verdiğini, divanda bulunanları onurlandığını dile getirmektedir.

Cemâl-i bâ-kemâli ehl-i dîvâna şeref virdi

⁴⁴ Kemal Çiçek, “Osman paşa, Özdemiroğlu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV yayınları, , C.33, s.471-472.

Müşerref eyledi bir zât-ı gerdûn-rif'at erkânı

(K. 2/4)

Mânî, Osman paşayı öncelikle vezirlik makamı bağının gülü, daha sonra da mutluluk bahçesinde yeni açılmış bir güle benzeterek övmektedir.

Gül-i bâg-ı vezâret hazret-i ‘Osmân Paşa kim

Odur şimdi sa ‘âdet gülşeninün verd-i handânı

(K. 2/10)

Âsaf, Hz. Süleymân’ın vezirinin adıdır. “*Âsaf-ı sâni*” terkihi de ikinci vezir anlamına gelmektedir Şair, Osman Paşa’ya ikinci vezir demenin layık olmayacağını söylemektedir. Çünkü eğer Hz. Süleymân’ın veziri Asaf, onun zamanında yaşasaydı ancak Osman Paşa’dan sonra ikinci vezir olarak anılabileceği söylenerek Osman paşa ve mertebesi yüceltilmektedir.

Degüldür Âsaf-ı sâni demek lâyük ana zîrâ

Geleydi bu zamâna Âsaf olurdu ana sâni

(K. 2/14)

3.1.1.3. Mollâ Ahmed Efendi

Molla Ahmed; Semseddin Ahmed Ensârî’dir. Gencilidir. Tahsilden sonra İstanbul’a gelip müderris olmuş, Şam, Edirne, İstanbul ve Mısır mollası, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmış âlim ve fâzıl bir kişidir. Oğlu sudûrdan Nuh efendidir.⁴⁵ Aynı zamanda Molla Ahmed Efendi Mânî’nin hocasıdır.

Mânî Dîvânı’nda birinci, üçüncü ve dördüncü kaside Mollâ Ahmed Efendihakkındadır. Bu kasidelerde baştan sona kadar şairin kendisine yönlendirilen suçlamalara karşı kendisini savunduğu bir şiir olarak karşımıza çıkar. Mânî, bu kasidede de Hoca-zâde Şems’ten kendisine inanmasını, dedikoduculara inanmamasını ister.

Mânî, kendisi hakkında konuşan düşmanların sözlerinin apaçık yalan olduğunu söylemektedir.

E‘adî beni cem‘ olup sana geçse

⁴⁵Nuri Akbayan, “*Sicill-i Osmanî*”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları., İstanbul, C.V, s.1578.

Ne dirlerse hep sözleri kizb-i zâhir (K. 1/27)

Düşmanların kendisini kötölemek için şahit gösterdiklerini dile getiren Mânî, bu şahidin yalancı olduğunu ve bu yüzden sözüne güvenilmeyeceğini belirtmektedir.

Beni kem diyü itse a'dâ şehâdet
Tutulmaz sözi şâhid olunca fâcir (K. 1/28)

Mânî, kâfir olarak nitelediği kişiyi gammazlıkla suçlamaktadır. Kâfirin işinin her zaman mü'minle uğraşmak olduğunu söyleyen Mânî, düşmanın işinin de sürekli olarak onu gammazlamak olduğunu dile getirmektedir.

Beni sana gamz itse gammâz inanma
Mukarrer durur mü'mine bugz-ı kâfir (K. 1/36)

Aşağıdaki beyitte hiç kimsenin kendisini kadın peşinde koşan çapkın bir zampara olarak suçlayamacağını söyleyen Mânî, güzel sevmenin utanılacak bir şey olmadığını dile getirmektedir.

Bana kimse zen-bârelik töhmet itmez
Degül 'ayb eger sevse mahbûb şâ'ir (K.1/29)

Üçüncü kasidenin nesib bölümü kış mevsimi konuludur (bkz. Zaman ve Zamanla ilgili mefhumlar). Dördüncü ve son kaside ise başlıksızdır. Fakat içinde bulunan bir beyit sayesinde kasidenin Molla Ahmed Efendi için yazıldığı anlaşılmaktadır.

Cihân-ı ma'delet **Ahmed Efendi** kim oldur
Meh-i sipihr-mekân mihr-i âsumân-mikdâr (K. 4/19)

3.1.1.4. Güzelce Mahmud Paşa

Sultan II. Selîm'in bendelerindendir. Enderûn-ı Hümâyûn'dan Siyavuş Paşa'nın dikkatini çekmiş ve Yeniçeri agası olmuştur. Kars ve Tuna muhafızı, vezîr-i sâbi' ve vezîr-i sâlis olmuş, sadaret kaymakamlığı yapmış bir kişidir. 1013/1605'te

ölen Mahmud Paşa müdebbir ve muktedir bir kişi idi.⁴⁶ *Dîvân*’da yer alan şiirlerden biri de aynı zamanda bir tarih manzumesi olan kıt’a-ı kebîredir. 32 beyitten meydana gelen bu manzume H.1006/1597-98 tarihinde Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa’nın Hz. Mevlânâ’nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürülmüş bir tarih kıtasıdır.

Aşağıdaki beyitte Mânî, Mahmud Paşa’nın Maraş beylerbeyi olduğu zaman adaleti ile dünyayı kendisine kul ettiğinden söz etmektedir.

Mîr-i mîrânı idi Ma‘raşun ol esnâda
‘Adl ile kendüye kul itmiş idi dünyâyı (Kt. 13)

Aşağıdaki beyitte Mahmud Paşa tüm mal varlığını esirgmeden, gücünün yettiği kadar kafesi gümüşten yapacağını dile getirmektedir.

Harc idüp mâ-meleküm bezl kılup makdûrum
Sîmden eyleyeyin bu kafes-i zîbâyı (Kt. 22)

3.1.2.Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetlerve İlgili Mefhumlar

3.1.2.1. Hızır, İskender, Zulümât, (Âb-ı Hayvân, Âb-ı Hayat)

Âb-ı hayât’ı içip ölmezliğe kavuşan kişidir. Peygamber veya veli olduğu hususunda rivayetler vardır. Halk inanışında büyük bir yer edinmiş olup Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Mûsâ peygamber ile macerası anlatılmaktadır. Onun, darda kalanların imdadına yetişmesi inancı, hayli yaygın olup “ *Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek*” vs. kalıplaşmış sözlerde hala yaşar.

Efsaneye göre Hızır, arkadaşı İlyas ile birlikte İskender-i Zülkarneyn’in maiyetinde bulunmuş ve ona kılavuzluk ederek zulümât ülkesinde âb-ı hayatı aramaya çıkmıştır. Hızır ile İlyas bir pınarın kenarına oturmuşlar ve yanlarında bulunan balıkları yerken Hızır’ın elinden bir damla su balığa düşmüş. Balık o sırada canlanıp suya atlamış. Onlar da suyun âb-ı hayat olduğunu anlayarak kana kana

⁴⁶ Tunç, a.g.e., s.3.

içmişler. Sonra İskender’e haber vermişlerse de tekrar bu suyu bulamamışlar. İskender âb-ı hayattan mahrum olmuş. Böylece ölümsüzleşen Hızır ve İlyas Allah’ın emri ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış.⁴⁷ *Dîvân*’da Hızır sadece bir beyitte benzetme unsuru olarak geçmektedir.

Halîl-hân u Muhammed-hısâl ü ‘Îsî-dem

Kelîm-dest ü Süleymân-şi ‘âr u **Hızr-likâ**

(K. 3/16)

Sevgilinin elindeki hançeri ölümsüzlük suyuna benzeten Mânî, bu ölümsüzlük suyundan içenin kıyamete kadar ölmeyeceğini söylemektedir. Çünkü sevgilinin elindeki hançer sevgiliye cefa dersi veren, onu yetiştiren kişidir.

Kim içerse artık ölmez haşre dek bâkî kalur

Şöyle benzer **âb-ı hayvân**dan nişândur hançerün

(G. 55/4)

Aşağıdaki beyitte geçen “*âyîne-i İskenderi*” tamlaması, Büyük İskender’in hocası Aristo tarafından İskenderiye’de yaptırılmış olduğuna inanılan, uzaktaki düşmanı gösteren aynadır. Burada geçen İskender Makedonya kralı olan İskender’dir. Mânî, sevgilinin yanağını her kim görürse artık İskender’in aynasına itibar edilmeyeceğini dile getirmektedir.

Kim görse ‘ârızun mir’âtun ey mihr-i münîr

Artık almaz ‘aynına **âyîne-i İskenderi**

(G. 100/3)

3.1.2.2. Cem (Câm-ı Cem)

Pişdadiyen sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin yıl yaşamıştır. Yakışıklı ve şanı yüce padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılan Cem’ zendavesta’da bir Hind mabudu olarak rastlanır.⁴⁸ İran hükümdarı Cem’e, Câm-ı Cemşid de derler. Esatire göre Cem’in şarap içtiği yedi madenden mamul sihirli kadeh. Bir adı da Câm-ı cihan-nümadır.⁴⁹ Efsanevî İran kahramanlarından biri olan Cem, şarabın mucidi olarak kabul edilmiş ve klasik şiirde genellikle kadehiyle birlikte (câm-ı cem) anılmıştır. Aşağıdaki beyitte câm, şekil ve

⁴⁷ Pala, **a.g.e.**, s.204.

⁴⁸ Pala, **a.g.e.**, 86.

⁴⁹ Onay, **a.g.e.**, s.102.

renk itibariyle sevgilinin dudağına benzetilerek ele alınır. İlim irfan sahibi kişinin her sözünün bir kitap değerinde olduğu vurgulanmaktadır.

La ‘lüne gâhi **Câm-ı Cem** gâhi şifâ disem nola

Ehl-i ma ‘ârif olanun her sözi bir kitâbdur

(G. 15/3)

3.1.2.3. Rüstem

İran’ın ünlü kahramanıdır. Adı Şehnâme de övgüyle anılır. "*Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Destân. Tehemten, Heft-hân-ı Acem*" gibi sıfatlar hep onundur. Eski şiirimizde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak özellikle kasidelerde anılan Rüstem, Cemşîd soyundan gelen Nerimân’ın torunu ve Sam’ın oğlu olan Sicistân ve Seyistân hükümdarı Zâl’in oğludur.⁵⁰

Demir Kapı fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa’ya yazılan kaside de bahsedildiği gibi Rüstem’in kahramanlığını konu alan ve bu yönde kıyaslama yapan Mânî, Osman paşanın mücadelesinin insanların dilinde olduğunu, Bu mücadele karşısında Rüstem’in dillere destan olan kahramanlığının artık anılmaz olduğunu söylemektedir.

Senün ceng ü neberdün söylenür efvâh-ı ‘âlemde

Anılmaz oldu aslâ **Rüstem**ün dillerde destânı

(K. 2/27)

3.1.2.4. Dârâ

İran’ın Keyaniyan sülâsenin dokuzuncu hükümdarı olan Keykubad. Ayrıca "*Hükümdar*" olan Dârâ, Avrupa’da Pers Kralı "*Darius*" olarak bilinir. Dârâ, Büyük İskender ile yaptığı savaşta ölmüştür. Dârâ-yı Kebir (Büyük Dara) olarak anılır ve çok zaman İskender ile birlikte savaş sahnelerinde yer almaktadır. Dârâ, birçok beyitte konu olmuştur.⁵¹Aşağıdaki kasideden alınmış olan beyitte övgü amacıyla İskender ile Dârâ birlikte anılmaktadır.

⁵⁰ Pala, a.g.e., s.382.

⁵¹ Pala, a.g.e., s.106.

Âsmân-mertebe sultân Mehemmed Hân kim
Bende itdi nice İskender ile **Dârâyı**

(Kt. 4)

3.1.2.5. Yezîd

Muâviye'nin oğlu ve Emevi devletinin ikinci halifesidir. Kerbela vak'ası onun döneminde olduğu için özellikle Maktel-i Hüseyin'lerde adı çokça anılır. Alevi-Bektaşiler onun düşmanı olup “*yezîd*” kelimesini bir küfür sözü olarak kullanırlar.⁵² *Mânî Dîvânı*'nda yezîd, küfür, beddua ve nefret edilen kimseler için kullanılan bir söz olarak kullanılmıştır.

Hayfâ ki dîdeden o perî oldı nâ-bedîd

Derdâ ki Murtazâ'yı şehîd itdi bir **Yezîd**

(Trb. I/5)

Farzdur sevmek ikisin mezheb-i 'uşşâkda

Hâsılı olsun **Yezîd** ikisini de sevmeyen

(G. 82/3)

3.1.2.6. Kârûn

Kur'ân'da adı Firavun ve Hâmân'la birlikte anılan, Mûsâ Peygamber zamanında yaşamış, zenginliği, cimriliği, Allah'a olan isyanıyla ün kazanıp sonunda malı ve mülküyle birlikte yere geçmiş İsrailoğullarından biridir. Edebiyatımızda zenginlik ve cimrilik sembolü olarak kullanılmaktadır. Karun hazinelerine “*genc-i revân*” denilmiştir.

Mânî'nin sevgili yüzünden döktüğü gözyaşları o kadar fazladır ki Karun'un hazinesi bu gözyaşı sermayesini görse utancından yerin dibine girmektedir. Çünkü aşkın sevgili uğruna akıttığı gözyaşları hiçbir şeyle ölçülemez.

Görüp nakd-i sirişk-i bî-girânı Mânî-i zârun

Hayâsından yire geçdi şehâ gencîne-i **Kârûn**

(G. 72/5)

3.1.2.7. Nerîmân

⁵² Pala, a.g.e., s.482.

Rüstem'in dedesi olan Sam'ın babasıdır. İran mitolojisinde adı oğlu Sam'ı yiğitliği ile anılır. Özellikle kasidelerde övülen kişi Nerîmân' benzetilir.⁵³ Aşağıdaki beyitte “*kahraman, neriman*” kelimeleri tenasüp yoluyla belirtmektedir. Şair ayrıca telmih yoluyla bu hadiseye gönderme yaparak kasidenin yazılmış olduğu kişiyi övmektedir.

Sehâda Hâtem-i Tâî gedâ-yı bî-ser ü pâî
Vegâda Kahramânı kahr u nerm eyler Nerîmânı (K. 2/12)

3.1.3. Edebî Şahsiyetler

3.1.3.1. Hassan (Hassan bin Sâbit)

Peygamberimiz zamanında yaşamış bir şairdir. Divan şairleri medhiye veya na'tlarda Peygamber'e övgü yazarken kendilerini sahabe-şair Hassan bin Sâbit yerine koyar ve diğer vesile ile ondan bahsederlerdi.⁵⁴

Mânî, kendisini dönemin Hassan b. Sabit'i olarak görür. On dört yaşındayken Selman gibi şiir yazdığını bu yüzden kendisini zamanın hassan'ı olarak görmesinden dolayı kimsenin şaşırması gerektiğini dile getirmektedir.

Mânî **Hassân**-ı zamânâm dir isem şimdi nola
Çâr-deh sâl iken nazm ile Selmân'am ben (G. 69/6)

3.1.3.2. Selmân

Divan şiirinde adı geçen iki meşhur şahsiyetin adıdır. Bunlardan biri Selman-ı Saveci diye bilinen ünlü İran şairi olup kasideleriyle ünlüdür. Şairler kendilerini Selman-ı Saveci'ye benzetmeyi adet edinmişlerdir.⁵⁵

Mânî, kendisini destekleyen birisi olması durumunda Selmân'a karşı kendi yeteneğinin galip geleceğini söylemektedir. Ayrıca bu durumda kendisine yardımcı olacak birini bulsaydı Hassan bin Sabit tarafından övüleceğini dile getirmektedir.

Zahîrüm olsa **Selmân**'a kemâlüm gâlib olurdu

⁵³ Pala, a.g.e., s.356,357.

⁵⁴ Pala, a.g.e., s.195.

⁵⁵ Pala, a.g.e., s.398.

Mu ‘înüm olsa tahsin itdürürdüm bana Hassân’ı (K. 2/43)

3.1.3.3. Hâtem-i Tâi

Arap kabileleri arasında tanınmış olan İbn Abdullah b. Sa’d’ın lakabıdır. Tay kabilesinden olduğu için “*Tay, Tayyi, Tâi*” nispet olunan Hâtem, Peygamber efendimiz zamanında yaşamışsa da peygamberliğine erişememiştir. Edebiyatımızda cömertlik ile sürekli birlikte bulunan Hâtem, özellikle kasidelerde yer almıştır.⁵⁶ Aşağıdaki kasideden alınmış beyitte de Mânî, övülen kişinin cömertlik konusunda Hâtem-i Tâi gibi olduğunu dile getirmektedir.

Sehâda **Hâtem-i Tâî** gedâ-yı bî-ser ü pâyı
Vegâda Kahramânı-kahr u nerm eyler Nerîmânı (K. 2/12)

3.1.4. Efsâneleşmiş Aşk Kahramanları

3.1.4.1. Leylâ ile Mecnûn

Özellikle Arap, Türk, Fars ve Urdu edebiyatlarında ele alınmış bu aşk hikâyesinin iki kahramanından biri olan Mecnûn, 70 (689) yılı civarında öldüğü ve adının Kays b. Mülevvah el-Âmirî olduğu kabul edilen şairin lakabıdır. Leylâ’ya duyduğu aşk nedeniyle aklını yitirmesi nedeniyle kendisine takılan bu lakap daha sonra isminin yerini almıştır. Leylâ ise aynı kabileye üye ve söylentiye göre Mecnûn’un amcasının kızı olan Leylâ bint Mehdî el-Âmiriyye’dir.⁵⁷

Klasik şiirde yaygın olarak kullanılan iki aşk kahramanıdır. Mecnûn, Leylâ’nın aşkıyla aklını yitirerek çöllere düşmüş ve sonrasında beşerî aşktan sıyrılarak ilahi aşka ulaşmıştır. Aşağıdaki beyitte Mânî, kendisini Mecnun’a benzeterek sevgiliye duyduğu sevdâ yüzünden bir başına kaldığını dile getirmektedir.

Zülfün hevesiyle kurı sevdâlara düşdük
Mecnûn gibi sevdâ ile tenhâlara düşdük (G. 53/1)

⁵⁶ Pala, a.g.e., s.198.

⁵⁷ İsmail Durmuş, “Leylâ ve Mecnûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları,, Ankara, C.27, s.159.

Sevgiliyi Leylâ gibi salınan birine benzeten Mânî, kendisini de Mecnun ile kıyaslamaktadır. Başına dert ve keder kuşu konmadan önce sevgiliye duyduğu aşk yüzünden aklının başından gittiğini dile getirmektedir.

Konmamışdı murg-ı mihnet dahi Kays'un başına
Olmış idüm ben senün **Mecnûn**'un ey **Leylî-hırâm** (G. 62/2)

3.1.4.2. Ferhâd, Şîrîn, Hüsrev

Edebiyatımızda Ferhâd ile Şîrîn'in aşkından bahseden birçok eser kaleme alınmıştır. Ferhâd, aşkı için tüm zorlukları göze alan ve bu yolda her zaman sevgisine sahip çıkan sadakatli biridir. Ferhâd ile Şîrîn'i aşkı bu bakımdan konu edilen eserlerde aşkın karşısında çekilen zorluklardan dolayı bir sembol haline gelmiş ve bu manada edebiyatımızda yer almıştır. Ferhâd Divan şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan aşığı sembolize eder. Daha çok Şîrin ve Hüsrev ile birlikte anılır.

“*Kûh-ken*” dağ kazıcı, dağ kazan anlamına gelmektedir. Mânî'nin aşağıdaki beyitte kastetmek istediği Ferhad ve Şirindir. Hem“*Şirin leb*” hem “*kûh-ken*” ferhad ile şirin hikâyesine telmih yoluyla göndermede bulunmaktadır.

Şîrîn lebine dil vire mi **Kûh-kenâsâ**
Ey Mâni düşürdi beni kûhsâre Hasan hân (G. 68/5)

Bîsütûn, Ferhad'ın Şîrin'e olan aşkı için deldiği dağın adıdır. Ferhad, Bisütun dağında aşkı için mücadele vererek ayrılık ile baş başa kalmaktadır. Ancak güzellik ülkesine yani sevgiliye Hüsrev'in tatlı dilli geldiği ifade edilmektedir. Hüsrev'in tatlı dilli olmasının sebebi sevgiliyi kandırmak ve ona güzel sözler söylemek içindir.

Bî-sütûn-ı gamda **Ferhâd** gam-ı hicrân ile
Mülk-i hüsne hüsrev **şîrîn**-zebândur lâle-ruh (G. 7/4)

Mânî, Ferhad'ın verdiği mücadeleyi ders niteliğinde beyitlerde yer vermektedir. Ferhad gibi aşkı için canından vazgeçmeyenin, aşktan bir kazanç sağlayamayacağı dile getirilmektedir.

Baş eylendi işin **Ferhâd** virdi başını

Kişi serden geçmeyince başa çıkmaz kâr-ı ‘aşk (G. 38/4)

Meydân-ı mahabbetde kodı başını **Ferhâd**
‘Aşk ehline zîrâ ki gerek terk-i ser itmek (G. 46/4)

3.2. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

3.2.1. Hindistân (Hind)

Hindistan’ın, Güneydoğu Asya ülkesi olup siyah ırka üye insanların yoğun olarak yaşadığı bir yer olması, divan şairlerinin sevgiliye ait tasvirlerde siyah renkli uzuvların anlatımında, şairlere teşbih ve istiare gibi edebi sanatlar konusunda kaynaklık etmiştir. Divan şairleri sevgilinin saçını veya ben’ini anlatırken yer yer hind, hindû, hindî gibi kelimeler kullanıp bu kelimelere “siyah renk” manası yükleyerek dile getirmişlerdir.⁵⁸

Âşık, sevgilinin vefa kokan güzel ayva tüylerine ve Ben’ine taliptir. Buradaki Hindistan mazmunu, baharat yolunun Hindistan’dan geçmesinden dolayıdır. Ayrıca Hindistan güzel kokularıyla meşhur olan bir ülkedir. Bu bağlamda âşık, sevgilinin ayva tüylerinin güzel kokmasından dolayı kendisini sanki Hindistan’da güzel kokular ararken bulduğunu dile getirmektedir.

Hatt u hâlinde vefâ bûyına dil tâlib olur
Gûyiyâ memleket-i **Hind**’e varur ‘anber arar (G. 28/4)

3.2.2. Mısır, Şâm, Kenân

Mısır ve Şâm ve Kenân, *Mânî Dîvânı*’nda daha çok Hz. Yûsuf ile birlikte anılmaktadır. Hz. Yakûp’un gözleri üzüntü ve çile ile kapanmıştır ve kederli bir hayat sürmüştür. Ancak Hz. Yûsuf’tan aldığı haberle gözleri açılmıştır. Bu hadiseyi telmih yoluyla beyitte gönderme yapan Mânî, sevgiliden gelen en küçük haberin bile âşık için büyük bir sevinç kaynağı olacağını belirtmektedir. Aşağıdaki beyitte kendini Hz.Yakûp’a sevgiliyi Hz. Yûsuf’a ve gönlünü Mısır ülkesine benzeten

⁵⁸Hasan Doğan, Divan Şiirinin Kara incisi: Hind Ülkesi ve Klasik Türk Şiirinde Hind Metaforu, *III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi, C.1, s.797-809.*

Mânî artık kederlenmemesi gerektiğini çünkü kalbinin asıl sahibinin geldiğini dile getirmektedir.

Künc-i mihnetde figân eyleme Ya ‘kûbâsâ
Ey gönül **Mısır**-ı dile Yûsuf-ı **Ken’ân** geldi (G. 101/2)

Aşağıdaki beyitte tenasüp yoluyla Mısır, Şam ve Hindistan beyitte yer almaktadır.

Mısır u Şâm u Hindî aldı kabza-i teshîrine
Berr ü bahre hükm ider sâhib-kırândur hançerün (G. 55/2)

Mânî, kendi gönlünü de Hz Yakûp’un gözlerine benzetmektedir. Tek dileği sevgiliye kavuşmaktır ve bu yüzden acı çekmektedir. Hz. Yûsuf’a benzettiği sevgilinin gelmesini isteyerek ancak bu şekilde acısının son bulacağını belirtmektedir.

Rûşen olsun açılup dîde-i Ya ‘kûb-ı emel
Demidür hâsılı ol **Yûsuf-ı Ken’ân** gelsün (G. 64/3)

3.2.3. Hoten

Hoten, klasik Türk ve İran edebiyatlarında Hoten veya aynı yerde bulunan Hıtay (Hıtâ, Hatâ) bu nedenle misk (müşg) ve âhu kelimeleriyle tamlamalar kurularak (müşg-i Hoten, âhû-yı Hoten) sık sık anılmaktadır. Hoten bölgesinde topluluklar halinde yaşayan bir çeşit âhu (misk âhusu, âhû-yı misk) bulunur ve yılda bir defa göbeğinde biriken donmuş pıhtı halindeki nâfeyi düşürür. Hoten âhularının misk ile olan bu ilişkisi, Edebiyatımızda sevgili ve onun hem renk itibariyle hem de koku bakımından miski andıran gerek renk (siyah) gerekse koku yönünden miski andıran saçlarını temsil etmektedir.⁵⁹ Sevgilinin saçının kokusunu âşık, Hoten ceylanın göbeğinde biriken misk kokuya benzetmektedir.

Sanki sundun bize bir nâme-i âhû-yı **Hoten**

⁵⁹ Ahmet Taşağıl, “Hoten”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV yayınları,, İstanbul, C.18, s.253.

Târ-ı zülfün ile fark-ı cebînüni ihsân itdün

(G. 51/4)

3.2.4. İstanbul

Türkler, İstanbul'u fethedince şehrin güzelliklerini görmüş ve birçok şiir İstanbul adıyla anılmıştır. Bunun neticesinde İstanbul hem şehir güzelliğiyle hem de farklı yönleriyle şiirlere konu olmuştur. Şairler de bilhassa şehrin doğal güzelliğini, şehir yaşantısını, şiirlerinde anlatmıştır.

Mânî, gönlünde yanan ateşin az veya eksik olmadığını söylerken bu söylemini İstanbul'daki güzeller ile bağdaştırmaktadır. İstanbul gibi eşsiz bir yerin güzellikleri olmadan var olmayacağını söyleyen Mânî, kalbinin de aynı şekilde güzelsiz kalmayacağını dile getirmektedir.

Bir âteş-i dil ü cân Mânîyâ degül eksük

Güzel mekânıdır olmaz güzelsiz **İstanbul**

(G. 58/5)

3.3. DAĞLAR, DENİZLER, NEHİRLER

3.3.1. Dağlar

3.3.1.1. Bî-Sütûn

Bî-Sütûn Dağı, Ferhad'ın aşkı uğruna deldiği dağın adıdır. Edebiyatta daha çok Ferhad ile Şirin kıssasından dolayı anılır.

Ferhad, Bisütun dağında aşkı için mücadele vererek ayrılık ile baş başa kalmaktadır.

Bî-sütûn-ı gamda Ferhâd gam-ı hicrân ile

Mülk-i hüsne hüsrev şîrîn-zebândur lâle-ruh

(G. 7/4)

3.3.1.2. Kâf (Kâf-ı mahabbet)

Aşılması imkânsız olan bir dağdır. İnanişâ göre dünyayı tamamen kuşatan ve arkasında kimlerin var olduğu bilinmeyen, Anka kuşu, Yecüc ve Mecüc, peri ve cin

gibi destansı varlıkların var olduğuna inanılan bir dağdır. ⁶⁰Beyitlerde ankayla birlikte yer almaktadır.

Hem-cenâhum olımaz **kâf**-ı mahabbetde benüm
Dostum var mı vücûdîde ne kuşdur ‘Ankâ (G. 1/3)

3.3.2. Denizler

Mânî Dîvânı’nda Umman denizi dışında özel bir deniz ismine rastlanılmamaktadır. *Mânî*, övülen kişinin saf dudağından akan güzel sudan bir damla Umman denizine karışsa denizi şeker gibi lezzetli hâle getireceğini belirtmektedir.

Zülâl-i la‘l-i nâbından eger bir katre irişse
Lezî eylerdi sükkerler gibi **deryâ-yı ‘ummânî** (K. 2/22)

3.3.3. Nehirler

Dîvân’da nehir ismi olarak sadece Fırat nehri geçmektedir. Bunun dışında *Mânî Dîvânı*’nda özel bir nehir ismine rastlanılmamaktadır.

Birinün **âb-ı Fırat** vaslına dil-teşne halk
Birinün zehri gamından mürde ‘âlem cümleten (G. 82/2)

3.4. SOSYAL HAYAT

3.4.1. Sosyal Tabakalanma

3.4.1.1. Sultân, Şâh, Hünkâr, Padişâh, Efendi

Saray ve çevresine ait kişiler için kullanılan bu unvanlar daha çok sevgili, dinbüyükleri ve şairin sevgi duyduğu kişiler için kullanılmaktadır. Birçok beyitte de Sosyal tabakaya sadece biçim olarak aksedilmiş anlam olarak aşk bağlamında ele alınan ve devlet yöneten üst rütbe veya en üst rütbeye sahip olan yöneticilere ait bu sıfatlar sevgili için söylenmiştir. Kasidelerden alınmış olan beyittelerde *Mânî*, kasidelerini yazdığı kişilere bu yakıştırmaları yapmaktadır.

⁶⁰ Pala, a.g.e., s.248.

Ne mümkün itdügi ceng ü neberdi bir vezîr itmek
Kılupdur nice kez hünkâra lââyık ceng-i **sultânî** (K. 2/16)

Semend-i devlete olsan süvâr **sultân**um
Revâ budur ola Keyvân önünce gâşiyedâr (K. 4/27)

Aşağıdaki beyitte Osmanlı Padişahlarından Sultan III. Mehmed anılmaktadır.

Âsmân-mertebe **sultân** Mehemmed Hân kim
Bende itdi nice İskender ile Dârâyı (Kt. 4)

“Şeha” ve “Padişah” kelimeleri “*Ey padişah, ey sevgili!*” anlamında sevgiliye bir hitap sözü olarak kullanılmaktadır.

Başdan aşup bûse-i ruhsârına sarkar **şehâ**
Pâdişâhum virme lutf it turra-i tarrâre yüz (G. 34/2)

“*Sultan-ı zengî-i şeb-i târ*” terkibi geceyi tasvir etmek amacıyla yer verilmektedir.

Meger ki bir gice **sultan**-ı zengî-i şeb-i târ
Kıla‘-ı çarha şebîhûne eyledi ılgar (K. 4/1)

Âşık, sevgiliyi kara ve denizlerin padişahı olarak göstermektedir. Kendi gönlünü de değerli bir madene benzeten âşık, bu madeni yani hazineyi sevgilinin açabileceğini dile getirmektedir.

Gönül gencînesin ol **pâdşâh**-ı bahr u ber açdı
Döküp la‘l-i sirişküm yine bir kân-ı güher açdı (G. 106/1)

“*Servera*” kelimesi “*Ey hükümdar, Ey sultan !*” anlamında sevgiliye hitap edilmek için kullanılmaktadır.

Rûz-ı vuslatda dil-i bîcâreye kılma cefâ
Serverâ lââyık mıdur çekmek bana i‘lâm-ı ‘ıyd (G. 8/4)

Sultan ve Efendi kelimeleri sevgiliyi övmek için kullanılmaktadır.

Katı çok kana heves eylesün **sultân**um
Korkarın bir gün emerler leb-i la'lün iller (G.10/2)

Bendene mihr-i vefâ eyle benüm **sultân**um
Devr-i hüsnünde ne var görse mürüvvet dil-i zâr (G. 11/3)

Bana yazup yanılup nâmene ihsân itdün
Hâtırum yazdun **efendi** beni şâdân itdün (G. 51/1)

“*Şah-ı cüvân*” terkibi, genç delikanlı padişah anlamında sevgili için kullanılmaktadır. Ayrılık köşesinde acı çektiğini söyleyen âşık, sevgilinin neden halini sormadığını merak etmektedir. Âşık sevgili yüzünden acı çektiğini söyleyerek sadece ondan medet umduğunu dile getirmektedir. Çünkü âşıkların derdinden bir tek uğrunda acı çekmeyi göze aldıkları sevgilileri anlayabilmektedir.

Künc-i firkatde niçün sormaz o **şâh-ı cüvân**
Düşmüşün hâlini sormak hod o sultâna düşer (G. 26/3)

3.4.1.2. Vezir (Âsaf), Paşa, Beglerbegi (Mîr-i Mîrân)

Dîvân'da zikredilen bu unsurlar dönemin toplumsal yapısı hakkında yaşamdan bölümler sunmaktadır. *Mânî Dîvânı*'nda bu unsurlar genellikle kasidelerde övülen kişileri yüceltmek için kullanılmaktadır. Genellikle vezir, paşa kelimeleri *Mânî Dîvânı*'nda Demirkapı Fatihî Osman Paşa'ya yazılan ikinci kasidede övgü amacıyla geçmektedir.

Bi-hamdi'llâh **vezîr-i a'zam** oldu bir melek-haslet
Cihâna saldı pertev âftâb-ı 'adl ü ihsânı (K. 2/7)

Emîr-i Erdevân-satvet dilîr-i Kahramân-heybet
Vezîr-i şâh-sîret Âsaf-ı dîvân-ı 'Osmânî (K. 2/10)

Gidüp gülzârdan lâle yirinde gül gören didi

Vezîr-i a ‘zam aldı surh-serlerden gülistânı (K. 2/21)

Hız. Mevlana'nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine yazılmış olan Tarih kıtasında Mahmud paşa'nın adeletli yapısından dolayı dünyayı kendisine kul ettiğinden bahsedilmektedir.

Mîr-i mîrânı idi Ma'raşun ol esnâda
'Adl ile kendüye Kul itmiş idi dünyâyı (Kt. 13)

Oldı **beglerbegiler** dahı gazâyâ me'mûr
Dikdiler her birisi râyet-i gerdûn-sâyı (Kt. 10)

Âsaf, Hız. Süleymân'ın vezirinin adıdır. “*Âsaf-ı sâni*” terkibi de ikinci vezir anlamına gelmektedir Şair, Osman Paşa'ya ikinci vezir demenin layık olmayacağını söylemektedir. Çünkü eğer Hız. Süleymân'ın veziri Asaf, onun zamanında yaşasaydı ancak Osman Paşa'dan sonra ikinci vezir olarak anılabileceği söylenerek Osman paşa ve mertebesi yüceltilmektedir.

Degüldür Âsaf-ı sâni demek lâyük ana zîrâ
Geleydi bu **zamâna** Âsaf olurdu ana sâni (K. 2/14)

3.4.1.3. Sipâh, Asker (Leşker, Cünd, Kul oğlu)

Bu unsurlar genellikle farklı tasvirleri meydana getirmek için farklı tamlamalarla karşımıza çıkmaktadır. *Mânî Dîvânı*'ndaki dördüncü kasidede “*Sipâh-ı deycûr*, ‘*Asker-i şeb-i tar*’ tamlamaları geceyi anlatmak, farklı tasvirler ortaya koymak amacıyla karanlık asker, karanlık gecenin askeri manalarında beyitlerde belirtilmektedir.

Görinmez oldı karası **sipâh**-ı deycûrun
Gelince devlet ile âftâb-ı pür-envâr (K. 4/12)

Şehen-şeh-i seherün oldı kevkebi gâlib
Mukâbil olmadı mihrine ‘**asker**-i şeb-i târ (K. 4/13)

Mânî Dîvânı'nda “*cünd-i şîta, leşker-i serma*” tamlamaları ile de asker, kış askerine benzetilmektedir. Burada kış askeri olarak soğuk, kar, fırtına vb. şeyler kastedilmektedir.

İrişdi **cünd-i şîta** bir gice basak düşdi
Çemen diyârını kış basdı eyledi yagma (K. 3/11)

Kuruldı berfden ak hayme sahn-ı gülzâra
Diyâr-ı bâga akın saldı **leşker-i sermâ** (K. 3/10)

Kuloğlu; Eskiden bir yeniçeri oturarak (tekaüd) olmadıkça evlenemezdi. Serhad yeniçerileri oturak oldukları zaman bulundukları şehirlerde tehhül ederlerdi. Bunların çocuklarına kuloğlu denirdi ki devletin ihtiyat askeri demektir. Kuloğulları kapıya çıkmaz, yani harice gidemez, terfi edemezdi.⁶¹

Sevgili kapıya çıkmaması farklı yere gitmemesi bakımından kuloğluna benzetilmektedir.

Kul oğlıdur kebirce ol şeh-i hüsn ü cemâl ammâ
Nice şeh-zâdeler el bağlamış kûyında çâkerdür (G. 21/3)

3.4.1.4. Bende, Gedâ, Kul, Çaker Esir

Divan Edebiyatında kul, çaker, gûlam, esir gibi kelimelerle ifade edilen bende, çok zaman padişah ile birlikte kullanılır. Çünkü âşık bir kuldur ve sevgili sultandır. Padişahın tam tersi özelliklere sahiptir. Bendenin her şeyi padişah ile vardır. Onun esirgemesine, affına, cömertliğine, muhtaçtır.⁶²

Beyitlerin hepsinde Sultan, Efendi, Kul, kelimeleri yukarıda geçen anlam doğrultusunda beyitlerde yer almaktadır.

Bendene mihr-i vefâ eyle benüm sultânım
Devr-i hüsnünde ne var görse mürüvvet dil-i zâr (G. 11/3)

⁶¹ Onay, **a.g.e.**, s.268.

⁶² Pala, **a.g.e.**, s.66.

Fermânun ile sana **kul** oldum ben efendim
 Bir bencileyin var mı dahi **bende**-i fermân (G. 66/3)

Âşık sevgiliye seslenerek rakiplerle kendisini bir tutmamasını onun en değersiz ve itibarsız kulunun kendisi olduğunu söylemektedir. Çünkü her konuda rakiplerle mücadele içindedir.

Gayrılarla ben **kulun** bir görme sultânım sakın
 Eski **bendendür** senün Mânî-i ‘abd-i kemterîn (G. 73/5)

Âşık, sevgilinin eziyet kılıcıyla âşıklara yaptığı zulmü kesmemesini istemektedir. Çünkü âşıklar, sevgiliden gelen her şeyi iyilik olarak görmektedirler. Bu zulmü kesmesi halinde artık sevgilinin ümidini kestiğini düşünürler. Bu yüzden sevgiliye seslenerek elinden geldiği kadar zulme devam etmesini istemektedir.

Kerem kıl kesme şemşîr-i cefânı mübtelâlardan
 Elünden geldiği hayrı dirîg itme **gedâ**lardan (G. 77/1)

Mânî, sevgilinin kaç kişiyi kendisine esir ettiğini bulmak için ancak güzel koku saçan, misk gibi kokan saçlarını ortaya çıkarmasıyla anlaşılabilceğini dile getirmektedir.

Tuyulurdu ne kadar kimse **esîr** eylediği
 Uç vireydi biricik zülf-i ‘abîr-efşânun (G. 39/4)

3.4.2. Resmî ve Gayriresmî Vazifeler, Meslek ve Meşguliyetler

3.4.2.1. Tabîb

Cerrah, hekim tabîb gibi tıbbî terimler, eski dönemler doktorluk mesleğini yapanlar için kullanılan meslekî unvanlardır. Divan Şiirinde tabîb, aşk derdine ilaç bulamayan bir kişilikte ele alınır. Aşk hastasının can ve gönül derdine en iyi tabîb hiç

şüphesiz sevgilinin kalın dudağı veya kendisidir.⁶³Sevgiliye duyulan aşk bu bağlamda âşık için tek çaredir. Ancak âşığın yaralarını iyileştirenin sevgili olmasının yanı sıra onu tekrar yaralayan ve bu aşk hastalığına sebep olan şey de yine sevgilinin kendisidir.

Sevgiliyi gönül ve ruh doktoruna benzeten Mânî, onun yüzünden âşığın ayrılık acısıyla hasta olduğunu dile getirmektedir. Âşık, aşk hastalığı yüzünden dert ve keder içinde kalmaktadır.

Mânî'nün hâlin sorarsan ey **tabîb**-i cân u dil
Haste-i fûrkat-zebûn derd ügam-ı bîmâr-ı ‘aşk (G. 38/5)

Âşık, sevgiliden gelen eziyet ve sıkıntı oklarının yani bakışlarının canına kastettiğini söyleyerek, kendisinin bu yolda sıkıntıda kaldığını ama hala sevgilinin ona naz yaptığını, kayıtsız kaldığını dile getirmektedir.

Gelen tîr-i cefâ vü cevîr kasd-ı cânadur senden
Ben öldüm ey **tabîb**üm ya bu istignâ nedür senden (G. 76/1)

3.4.2.2. Cellâd

“*Gamze-i bî-dâd*” tamlamasıyla şair, sevgiliyi acımasız bakışları olan bir cellâda benzetmiştir. Âşık, bu acımasız cellâdın karşısında çaresiz bir şekilde merhamet beklemektedir.

Merhamet ister gönül ol gamze-i bî-dâddan
Görince nâ-çâr kalmış rahm umar **cellâd**dan (G. 71/1)

Cellât farklı benzetmelerle de *Dîvân*’da karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitte geçen “*cellâd-ı rûzgâr*” tamlamasıyla zaman, cellât olarak kastedilmektedir. Zamanın er geç insanı ölümle tanıştırdığını, ölüme yaklaştırdığının altı çizilerek bu yönde bir anlam oluşturulmaktadır.

Hûn-ı ciğer pür itse zemîni ‘aceb değül
Şemşîr çekdi üstine **cellâd**-ı rûzgâr (Trb. I/4)

⁶³ Pala, a.g.e., s.435.

3.4.2.3. Sâkî

Sâkî, meclislerde içkiler dağıtan ve kadehler sunan kişiler için kullanılmakta olan bir tabirdir. Klasik Türk şiirinde sâkî, kimi zaman meclisin düzenin sağlayan kişi, kimi zaman da ilgi çeken sevgilidir.

“*Ratl-ı giran*” tamlaması ağzına kadar dolu büyük kadeh anlamına gelmektedir. Beyitte sâkî, mecliste elindeki bu büyük kadehle içki dağıtmaktadır. Mânî, mecliste zaman geçtikçe insanın daha çok sarhoş olduğundan dolayı daha fazla keyif aldığını söylemektedir. Sâkîye seslenen şair, bu ağzına kadar dolu olan kadehin mecliste sıkıntı yaratmayacağını dile getirmektedir. Sâkî ile anlatılmak istenen sevgilidir. Sevgilinin yolunda âşık, kendini ne kadar kaptırırsa ve bu yolda ne kadar sıkıntı çekerse o kadar mutlu olmaktadır.

Turdugunca âdeme bir özge keyfiyyet virür
Sanma **sâkî** meclise ratl-ı girân sıklet virür (G. 20/1)

Mânî, aşk şarabından içilmesi halinde kıyamete kadar sarhoş ve kendinden geçmiş olarak kalınacağını söylemektedir. Sevgiliyi sâkî olarak niteleyen şair, sevgisinin sonsuza kadar süreceğini belirtmektedir.

Kim içerse haşre dek ser-mest u lâ-ya ‘kıl olur
Sâkiyâ ‘aşkun şarâbı şöyle hâlet virür (G. 20/4)

Sâkî meclisi, eğlence meclisi olmasının yanı sıra âşıkların dertleriyle sevgiliyi hatırladıkları mekân olması sebebi ile de anılmaktadır. Bu yüzden bu mekânlarda yabancılar istenmemektedir. Bu bakımdan aşığın rakiplerinin bu mekânlarda yeri yoktur. Buradan yola çıkarak Mânî, bu mecliste ikiyüzlü insanların olmaması gerektiğini söylemektedir. Şayet böyle bir durum olursa içki meclisinde onları tanımamazlıktan gelmek gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü bu meclislerde rakip gibi ikiyüzlü olan insanların olmaması gerektiğini belirtmektedir.

Gelmesün ehl-i riyâdan kimse **sâkî** meclise
Bezm-i meyde ihtirâz itmek gerek bîgânedan (G. 67/3)

3.4.2.4. Sarrâf

Sarrâf, altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerle ilgilenen ve bu alanda mesleğini icra eden kişilere verilen isimdir. Bir şeyden iyi anlayan, o şeyin ehli olan kimse anlamında kullanılır. Mânî, sözün kıymetini anlayanın artık kalmadığını söyleyerek âlemde artık usta sarrafın kalmadığını dile getirmektedir.

Suhan kıymetin fehm ider kimse yokdur

Kanışimdi ‘âlemde sarrâf-ı mâhir

(K. 1/15)

3.4.3. Muhtelif İctimâî Haller, Münâsebetler ve Bazı Tipler

3.4.3.1. Tıfl (Oğul)

Dîvân’da oğul kelimesi beyitlerde benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Gönlü bir çocuğa benzeten Mânî, bayram günü mutluluk sebebinin sevgilinin yanağını görmek olduğunu söylemektedir. Âşığın sevgisi, bayram günü sevinen bir çocuğun sevgisi kadar saf ve temizdir.

Tıfl-ı dil handân olur gördükçe ruhsârun senün

Bâ’is-i şâdî olur ey meh-rû eyyâm-ı ‘ıyd

(G. 8/3)

Mânî, gönlü bir çocuğa benzetmektedir. Bu çocuğun sevgilinin yüzünün saçları gördüğünde köle olup bağlandığını ve ona bu bayramın aslında kavuşma tuzağı olduğunu dile getirmektedir.

Bend olup kaldı görüp ruhsârun üzere zülfünü

Ey perî **tıfl-ı dil**-i Mânîye oldur dâm-ı ‘ıyd

(G. 8/5)

3.4.3.2. Dost, Yârân, Yoldaş, Hem-dem, Hem-şîre

Birbirleriyle ilişkili olan bu mefhumlar, birtakım ortak sırları olan, dertlerini birbiriyle paylaşan, aralarında dostluk bağı bulunan kimseler için kullanılmaktadır. Bazen de beyitlerde dost olarak sevgili kastedilmektedir.

Dost aşağıdaki beyitte sevgiliye benzetilmektedir. Çünkü âşıkların sevda yolunda en büyük dostları yine sevgilileridir. Mânî, sevgilinin yabancılara yani

rakiplere sürekli sevgi ve dostluk gösterdiğini söylemektedir. Ancak âşığın hasta gönlüne tek faydasının incitici söz ve davranışlar göstermek olduğunu belirtmektedir.

Dostum gayrılara mihr ü vefâ virürsün

‘Âşık-ı haste-dile cevır ü cefâdur kârün (G. 45/3)

Sevgiliyi dost yerine koyarak seslenen âşık, mayası bozuk kimseleri yani düşmanları dinlememesini gerektiğini söylemektedir. Rakip genellikle günlük hayatta değersiz görülen şeylere benzetilir. Bu beyitte ise katır boncuğuna benzetilmektedir.

Dostum dinleme hakkumda sözün a’dânun

Bakma har mühre-i güftârına her bed-güherün (G. 47/3)

Âşığın feryatları, sevgiliyi görmeden geçen günlerde kendisine dost olmaktadır. Mânî, halini sevgilinin görmemesi durumunda daha da beter olacağını dile getirmektedir.

Hem-dem oldu o şehi görmeyeli âh bana

Ger görünmezse dahi âh bana vâh bana (G. 2/1)

Mânî, gönlünü tek parça halinde parçalamak için gam kılıcının yani sevgilinin bakışlarının gerek olmadığını söylemektedir. Çünkü âşığın zaten sevgiliyle kardeş gibi olduklarını bu yüzden paramparça olduğunu dile getirmektedir.

Cismümüz tek pâre kılmak tîg-ı gam lâzım degül

Mâniyâ **hem-şîreyüz** yâr ile sad-pâreyüz (G. 34/5)

Âşıklar genellikle kendilerini sevgilinin kapısını bekleyen köpeklere benzetmektedirler. Âşık sevgiliden yardım isteyerek kapısında bekleyen diğer âşıklarla birlikte kendilerini ziyaret etmesini istemektedir.

İşigün itlerini görmege himmet ideyin

Varayın şevk ile **yârânı** ziyâret ideyin (G. 70/1)

3.4.3.3.Cüvân

Cüvan kelimesi genç yaştaki insanları karşılamak için kullanılmaktadır. *Mânî Dîvânı* 'nda civan farklı benzetmelerle beyitlerde yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte cüvan, genç ve güzel kadınları temsil etmek için kullanılmaktadır. “*Mânî genç insanları sever.*” denildiği zaman bu söze inanılmaması gerektiğini dile getirerek sevgiliye seslenen Mânî, bunların iftira olduğunu bu sözün kıskanç insanlar tarafından söylenildiğini belirtmektedir.

Hasûd dirse ki gayrı **cüvân** sever Mânî

Yalandur iki gözüm sevdiğüm bu bühtândur. (G. 14/5)

“*Şah-ı cüvan*” terkihi beyitte genç delikanlı padişah anlamında sevgiliyi kastedilerek geçmektedir. Ayrılık köşesinde acı çektiğini söyleyen âşık, sevgilinin neden halini sormadığını, onun yüzünden acı çektiğini söyleyerek sadece ondan medet umduğunu dile getirmektedir. Çünkü âşıkların derdinden bir tek uğrunda acı çekmeyi göze aldıkları sevgilileri anlayabilmektedir.

Künc-i firkatde niçün sormaz o **şâh-ı cüvân**

Düşmüşün hâlini sormak hod o sultâna düşer (G. 26/3)

3.4.3.4. Konuk, Mihmân

Sevgiliye seslenen Mânî, gurbet kederinin ancak onun mahallesinin yanı başında, gözünün önünde bir gece misafir olmasıyla geçeceğini dile getirmektedir.

Gurbet elemi cân u dile râhat olur idi

Olsam ser-i kûyında eger bir gice **mihmân** (G. 66/2)

Bakışlarıyla kendisine âşık eden sevgili, âşığın gönül evi diye kastettiği kalbine misafir olarak gelen biri olarak tasvir edilmektedir. Gönlüne seslenen âşık, sevgiliyi karşılaması gerektiğini çünkü en değerli misafirinin geldiğini dile getirmektedir.

Atup tîrini dil-ber hâne-i dilde karâr itdi

Yüri cân-ı ‘azîzüm karşı çık **mihmân**umuz geldi (G. 102/5)

3.4.3.5. İhtiyâr, Pîr-zen

Yaşı ilerlemiş kimseler için kullanılan ihtiyar, *dîvân*'da sadece pîr-zen olarak karşımıza çıkmaktadır. Mânî feleği yaşlı, kocamış biri olarak tasvir etmektedir.

Pervânevâr odlara yansam ‘aceb mi ben

Sıkdi sarardı şem’-sıfat çarh-ı **pîr-zen**

(G. 75/1)

3.4.3.6. Kâtîl (Kattâl)

İnsanın canına kastederek onu öldüren kişilere katil adı verilir. Âşık, sevgilinin hançer gibi yaralayıcı bakışlarına düşmektedir. Sevgili âşıkların canına kasteden, acımasız biri olarak beyitte gösterilmektedir.

İçüp ‘aşkun şarâbın hançer-i bürrânına düşdüm

Katarlar su eger gâyetde **kattâl** olsa bir bâde

(G. 83/4)

3.4.4. Eğlence Hayatı

3.4.4.1. Bayramlar

Dönemin eğlence kültürü dâhilinde oldukça geniş yer bulan bayramlar, Kurban, Ramazan ve Nevruz bayramları olarak klasik şiirde karşımıza çıkmaktadır. *Mânî Dîvânı*'nda genel olarak bir bayram ismi geçmese de farklı tamlamalarla birlikte beyitlerde yer almaktadır. *Mânî Dîvânı*'nın sekizinci gazelinde de bu tasvirler etrafında oluşturulmuştur.

Birince beyitte bayram vaktinin geldiğini söyleyerek sâkîye seslenen Mânî, bayram sevincinin kadehini mecliste dağıtmaya başlamasını söylemektedir.

Kalmasun dillerde gam irişdi çün hengâm-ı ‘ıyd

Sâkiyâ devr eylesün câm-ı sürûr-encâm-ı ‘ıyd

(G. 8/1)

Gönlü bir çocuğa benzeten Mânî, bayram günü mutluluk sebebinin, sevgilininay gibi olan parlak yüzünü görmek olduğunu belirtmektedir.

Tıfl-ı dil handân olur gördükçe ruhsârün senün

Bâ'is-i şâdî olur ey meh-rû eyyâm-ı 'ıyd

(G. 8/3)

Sevgilinin saçları âşıklar için birer tuzaktır. Aşığın tek istediği ise sevgiliye bağlanmaktadır. Sevgilinin saçını görünce bağlanıp kaldığını söyleyen âşık, bu durumun hem onun için bir tuzak hem de bayram günü olduğunu söylemektedir. Burada çocukların bayram günü yaşadığı sevinçle ilişki kuran Mânî, çocukların bayram günü sevinmesiyle, âşığın sevgiliye bağlanması arasında bağlantı kurmaktadır.

Bend olup kaldı görüp ruhsârün üzere zülfünü

Ey perî tıfl-ı dil-i Mânîye oldur dâm-ı 'ıyd

(G. 8/5)

3.4.4.2.Meclis (Bezm)

Meclis, insanların bir araya gelerek toplandığı, kimi zaman mûsıkî eşliğinde raks ettikleri kimi zaman da sohbet ederek eğlendikleri mekândır. Daha çok sâkî, şarap, kadeh, mum gibi unsurlarla ele alınmaktadır. Meclis, *Mânî Dîvânı*'nda birçok benzetme yoluyla beyitlerde yer almaktadır. Beyitte bela, meclise benzetilmiştir. Âşık sıkıntı ve bela içindedir. Döktüğü kanlı gözyaşlarını da mecliste içilen şaraba benzetmektedir.

Bezm-i belâda kanlu sirişküm şarâbdur

Nâlem ney oldu anda derûnum kebâbdur

(G. 25/1)

Aşk meclise benzeten Mânî, meclis sakinlerinin dert içindekan yutarken tasvir etmektedir. Beyitte, şarap (mey) ve kanın kırmızı renginden hareketle şair, sevgilisine sitem etmekte, şarap yerine kan içtikleri söylemektedir. Burada meclis sakinleri diyerek kastedilen âşığın diğer rakipleridir. Ancak sevgilinin gelişi ile birlikte hepsinin gül gibi açıldığını söylemektedir. Sevgili uğrana ne kadar eziyet çekseler de yine sevgilinin varlığı sayesinde mutlu olduklarını dile getirmektedir.

Gam ile goncaveş erbâb-ı **meclis** kan yudariken

Gülüp açıldılar çün ol gül-i handânımız geldi

(G. 102/2)

Sâkî meclisi, eğlence meclisi olmasının yanı sıra âşıkların dertleriyle sevgiliyi hatırladıkları mekân olması sebebi ile de anılmaktadır. Bu yüzden bu mekânlarda yabancılar istenmemektedir. Bu bakımdan aşığın rakiplerinin bu mekânlarda yeri yoktur. Buradan yola çıkarak Mânî, bu mecliste ikiyüzlü insanların olmaması gerektiğini söylemektedir. Şayet böyle bir durum olursa içki meclisinde onları tanımamazlıktan gelmek gerektiğini dile getirmektedir. Çünkü bu meclislerde rakip gibi ikiyüzlü olan insanların olmaması gerektiğini belirtmektedir.

Gelmesün ehl-i riyâdan kimse sâkî **meclise**

Bezm-i meyde ihtirâz itmek gerek bîgânedan (G. 67/3)

Mânî, beyitte âşıkların mahrem olan hususi meclisine girmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Eğer böyle bir durum olsaydı kendisinin de o mecliste mum gibi yanacağını söylemektedir.

Yanardum âteş-i âhumla şem'-i bezmâsâ

Harîm-i **meclis**-i hâsına mümkün olsa duhûl (G. 58/4)

Sevgilinin dudağı, rengi itibariyle şaraba benzetilmektedir. Âşık, mecliste bu dudaktan her nefes yani yudum aldığında kendi kadehinin yani gönlünün, kanlı gözyaşıyla dolduğunu söylemektedir. Şarap kırmızı rengiyle hem sevgilinin dudağına hem de âşığın kanlı gözyaşına benzetilmektedir.

Eşk-i pür-hûnumla mâl-â-mâl olur sâgar benüm

Her ne dem alsam ele **meclis**de câm-ı lâ'l-fâm (G. 62/4)

Ne zaman aşk meclisinden peri yüzlü sevgili giderse, dünyayı sevgilinin aşkından sarhoş olmuşların haykırıışlarının dolduracağı belirtilmektedir.

Her kaçan mest olsa gitse ol perî **mey-hâne**den

‘Âlemi tutar geçilmez na’ra-i mestânen (G. 67/1)

3.4.4.3. Müsabakalar

3.4.4.3.1. Güreş (Pehlevân)

Türklerin geleneksel ata sporu olan güreşe *Dîvân*'da rastlanmaz. Ancak bir beyitte yer alan pehlevân ifadesiyle bu oyundan söz edildiği anlaşılır. Mânî, kasidede övdüğü kişiyi yüceltmek için pehlevân ifadesini kullanmaktadır.

Kemân-ı cânsitânı san iki başlu bir ejderdür
Yarar keskin dil-âver **pehlevândur** şem'-i bürrânı (K. 2/20)

3.4.5. Yiyecekler ve İlgili Mefhumlar

3.4.5.1. Kebâp

Çiğer daha çok yanıcı bir ateşte olması ve bu ateşte kebâp gibi pişmesinden dolayı söz edilmiştir. Aşk ateşine düşen ve bu ateşte pişen âşığın ciğeri de döne döne kebab olmaktadır.

Bezm-i belâda kanlu sirişküm şarâbdur
Nâlem ney oldı anda derûnum **kebâbdur** (G. 25/1)

3.4.5.2. Şeker (Sükker)

Dîvân'da Şeker genellikle sevgilinin dudağının tatlılığını nitelendirmek için kullanılmıştır. Bunun dışında Şeker, farklı benzetmeler aracılığıyla güzel konuşan kişileri övmek maksadıyla da beyitlerde yer almaktadır. Mânî, beyitte övdüğü kişiden dolayı kendisine sözü şeker gibi olan papağan denilmesini istemektedir. Papağana insanlar kendilerinin hoşuna gidecek sözleri öğretirler; böylece papağan hoş, tatlı sözler söylediği için güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen insanı temsil etmektedir. Bu yüzden beyitte de şair kendisinin böyle güzel söz söyleyen biri olduğunun altını çizmektedir.

Hemîşe oldı sözüüm vasf-ı pâk-i şîrînün
Nola dinilse bana tûtî-i **şeker**-güftâr (K. 4/23)

Kasideden alınmış aşağıdaki beyitte yine şeker ve dudak arasında ilgi kurularak kasidenin yazıldığı kişi övülmektedir.

Zülâl-i la'l-i nâbindan eger bir katre irişse

Lezîz eylerdi **sükker**ler gibi deryâ-yı 'ummânı

(K. 2/22)

3.4.6. İçecekler

3.4.6.1. Şarap (Mey, Bâde)

Rengi, tadı, kokusu ve sarhoş edici özellikleriyle şarap çeşitli benzetmelere konu olmaktadır. Aşağıdaki beyitte şarap tasavvufi olarak ele alınmış ve ilahi aşk kastedilerek beyitte yer almaktadır. Mânî, mecaz olan beşeri aşk şarabının değil hakikat olan ilahi aşk şarabının görülmesi gerektiğini söylemektedir. Şarap içtikten sonra gün ağırırken oluşan baş ağrısının ilahi aşk şarabında olmadığını dile getiren Mânî, hakikat olan ilahi aşkın insana zevk ve mutluluk verdiği belirtmektedir. Bu bakımdan Mânî, dünyevi sıkıntılarla şarap içtikten sonra çekilen baş ağrısı arasında benzerlik kurmaktadır.

Şarâb-ı 'aşk-ı hakîkîyi gör mecâzı ko

Anun sonunda seher Mânîyâ humâr olmaz

(G. 29/5)

Erguvan, kırmızıya mail bir çiçektir. Eski tıbbâ göre tabiatı soğuk ve kuru olduğundan şerbeti sarhoşu ayıltırmış, mahmurluğu giderirmiş; şarabı ferahlık verirmiş.⁶⁴Erguvan şarabı beyitte bu anlamda yer almaktadır. Âşığın gözünün kan dökme sebebi, sevgilinin la'l gibi gönül alan dudaklarıdır. Ortalığın kana bulanmasının sebebi de erguvan şarabıdır. Burada erguvan şarabı olarak sevgili kastedilmektedir. Beyitte ortalığın kana bulanması da sevgili yüzünden çekilen sıkıntıları simgelemektedir.

Gözüm kan dökmege oldı o la'l-i dilsitân bâ 'is

Olur kan olmaga ekser **şarâb-ı erguvân** bâ 'is

(G. 6/1)

Âşık sevgilinin yanağının kadehteki yansımasının, şarabı gül rengine dönüştürdüğünü söylemektedir. Burada sevgilinin yanağının kırmızılığı ile şarabın rengi arasında bağ kurulmaktadır. Âşığın şaraba yani sevgilinin yanağına olan arzusu, susamışlığı sevgiliye keyif verdiği beyitte yer verilmektedir.

⁶⁴ Onay, a.g.e., s.160.

‘Aks-i câm **bâdeyi** gül-gûn itdi mir’ât-ı ruhun

Teşne-i mey sanma rûy-ı dil-bere kesret virür

(G. 20/2)

Mânî, aşk şarabından tattıkça aşk ateşiyle yandığını, kul olmuş bedeniyle birlikte can verdiğini söylemektedir. Aşk şarabının ona hararet, sıcaklık verdiğini bu yüzden aşk ateşiyle yandığını dile getirmektedir.

Nâr-ı ‘aşka yanmaga cânlar virür Mânî kulun

Bâde-i câm-ı mahabbet şöyle germiyyet virür

(G. 20/5)

Mânî, şarap ile âşıkların kanı arasında benzerlik kurmaktadır. Sevgili gül renkli şarap yerine âşıkların kanını içmektedir ve bu kanla sarhoş olmaktadır. Sevgilinin âşıkların kanından sarhoş olmuş gözlerine “*canına can katsın, afiyet olsun*” diyerek seslenen Mânî, bu durumdan keyif duymaktadır. Çünkü âşıklar sevgili uğruna çileler çekmekten dolayı mutlu olmaktadır. Sevgilinin onlara yaptığı eziyet âşıklara zulüm değildir.

Hûn-ı ‘uşşâk içersen **mey-i gül-gûn** yirine

Nûş-ı cân ey gözi mestâne ziyâd ola demün

(G. 44/2)

Sevgiliden ayrılık bütün âşıkların derdi haline gelmiştir. Ayrılığı yaşayan kişi kavuşmak için daha coşkulu bir bekleyiş içine girmektedir. Bu keyif aşığa sarhoş edici bir hoşluk verir. Bu yüzden beyitte şair, ayrılığı şaraba benzeterek âşığın içinde bulunduğu durumu anlatmaktadır. Bu duygudan mahrum kalmak istemeyen âşık, daha fazla sarhoş olmak istemektedir. Bu durumun kendisini terk etmemesini söyleyerek, bunun gibi ne baş ağrılarına katlandığını dile getirmektedir.

Beni korkutma humâr-ı **mey-i hicrân** ile sen

Niçe anun gibi baş ağrıların gördüm ben

(G. 81/1)

3.4.6.2. Şerbet

Şerbet, *Dîvân*’da bazı beyitlerde farklı benzetmelerle yer alırken, bazı beyitlerde de şifa verici özelliğiyle yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte kavuşma

şerbetinin tadının gözyaşı dökmekle gitmeyeceğini söyleyen şair, ıslak gözlerine seslenerek bu durumun çok fazla su götüreceğini dile getirmektedir. Âşkın çektiği acılar genellikle sevgiliden uzak kalmasından kaynaklanmaktadır. Ancak âşık, bir taraftan da sevgiliye kavuşmaya yanaşmaz. Âşık, kavuşamamanın verdiği durumdan zevk alır. Onun için önemli olan bu yolda çektiği zorluklardır. Ancak bu sayede gerçek bir âşık olabilmektedir. Bu durumun farkında olduğu için gözlerini uyarmaktadır.

Lezzet-i şerbet-i vasl aqlamag ile gitmez

Katı çok su götürür bu dahi ey dîde-i ter

(G. 27/3)

Hekime seslenen Mânî, aşk hastalığından dolayı üstünden elini çekmesini, ilaç vermemesini istemektedir. Çünkü âşıklar sevgili yüzünden düştükleri halden keyif almaktadırlar. Bu durumdan onları kurtaracak tek kişi de sevgilidir. Başka kimseden yardım beklemezler.

Çek elin Mânî-i bîmâra devâ kılma tabîb

Haste-i ‘aşka ‘ilâc eyleme şerbet virme

(G. 88/5)

Güzelleri şerbete benzeten Mânî, deliye dönmüş olan gönlünün tekrar âşık olduğunu uslanmadığı dile getirmektedir.

Nice kez şerbetini içmiş iken hûblarun

Yine dîvâne gönül sevdi birin uslanmaz

(G. 33/2)

3.4.7. Diğer Maddeler

3.4.7.1. Zehir (Zehr)

Mânî, insanı aldatması, geçici bir mutluluk vermesi yönünden dünya yaşantısını zehirli bir şaraba benzetmektedir. Dert şarabından içildiğinde ise baş ağrısı içinde dünya sıkıntılarıyla kalındığını dile getirmektedir.

‘Âlemün nûş ideli sâgar-ı zehr-âlûdun

Mâniyâ oldı humâr-ı mey-i gam derd-i serün

(G. 47/5)

3.4.7.2. Jeng

Jeng; pas, küf, kir anlamlarına gelir. Divan şiirinde ayva tüyleri ve âşığın gamı jeng olarak gösterilir.⁶⁵ Aşağıdaki beyitte de kılıcın üstündeki paslar Mânî 'nin gamı ve kederine benzetilmektedir. Bu kılıcı parlatan, paslı görüntüsünden kurtaran ise bakışı kuvvetli ve nazar sahibi olan sevgili olduğu belirtilmektedir.

Nice dem kıldı şemşîr-i tab'ı **jeng-i** gam Mânî

Cilâ virdi yine bir dil-ber-i sâhib-nazar açdı

(G. 106/5)

3.4.8. Giyim-Kuşam

3.4.8.1. Tâc

Hükümdarlık emârelerinden biri olan bu giysi unsuru, *Dîvân*'da farklı şekillerde tasavvur edilmiştir. Mânî, sevgilinin meydanda kafasında altın taç ile ortaya çıkmasını, doğu hükümdarı olarak güneşin ortaya çıkmasına benzetmektedir.

Geyüp zerrîn-külâhın her seher gitdükçe meydâna

Tulû' itmiş ufukdan **tâc**-ı zerle şâh-ı hâverdûr

(G. 21/4)

Taç beyitte zenginliği, mal ve mülkü göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Âşık sevgilinin eşğinde bulunan taşı bile makam ve mevki ile değişmeyeceğini, onların değerinde olmadığını, asıl sevgiliye duyulan aşkın sırlarının insanı sultan yaptığını dile getirmektedir.

Tâc u taht ile işigün taşın degişmez 'âşıkun

Âdemi sultân ider keyfiyyet-i esrâr-ı 'aşk

(G. 38/3)

3.4.8.2. Libâs, Dâmân

Elbise, giyilip çıkarılması dolayısıyla geçiciliğin sembolü haline gelmiştir. Bu yüzden onunla mutlu olunmaması gerekmektedir. Âşığın karşıdaki rakip, sevgiliye elbise giydirmek ister. Âşık tazel gül gibi olan genç sevgiliye seslenerek rakibe

⁶⁵ Pala, a.g.e., s.243.

kanmaması gerektiği söylemektedir. Çünkü bu durum sevgili için geçici bir durumdur.

Sana agyâr **libâs** eylemek ister dirler
Tonadurlar seni bi'llâhi sakın ey gül-i ter (G. 17/1)

Âşıklar kendilerinin temiz yaradılışlı, temiz kalpli âşıklar olduklarını bu yüzden namuslu, iffetli sevgili istediklerini belirtmektedir.

Mâniyâ biz pâk-meşreb sâde-dil 'âşıklaruz
Tutmaga **dâmânını** bir pâk-dâmân isterüz (G. 31/5)

3.4.8.3. Külâh

Daha çok keçeden ucu sivri olarak imal edilen külâh Osmanlı'da kullanılan bir tür başlıktır. Her tabakadan insanın taktığı bu başlık, yapımında kullanılan ham madde ve kullanan kesime göre farklı isimlerle anılmaktadır. Zerrin külâh, külâhların en kalitelisidir ve keçeden yapılmaktadır. Beyitlerde güneş, hilâl, mum ışığı vs.ye benzetilmiştir.⁶⁶.

Uzun boylu olan sevgilinin giymiş olduğu altın külâh, beyzan bir mumun yanması ile birlikte üzerinde oluşan aleve benzetilmektedir.

Anun zerrîn-**külâhı** gûyiyâ bir pâre âteşdür
Sanur bir şem'-i kâfûrîye benzer ol kad-i füzûn (G. 72/2)

Mânî gökyüzünün en tepesinde olanın ay olmadığını zerrin külâh şeklinde olan güneş olduğunu söylemektedir.

Fark-ı felekde âhir olan mâh-ı nev degül
Zerrîn **külâhı** şu'lesi evc-i semâdadur (G. 19/3)

⁶⁶Nihat Öztoprak, **Divan Şiirinde giyim kuşam üzerine bir deneme**, Divan edebiyatı araştırmaları dergisi 4, 2010, s.142.

3.4.8.4. Kabâ, Atlas

Kaftan önden açık, düğmeli, uzun kollu, yanları yırtmaçlı, astarsız, uzun üst kıyafetinin adıdır.⁶⁷Mânî, gökyüzünün geceden gündüze dönmesini siyah ipekten bir cübbenin çıkartılıp yerine parlak bir elbise giyilmesine benzetmektedir.

Giyerdi bir siyeh **atlas kabâ** sipihr-i kebûd

Çıkardı anı giyindi libâçe-i zerkâr (K. 4/15)

“*kaba vü came*” ifadesi dünya hayatından elini eteğini çekmek; kendini ibadete vermek anlamında kullanılmaktadır. Mânî, dünya hayatından elini çekerek kendilerini ibadete vermenin âşıkların alışkanlığı olduğundan bahsetmektedir. Bu yüzden onlar dünyevi zevklerden kendilerini arındırarak sadece Allah yolunda ibadet etmektedirler.

Kabâ vü câme yakmak ehl-i ‘aşka resm ü ‘âdetdür

Anunçün ‘âşık-ı üftâde-diller hep yalun katdur (Mt. 5)

3.4.8.5. Câme, Nikâb

Câme, *Dîvân*’da elbise, giysi anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiatta meydana gelen olaylar, değişiklikler tasvir edilmiştir. Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte ağaçlara yağın kar, beyaz ipek kumaşlı bir kıyafet giyilmesine benzetilmiştir.

Vilâyet-i çemene hükm idince şâh-ışitâ

Giyürdi cümle dırahtâna **câme** ak dîbâ (K. 3/1)

Nikâb, peçe ve yüz örtüsü manasına gelmektedir. Mânî, sevgilinin yüzündeki peçeyi kaldırmasıyla gül gibi açıldığını dile getirmektedir. Sevgilinin yüzü açıldıktan sonra da yanağındaki ayva tüylerinin belirmesinden dolayı utandığı dile getirilmektedir.

Açılup gül gibi kıldı ol perî ref’-i **nikâb**

Sonra bildüm hatt-ı ruhsârından eylermiş hicâb (G. 5/1)

⁶⁷Öztoprak, a.g.e. s.135.

3.4.8.6. Halhâl

Halhal, ayak bileziği anlamına gelmektedir. Eskiden kadınların süs olarak ayak topuklarıyla baldırları arasında kalan bilek kısmına taktıkları altın veya gümüş halkadır.⁶⁸ Sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Aşağıdaki beyitte halhalın ayağa takılma sebebine gönderme yapan şair, sevgilinin aşığa yaptığı eziyetler neticesinde, halhalın sevgilinin ayağına kadar inip ona sarıldığını ve yaptığı eziyetleri sonlandırması için sevgiliye yalvardığını dile getirmektedir.

Cânumı kurtarmagiçün ol **halhâl**-i zer

Lutf idüp yârün düşüp ayagına yalvaralar

(G. 18/3)

3.4.8.7. Şâne

Şane, tarak anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte âşık kendi gönlünü tarağa benzetmektedir. Âşık, gönlünü şekil itibariyle tarağa bezeterek yüz parçaya ayrıldığını söylemektedir. Gönlüne seslenen âşık, sevgilinin dağınık olan saçlarına dolanmamasını söylemektedir.

Ey **şâne** senün cismüni sad-pâre kılurlar

El çek sakın ol zülf-i perîşâna tolaşma

(G. 93/2)

Sevgilinin aşığı tarak gibi eline alıp taradığını söyleyen Mânî, gönlünü uyurarak dağınık saçlı olan sevgiliye kapılmamasını söylemektedir.

Şâneveş alur ele bir gün o tarrâr seni

Gel tolaşma sakın ol zülf-i perîşâne gönül

(G. 57/2)

3.4.8.8. Kemer

Kemerin sevgilin beline dolandığı gibi gönlünde sevgiliye kapılmamasını isteyen Mânî, gönlüne seslenerek dikkatli olmasını istemektedir.

Âgûş-ı miyânın taleb itme **kemerâsâ**

Mânî meded ol serv-i hırâmâna tolaşma

(G. 93/5)

⁶⁸ Pala, a.g.e., s.184.

3.4.8.9. Pîrâhen

Klasik şiirde âşığın temel amaçlarından biri de vuslattır. Gömleğin sevgilinin tenine temas etmesi ve ona çok yakın olması sebebiyle âşığın kışkırdığı bir madde haline gelmektedir. Âşık bu yüzden gömleğe imrenmektedir ve yakınlığından dolayı onun yerinde olmak istemektedir. Bazen de onu vuslata engel olan bir unsur olarak görüp kızmaktadır. Âşık, gömleği bir engel unsura olarak görerek sevgiliyi uyarmaktadır.

Korkarın kim ola hâyıl dem-i vaslında bana
Bâri al boynuna zulm eylemesün **pîrâhen**

(G. 81/3)

3.4.9. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

3.4.9.1. Çerâğ, Şem'

Sosyal yaşantıda bu mefhumlar aydınlatma unsurları olarak kullanılmaktadır. Gündelik hayatın en temel gereksinimlerinden olan bu araçlar, divan şiirinde teşbih yoluyla çeşitli benzetmelere konu olmaktadır. Divan şiirinde mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenmektedir ve sık sık pervane ile birlikte anılır. Âşık pervane olunca, sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık yanarken mum gibi yanıp erimektedir.

Ol sîm-ten nigârıyla gör kendü hâlünü

Mânî cihânda **şem'** ile pervâne(i) ko sen

(G. 75/5)

Mânî, aşk ateşiyle gönül ve beden yanmayacağını düşünmenin yanlış olduğunu, her gece âşıkların mum gibi aşk ateşiyle durmadan yandıklarını dile getirmektedir.

Sanmanuz cân u dili âteş-i 'aşka yanmaz

Şem' veş her gice yanar yakılır dinlenmez

(G. 33/1)

Mânî, Mollâ Ahmed Efendi için yazdığı kasidesinde, çektiği sıkıntıları söyledikten sonra, Mollâ Ahmed Efendi'den Fenarî Medresesi'ne tayin edilmesini istemektedir.

Çerâgunam nola şem'i murâdumı yaksan

Fenârî Medresesin bana eylesen i'tâ

(K. 3/30)

3.4.9.2. Kadeh, Câm, Kâse

Mutfak için kullanılan bu araçlar, klasik şairlerce farklı benzetmelere konu olmuş ve şiirlerde bu yönde kullanılmışlar. Kadeh, kâse gibi kavramlar beyitlerde şarap ilgili tasavvurlar bağlamında ele alınan mefhumlardır. Aşağıdaki beyitte ölümü tasvir eden Mânî, kadeh ve şarap etrafında ölüm olayını anlatmaktadır. Ölüm anını bir kadehin kırılıp yere dökülüp saçılmasına benzetmektedir. Hayatı kadehe benzeten şair, takdiri ilahi sonucunda kadehin kırıldığına yani hayatın son bulunduğunu, toprağa saçılan kanın da erguvan renkli şaraba benzediğini söylemektedir.

Câm-ı hayâtın eyledi dest-i kazâ şikest

Kan saçıldı hâke mey-i erguvân gibi

(Trb. IV/4)

Kendini meclis içerisinde tasvir eden Mânî, yabancıların içki kadehi aldığını, kendisine ise sıkıntı ve dert kadehinin kaldığını söyleyerek, dünyanın dert ve belasını çektiğini dile getirmektedir.

İllere sâgar-ı 'işret bize câm-ı mihnet

Mâniyâ derd ü belâsın çekerüz devrânun

(G. 50/5)

Kadehi sevgiliye benzeten şair, kadehe hürmet edip onu el üstünde tuttuğu için şaşılmasını gerektiğini söylemektedir. Çünkü bunu yapmasının sebebinin sevgilinin dudağını öpme arzusunun kadehte saklı olmasından dolayı olduğunu dile getirmektedir.

Nola el üzre tutup sana hürmet eylesem ey câm

Temennâ itdigüm bûs-ı leb-i cânânedür senden

(G. 76/3)

Âşık eğer her seher vakti feleğin kâsesinden içerse, başındaki ayrılık sersemliğinin sona ereceğini söylemektedir. Çünkü âşık feleğin zulmüne uğramış talihsiz bir kişidir. Ancak tekrar bu zulme uğradığı zaman acısını unutabilmektedir. Seher vakti feleğin kâsesinden içmesinin sebebi de seher vaktinin renginin aşığın ahlârlarının yakıcılığına benzemesinden dolayıdır. Yani âşık acısının en yüksek olduğu

anlarda feleğin kâsesinden içmek istemektedir. Feleğin kâseye benzetilmesinin sebebi ise, kâsenin derinliği ile gökyüzünün yani feleğin derinliği arasındaki benzerlikten dolayıdır.

Eger ki **kâse**-i gerdûnı her seher içsem
Başumdan itmeye zâyil humâr-ı hicrânı (G. 98/4)

3.4.9.3. Âyine (Mir'at)

Mir'ât ve âyine kelimeleri, sevgilinin güzelliğini yansıtmaktadır. Sırla dolu olması, hem güzelliği hem de tecelliyi aksettirmesi bakımından beyitlerde ele alınmıştır. Âyineler arasında en ünlüsü İskender'inkidir. Rivâyete göre bunu Aristo icâd etmiş, İskenderiye şehrinde minâre biçimindeki bir kulenin üstüne yerleştirmiştir.⁶⁹ Mânî, aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağını her kim görürse artık İskender'in aynasına itibar etmeyeceğini dile getirmektedir.

Kim görse 'ârızun **mir'ât**un ey mihr-i münîr
Artık almaz 'aynına **âyine**-i İskenderi (G. 100/3)

Sevgilinin ayna gibi yanağının görüntüsü öven şair, dünyada neler olup bittiğinin bir de buradan görülmesi gerektiğini söylemektedir. Ayna ile sevgilinin yanağı saf ve temiz olması bakımından birbirine benzetilmektedir.

Bu cihân içre neler olur imiş seyr eylen
Biz nazar-**âyine**-i 'ârız-ı cânânı görün (G. 40/4)

Sevgilin kıl kadar bile günahı olmadığını söyleyen âşık, saflığı ve temizliği bakımından onu nurdan bir aynaya benzetmektedir.

Kılca yokdur 'aybı benzer nûrdan **âyine**ye
Nice sâfidür nazar eylen o sîmîn sîneye (G. 85/1)

3.4.9.4. Rişte

Sevgiliye olan aşkını gizleyen âşık, can ipliğine seslenerek sevgilinin mektubuna dolanmaması istemektedir. Çünkü cân ipliğinin mektuba dolanması

⁶⁹Mehmet Şahin, "Bâkî Dîvânı'nda Ayna Metaforu", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6(25): 528.

sevgiliye duyduğu aşkın tüm sırlarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Âşık bu konuda kendi gönlünü uyarmaktadır.

Açılma katı ‘âleme fâş eyleme râzun
Ey **rişte**-i cân nâme-i cânâna tolaşma (G. 93/4)

Sanatını ve şairliğini öven Mânî, şiiri bir ipliğe benzetmektedir. Şiir yazmak için ağzını açtığında, şiir ipliğine taze inciler dizdiğini söylemektedir.

Rişte-i nazma dizer bir niçe kat lûlûter
Mânî-i bâk sühan vasf ile açdukça dehen (G. 81/5)

3.4.9.5. Zencîr

Sevgilinin uzun ve örgülü saçları şekil benzerliği bakımından zincire benzetilmektedir. Zincirin özelliklerinden bir tanesi bağlayıcı olmasıdır. Âşık, sevgilinin saçının arzusıyla çene çukuruna düşmeyi, boynu zincire geçirilip zindana düşmüş biri gibi tasvir etmektedir. Çünkü artık sevgilinin yolunda âşık bir tutsak gibidir ve sevgiliden başka hiçbir şey onun için önemli değildir. O çukurdan veya zindandan kurtulmak için sadece sevgiliden gelecek olan yardımı beklemektedir.

Heves-i zülfünle çâh-ı zenahdâna düşen
Boynı **zincîre** geçüp bend ile zindâna düşer (G. 26/4)

3.4.9.6. Kafes

Dîvân’da yer alan şiirlerden biri de aynı zamanda bir tarih manzumesi olan kıt’a-ı kebîredir. 32 beyitten meydana gelen bu manzume Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa’nın Hz. Mevlânâ’nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürülmüş bir tarih kıtasıdır.

Mahmud paşa emek harcayıp tüm mal varlığını esirgemedi, gücünün yettiği kadar kafesi gümüşten yapacağını dile getirmektedir.

Harc idüp mâ-meleküm bezl kılup makdûrum
Sîmden eyleyeyin bu **kafes**-i zîbâyı (Kt. 22)

Mevlana'nın gümüşten kafesini yapıp arzularına ulaşan Mahmud Paşa için Mânî, Allah'a şükretmektedir.

Hamdili'llâh ki bulup cümle murâdâta vusûl
İtdi sîmîn **kafes**-i merkad-i Mevlânâyı (Kt. 28)

Şeker yiyen papağan ifadesi, güzel söz söyleyen şairler için kullanılmıştır. Gümüşten kafesin yapılmasından dolayı Allah'a şükreden Mânî, şairlerin bu kafesi görünce güzel söz söylemelerine alışıldığını dile getirmektedir.

Bâreka'llâh zihî sîm **kafes** kim göricek
İtdi âlüfte nice tûtî-i şekker-hâyı (Kt. 29)

3.4.10. Tıbbî Mefhumlar ve Hastalıklar

3.4.10.1. İlaç, Merhem

Hastalıkları tedavi etmekte kullanılan bu tıbbî unsurlar, klasik şiir geleneğinde aşk hastalığına çare olmamaktadır. Çünkü aşığın yarasını iyileştirecek olan tek ilaç sevgilidir. Ancak bu sayede bu durumdan kurtulabilir. Âşık yalın ayak, serseri ve perişan bir halde dünyayı gezdiğini dile getirmektedir. Ancak sevgilinin ona karşı olan duyarsızlığından ve yarasına merhem olmamasından dolayı ölmekten başka bir çare bulamamaktadır.

Bulmadum ölmekden özge yarama **merhem** dirîg
Pâ-bürehne niçe kez gezdüm cihânı serserî (G. 100/2)

Mânî, sevgili yüzünden düştüğü durumdan, çektiği acılardan memnundur. Bu yüzden hekime seslenerek derdine deva olmamasını ister. Çünkü âşığın tek ilacı sevgilidir.

Çek elin Mânî-i bîmâra devâ kılma tabîb
Haste-i 'aşka '**ilâc** eyleme şerbet virme (G. 88/5)

3.4.10.2. Tabîb, Hasta (Bîmâr)

Eski zamanlardaki doktorluk mesleğinin günümüzde karşılığı olan tabîb veya hekîm, hastaları sağlığına kavuşturmakla meşgul olan bir meslek erbabıdır. Sevgiliyi

gönül ve ruh doktoruna benzeten Mânî, Sevgili yüzünden âşığın ayrılık acısıyla hasta olduğunu dile getirmektedir. Âşık, aşk hastalığı yüzünden dert ve keder içinde bir başına kalmaktadır.

Mânî'nün hâlin sorarsan ey **tabîb**-i cân u dil

Haste-i fûrkat-zebûn derd ü gam-ı **bîmâr**-ı ‘aşk (G. 38/5)

Sevgiyi hekime benzeten Mânî, aşığı eziyet ve sıkıntı okuyla yaralamaya çalışan biri olarak göstermektedir. Âşığı aşk hastalığından kurtacak olan sevgilidir. Aynı zamanda onu yaralayan ona çileler çektiren kişi de sevgilidir.

Gelen tîr-i cefâ vü cevîr kasd-ı cânadur senden

Ben öldüm ey **tabîb**üm ya bu istignâ nedür senden (G. 76/1)

Âşıklar, sevgiliye kavuşma arzusundan dolayı sevgilinin kapısında hasta olmuşlardır. Sevgiliye seslenen âşık, bu dertlerine derman aramaktadırlar.

Haste-i ‘aşkuz kapunda eylerüz vaslın ümmîdin

Bir bölük dermânde yüz bu derde dermân isterüz (G. 31/4)

Âşıklar sevgiliye kavuşmak için aciz ve hasta düşmektedirler. Bu yolda sevgiliden gelen her şeye katlanmaktadırlar. Hasta gönüllü âşıkların canı, sevgilinin her dediği karşısında her türlü işkenceye hazırdır.

Yâr dirse seni fettân varayın katl ideyin

‘Âşık-ı **haste**-dilün cânı uyur katlanmaz (G. 33/4)

3.4.10.3. Dârü’ş-şifâ

Devrin önemli yapıları arasında yer almakta olan dârü’ş-şifâlar, o zamanda halkın sağlığına verilen önemin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugünkü karşılığı hastane olan dârü’ş-şifâ, iyileştirici ve sağlığa kavuşturucu özelliği sebebiyle beyitte konu edilmiştir. Fuzulî’nin gazeline yazılmış olan tahmiste geçen hastane, aşk derdine düşmüş âşığın, derman merkezi olarak beyitte yer almaktadır.

İdüp makâmumı **dârü’ş-şifâ**-yı kûyunda

Harîm-i cennet-i râhat-fezâ-yı kûyunda
 Mu'ayyen idi tururdum sarây-ı kûyunda
 Gezerdüm itlerün ile fezâ-yı kûyunda
 Yirün behişt-i berîn idi ben bir âdem idüm (Th. 1/II)

3.4.10.4. Tûtîyâ (Kuhl)

Göz sağlığı için oldukça faydalı olan ve gözün görme gücünü arttıran tûtîyâ ve kuhl, sevgilinin ayak bastığı toprak için benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Âşığın gözleri, sevgilinin ayak tozunu sürmeyi bıraksa buna şaşılmaması gerektiği dile getirilmektedir. Çünkü gönül çalan güzellerin ayak tozları gözyaşını parlaklaştırmaktadır.

Nola gözden bıraksa **tûtîyâ**yı çeşm-i giryânım
 Cilâ virdüm ben ana hâk-pây-ı dil-rübâlardan (G.77/3)

Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa'nın Hz. Mevlânâ'nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürülmüş bir tarih kıtasında geçen kuhl, dünyayı gören gözlere kafesin göz alıcı bir sürme çekmesini istemektedir.

Kuhl ide çeşm-i cihân-bînine ragbetler ile
 Hâk- pây-ı harem-i hazret-i Mevlânâ'yı (Kt.15)

3.4.10.5. Baş ağrısı, Derd-i ser

İnsanı aldatması, geçici bir mutluluk vermesi yönünden dünya yaşantısı zehirli bir şaraba benzetilmektedir. Bu dert şarabından içildiğinde ise baş ağrısı yani dünya sıkıntılarıyla kalındığı dile getirilmektedir.

‘Âlemün nûş ideli sâgar-ı zehr-âlûdun
 Mâniyâ oldıhumâr-ı mey-i gam **derd-i ser**ün (G. 47/5)

Klasik edebiyatta sevgiliden ayrılık bütün âşıkların sıkıntısı haline gelmiştir. Ayrılığı sürekli yaşayan âşık bu duruma alışmıştır. Aşağıdaki beyitte de ayrılık şaraba, sonrasında çekilen ağrıda ayrılık acısına benzetilmektedir. İçki içildikten

sonraki gün veya günlerde baş ağrısı çekilmektedir. Mânî, sevdiğine seslenerek ayrılık şarabının mahmurluğu ile onu korkutmasının bir faydası olmadığını dile getirmektedir. Çünkü âşık bunun gibi nice baş ağrılarına katlanmıştır ve bu konuda tecrübelidir.

Beni korkutma humâr-ı mey-i hicrân ile sen
Niçe anun gibi **baş** ağrıların gördüm ben (G.81/1)

3.4.10.6. Remed

Remed, gözün akında meydana gelen ateşli bir iltihaptır. Mânî, gözlerinin kanla dolmasının sebebinin göz ağrısından kaynaklanmadığı, ağlayan gözüne sevgilinin lal gibi kırmızı dudağının yansımasının düşmesinden dolayı meydana geldiğini söylemektedir.

Mâniyâ sanma **remed**den cismüm oldu kana gark
Düşdi ‘aks-i la’l-i dil-ber dîde-i giryânuma (G. 87/5)

3.4.11. Yazı ile İlgili Mefhumlar

3.4.11.1. Kalem (Kilk, Hâme)

Mânî, kasidede övülen kişi olan Mollâ Ahmed Efendi için yaptığı işlerden ve devlet adamı olması bakımından âlimliğini inci saçan bir kaleme, bu kalemide Hz. Mûsâ’nın asâsına benzetmektedir. Bu asâ ise düşmanların korktuğu âdeta ateş saçan bir ejderhaya benzetilmektedir.

Elinde **kilk**-i dür-efşânıdır ‘asâ-yı Kelîm
Ki düşmen üzre olur ejdehâ-yı âteş-bâr (K. 4/24)

Osman Paşa için ezel kaleminin temiz niteliklerde yazı yazdığı belirtilmektedir. Ayrıca Osman paşa için cömertlik madeni, cömertlik denizi gibi yakıştırmalar yapılarak övülmektedir.

O kim **kilk**-i ezel evsâf-ı pâkinde rakam kılmış
Sehâvet ma’deni cûd u ‘atâ bahrı kerem kânı (K. 2/11)

Mânî, kendi şairliğini, kalemini övmektedir ve şiiri yeni bir geline benzetmektedir. Şiir gelinin yüzünü örten örtüyü de kendi kaleminin yani yazısının açmasının şaşılacak bir durum olmadığını dile getirmektedir. Çünkü Mânî kendisini dünyada düzgün ve güzel söz söyleyen biri olarak görmektedir.

Benem cihânda bu gün Mânî-i sühan-perdâz

‘Arûs-ı nazma nola **hâm**em olsa çihre-güşâ

(K. 3/36)

3.4.11.2. Kitâb, Defter, Dîvân

Bu mefhumlar çoğu zaman gerçek anlamının dışında kullanılmış ve farklı teşbih ve mecazlar yapılarak ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte ilim irfan sahibi kişinin her sözünün bir kitap değerinde olduğu vurgulanmaktadır.

La’lüne gâhi Câm-ı Cem gâhi şifâ disem nola

Ehl-i ma’ârif olanun her sözi bir **kitâb**dur

(G. 15/3)

Mânî sevgilinin rakibe gösterdiği sevgi neticesinde onu aşk divanında öne çıkardığını söyleyerek bu durumdan rahatsız olmaktadır. Padişahım diyerek sevgiliye seslenen âşık, kendisini diğer âşıklar yani rakipler gibi görmemesi gerektiğini söyleyerek onu uyarmaktadır.

Mânî(i) pâdişehüm düşmen ile bir görme

‘Aşk ile çün anı ser-**defter**-i dîvân itdün

(G. 51/5)

3.4.11.3. Levh

Üzerine yazı yazılan bu nesne gerçek anlamının dışına çıkılarak *dîvân*’da benzetme yoluyla konu olmaktadır. Sevgilinin kaşının hayali, âşğın dilinde hilal şeklinde bir görüntüyü oluşturduğunu, bu görüntüyü de âşık gönül sayfasında sadece hayal ettiğini belirtmektedir.

Kaşun hayâlin kıldı dilümde hilâl nakş

Oldı anunla **levh**-i derûnum hayâl nakş

(G. 35/1)

3.4.11.4. Harfler

Osmanlı Türkçesinde yer alan harfler hem anlam hem de şekil yönünden çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Sevgilinin âşığın gönlünde dikine açmış olduğu yara elife (l)'e benzetilmektedir. Uzun, ince ve düzgün bir harf olan elif, şekil yönünden sevgilinin boyuna benzetilmektedir. Âşık, gönlünde sevgilinin servi boyu gibi bir yaraya sahip olduğunu belirtmektedir.

Elif-i sîneme teşbîh ider imiş kendin

Oldı serv-i sehî gülzâr-ı cihânda siyehî

(G. 104/4)

Sevgilinin kaşı kavisli yapısı sebebiyle râ (ﺝ) harfine teşbih edilir. Sevgilin “râ” harfine benzeyen kaşı sevgilinin imzası olduğunu, bu kaşın attığı yan bakışında bu imzanın izi/haçeri olduğunu belirten Mânî, dünyada bu yan bakışın yani haçerin sözünün geçtiğini belirtmektedir.

Râ kaşun tigrâ durur andan nişândur haçerün

Anun içün ‘âleme hükmi revândur haçerün

(G. 55/1)

3.4.12. Edebiyat ile İlgili Mefhumlar

3.4.12.1. Nazm, Gazel

Nazm veya Gazel, *Dîvân*'da edebiyat ile ilgili mefhumlara da yer verilmiştir. Mânî, kendisini dönemin Hassan b. Sabit'i olarak görür. On dört yaşındayken Selman gibi şiir yazdığını ve kendisinin zamanın Hassan'ı olarak görülmesinden dolayı kimsenin şaşırması gerektiğini dile getirmektedir.

Mânî Hassân-ı zamânâm dir isem şimdi nola

Çâr-deh sâl iken **nazm** ile Selmân'am ben

(G. 69/6)

Gazelin nükteli ve ince manalı sözlerden oluşmasından dolayı şaşılmasını söyleyen Mânî, bu duruma ince ve zarif taze bir genç dilberin sebep olduğunu dile getirmektedir.

‘Aceb mi bu **gazel** olsa nikât-âmîz ü ma’nîdâr

Olupdur buna Mânîye cüvân-ı nüktedân bâ’is (G. 6/5)

Sanatını ve şairliğini öven Mânî, şiiri bir ipliğe benzetmektedir. Şiir yazmak için ağzını açtığı anda, şiir ipliğine taze inci dizdiğini söylemektedir.

Rişte-i **nazma** dizer bir niçe kat lûlû-ter

Mânî-i bâk sühan vasf ile açdukça dehen (G. 81/5)

3.4.13. Kıymetli Taşlar, Mâdenler ve Süs Eşyaları

3.4.13.1. Altın (Zer, Zerrîn)

Kıymetli bir maden olan sarı parlak renkli altın, daha çok sevgilinin güzellik unsurları için kullanılmaktadır. Beyitte sevgilinin aksesuarı olan halhalın, altın işlemeli olduğu belirtilmektedir.

Cânumı kurtarmagiçün ol halhâl-i **zer**

Lutf idüp yârün düşüp ayagına yalvaralar (G. 18/3)

Külâhların en kalitelisi olan altın külâh, keçeden yapılmakta ve yüzeyi som altın sırma işlemlerle doludur. Uzun boylu olan sevgilinin giymiş olduğu altın külâh, beyaz bir mumun yanması ile birlikte üzerinde oluşan aleve benzetilmektedir.

Anun **zerrîn**-külâhı gûyiyâ bir pâre âteşdür

Sanur bir şem’-i kâfûriye benzer ol kad-i füzûn (G. 72/2)

3.4.13.2. Gümüş (Sîm, Sîmîn)

Dîvân’da sözü edilen madenler biri gümüştür. Mevlana’nın gümüşten kafesini yapıp arzularına ulaşan Mahmud Paşa için Mânî, Allah’a şükretmektedir.

Hamdili’llâh ki bulup cümle murâdâta vusûl

İtdi **sîmîn** kafes-i merkad-i Mevlânâyı (Kt. 28)

Mahmud paşa tüm mal varlığını esirgemedi harcayıp kafesi gümüşten yapmak istediğ in dile getirmektedir.

Harc idüp mâ-meleküm bezl kılup makdûrum
Sîmden eyleyeyin bu kafes-i zîbâyı (Kt. 22)

Âşık, gözyaşı tanelerini gümüşe benzetmektedir. Sevgiliye de gümüş gerdanlı put gibi bir güzele benzetmektedir.

Sîm-i eşküm göricek nola bana meyl itsen
 Kuvvetlüdür akça yüzi ey sanem-i **sîm**în-ber (G.27/2)

Âşığın dili, acı çekmek için gümüş bedenli bir sevgili aramaktadır. Burada da sevgilinin güzellik unsuru olarak bedeni, parlaklık nedeniyle gümüşe benzetmektedir.

Pâyine düşmeye dil bir büt-i **sîm**in-ber arar
 Şöyle düşkünligi var kim düşecek bir yer arar (G. 28/1)

3.4.13.3. Güher (Gevher, Cevher, Cevâhir)

Bu mefhumlar, bütün kıymetli madenleri içine alan genel bir isimdir. Klasik şairlerin bir unsuru gevhere benzeterek açıklaması, bu unsurun taşıdığı değeri ifade etmesi açıdan önemlidir.

Âşık, kendi gönlünü değerli bir cevher madenine benzetmektedir. Kara ve denizin padişahına benzettiği sevgilinin bu gönül hazinesini açtığını belirtmektedir.

Gönül gencînesin ol pâdşâh-ı bahr u ber açdı
 Döküp la'l-i sirişküm yine bir kân-ı **güher** açdı (G. 106/1)

Mânî, şiirlerinde sevgilinin dudaklarının özelliklerini aramayı, denizlere dalıp cevher aramakla eş tutmaktadır. Çünkü sevgilinin varlığı bir hazine kadar değerli, kıymetli ve gizlidir.

Cüst ü cû eyleyen evsâf-ı lebün şi'rümde
 Benzer ol şahsa ki deryâya dalup **gevher** arar (G. 28/2)

Aşağıdaki beyitte övülen kişinin sözü kıymeti bakımından gevhere benzetilmektedir.

Eli kân-ı ihsân sözi **gevher**-i lutf

Elinden dilinden cihân halkı şâkir

(K. 1/20)

Mânî, övülen kişinin bir cevher olduğunu, kıymetini kimsenin anlamadığını ve bir hazine gibi sakladığını söylemektedir.

Bir **gevher** idi kıymetini kimse bilmeyüp

Saklandı hâk içindeki genc-i nihân gibi

(Trb. IV/2)

Aşk hazinesini keşfetmenin herkese nasip olamayacağını dile getiren Mânî, aşkı bir cevhere benzetmektedir.

Cevher-i genc-i mahabbet herkese olmaz nasîb

Bu takarrür mâlik olmaz her kişi gencîneye

(G. 85/3)

Nisan yağmuru denize düştüğünde incileri meydana getirir. Bu beyitte de nisan yağmuru ile ortaya çıkan taneler cevhere benzetilmektedir.

Eger yagsa bârân-ı nisân-ı ihsân

Cevâhir saçâ tab’-ı deryâ-makâtır

(K.1/3)

3.4.13.4. Lâ’l

La’l ve yâkut, *Dîvân*’da sevgilinin dudağı için benzetilen olmuşlardır. Bu benzetmenin sebebi la’l ve yâkutun taşıdığı renk ve kıymetidir.

Katı çok kana heves eylesesün sultânım

Korkarın bir gün emerler leb-i **la’l**ün iller

(G. 10/2)

Beyitlerde dikkat çeken bir başka unsur la’l ve su ilişkisidir. Dudak ile la’l ilişkisinin benzerliği mevzu bahis olduğunda rengin yanı sıra dolaylı ve ya doğrudan olarak suyun işaret edildiği beyitlerde görülmektedir. Âşık, sevgilinin dudağındaki berrak suyu ararken, susamış gönlünün sevgilinin çene çukuruna düşmesinden dolayı endişelendiğini dile getirmektedir.

Cüst ü cû eyleriken âb-ı zülâl-i **la’l**ün

Korkarın teşne gönül çâh-ı zenahdâne düşer

(G. 26/2)

Âşığın gözyaşları, sevgilinin kırmızı renkli dudağının hayaliyle akıp sel haline gelmektedir. Bu selde boğulan âşık, tekrar aşk denizinde bir başına kalmaktadır.

Yâd-ı leb-i **la'l** ile akıtup seyl-i sirişküm

Gark eyledi Mânî bizi deryâlara düşdük (G. 53/5)

3.4.13.5. İnci (Dürr)

İnci, *Mânî Dîvânı*'nda genellikle sevgili ve âşık ile ilgili benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır. Gözlerden akan gözyaşları renk itibariyle inciye benzetilirken değeri bakımından da sevgiliye benzetilmektedir. Saf ve temiz bir inci gibi gördüğü sevgili, gemi ile sefere çıkmış ve tekrar deryalara dönmüştür. Âşık bu durum karşında gözyaşı dökmektedir. Âşık, sevgilinin uzaklara gitmesinden dolayı ağlamasına şaşılması gerektiğini söylemektedir.

Ol **dürr**-i pâk keştî ile eyledi sefer

Deryâlara dönerse nola eşk-i dür-nisâr (G. 12/4)

Mânî, sevgiliden alacağı güzel haberleri sevgilinin dudağından dökülen incilere benzetmektedir.

Çemende goncanun agzına dil sokar sûsen

Dilerin ala peyâm-ı leb-i **dürr**-efşânı (G. 98/2)

3.4.14. Kokular

Mânî Dîvânı'nda sözü edilen tek koku anber kokusudur. Anber daha çok sevgilinin saçıyla birlikte ele alınmıştır. Bazı beyitlerde de farklı tasvirlerle karşımıza çıkmaktadır.

Huzurun kokusu burunlara gelebilmesi için gökyüzü, dönen bir tütsü kabıyla etrafa anber kokusu gibi güzel kokular saçarak yükselmektedir. Huzurun kokusu, baharın gelmesiyle birlikte tabiatta oluşan kokulardır.

Meşâm-ı câna irişsün diyü şemîm-i safâ

Sipihîr micmere-gerdânı oldı '**anberbâr** (K. 4/4)

Sevgilinin yanağına düşen saçları renki itibariyle anbere benzetilmektedir. Sevgilinin kara saçlarını görmek isteyen âşık diğer âşıklarla birlikte akşamları bu güzelliği seyretmeye gittiklerini belirtmektedir.

‘Ârızunda görelüm kâkül-i ‘**anber**-fâmun

Dostum seyre giderler gicesi ahşâmun

(G. 41/1)

3.4.15. Taşıma Araçları

Dîvân’da adı geçen taşıma araçları keştî ve zevrâktır. Bu araçların ortak özellikleri hepsinin deniz taşıtı olmasıdır. Mânî, sevgilinin gemiye binmesini, rüzgârın gemiyi itmesiyle geminin hareket edip uzaklaşmasını, aşığa yapılan bir eziyet olarak belirtmektedir. Çünkü âşık sevgiliden uzak kaldığı her an acı çekmektedir.

Keştîye bindi yelken açup gitdi ol nigâr

Benden ayırdı cevır ile cânânı rûzgâr

(G. 12/1)

Mânî, bir gün gemiyle uğurlu bir ulağın geldiğini ve uzun zamandır haber almadığı fidan gibi uzun boylu sevgiliden güzel ve mutlu bir haber aldığını belirtmektedir.

Bu gün **keştî** ile bir kâsıd-ı ferhunde-fer geldi

Ne yiller esdi bilmem ol sehî-kadden haber geldi

(G. 94/1)

Aşk denizinde sabır sandalını, bela girdabının batırdığını söyleyen Mânî yine umduğunu bulamamaktadır. Sevgili yüzünden ayrılık ile aşk denizde keder içinde kaldığını dile getirmektedir.

Gark eyledi gird-âb-ı belâ **zevrak**-ı sabrı

Mihnetde kalup hicr ile deryâlara düşdük

(G. 53/2)

3.4.16. Para Birimleri

Mânî Dîvânı’nda para birimleri olarak akçe, dirhem ve çil ifadeleri kullanılmaktadır. Bunun dışında nakd ifadesi de beyitlerde sermaye ile ilgili

tasvirlerle yer verilerek kullanılmaktadır. Kar yağmasını ve sabahları bu karların donmasını, bahçede bulunanların üstüne akçe düşmesine benzetilmektedir.

Ehâli-i çemene hayli **akçe** düşdi yine

Çogını bir gice tondırdı düzd-i bâd-ı sabâ

(K. 3/4)

Âşığın aşk makamında tek kazancı ve topladığı sermaye ayrılık sermayesi ve parasıdır. Âşığın tek kazancı ancak ayrılık üzerinden olabilir. Çünkü sevgili uğruna çektiği acılar aşığı gerçek bir âşık haline getirebilmektedir. Mânî, aşk makamında tek kazancının ayrılık sermayesi ve parası olduğunu dile getirmektedir.

Bu mansıb-ı mahabbetün ey Mânî hâsılı

Nakd-i firâk u dirhem künc-i gınâyımış

(G. 36/5)

Âşık, sevgiliyi görmek uğruna kendi can sermayesini feda edeceğini söylediği halde, sevgilinin hala ona görünmemesinden dolayı hayıflanmaktadır.

Kendüsin gösterse **nakd-i cânı** eylerdüm fedâ

Bilmem ammâ görünmez ol perî âdem degül

(G. 59/2)

3.4.17. Ölçü Birimleri ve Araçları

Dîvân'da bahsedilen ölçü birimi sadece endâzedir. Endâze, o dönemde kullanılan bir uzunluk ölçü birimidir. Âşık, güzellik sultanı olarak tasvir ettiği sevgili yüzünden çektiği çilelerin çok fazla olduğunu ve ölçülemeyeceğini dile getirmektedir.

Ol pâdşâh-ı hüsn iki arşıncı-zâdedür

Endâze yok cefâsına zulmi ziyâdedür

(G. 19/1)

3.4.18. Savaş Malzemeleri

3.4.18.1. Kılıç (Tîg)

Kılıç, can alıcılığı ve keskinliği bakımından kış mevsimine benzetilmiştir. Kış mevsimini aniden gelişi ile doğaya, ağaçlara zarar vermesine değinilmiştir.

Gelince hışm ile kırdı geçürdi eşcârı

Kılıç gibi kış irişdi cihâna virdi fenâ (K. 3/12)

Susen çiçeği, sivri ve uzun yapraklarından dolayı beyitte kılıca benzetilmektedir. Sevgilinin âşığın canına kastettiğini söyleyen Mânî, bu duruma itiraz etmesinin gerektiğini çünkü o lale yanaklı sevgilinin merhametsiz olduğunu dile getirmektedir.

Çekdi sūsen gibi **tîgin** katlūme kasd eyledi

İhtirâz it Mâniyâ bir bî-amândur lâle-ruh (G. 7/5)

Mânî, âşığın gönlünü parçalamak için gam kılıcının yani sevgilinin bakışlarının gerek olmadığını, sevgiliyle kardeş gibi olduklarını bu yüzden zaten paramparça olduğunu dile getirmektedir.

Cismümüz tek pâre kılmak **tîg-ı gam** lâzım degül

Mâniyâ hem-şîreyüz yâr ile sad-pâreyüz (G. 34/5)

Mânî, ayrılık acısının ateşi ile perişan olduğunu ancak keskin kılıcın kalbine su serptiğini dile getirmektedir. Burada keskin kılıç ile kastedilen sevgilinin keskin bakışları olan kaşları, gözleri veya kirpikleridir.

Helâk iderdi beni sūz-ı firkat ey Mânî

Su sepmeyeydi eger kalbe **tîg-ı bürrânı** (G.98/5)

3.4.18.2. Hançer

Kesici ve öldürücü alet olan hançer, sevgilinin güzellik unsurları için benzetilen olmuştur. Hançer gerek şekli gerek özelliği bakımından sevgilinin güzellik unsurlarına benzetilmektedir. Mânî, sevgiliden dudağının saflığını sunmasını aksi takdirde keskin hançer gibi olan yaralayıcı bakışlarına düşeceğini belirtmektedir. Âşık sevgiliden medet ummaktadır. Çünkü zavallı ve eziyet çeken âşık, tek ilacını yine sevgiliden beklemektedir.

Sun zülâl-i lebüni Mânî-i zâra yohsa

Ol harâretle sakın **hançer**-i bürrâne düşer (G. 26/5)

Sevgilini hançer gibi olan bakışları beyitte Mısır, Şam ve Hindistan'ı tesiri altına alan kara ve denizlere hükmeden bir hükümdarın hançerine benzetilmektedir.

Mısır u Şâm u Hindî aldı kabza-i teshîrine
Berr ü bahre hükm ider sâhib-kırândur **hançerün** (G.55/2)

Sevgilinin hançer gibi olan bakışları, bakanları etkisi altına alan bir hançerdir. Bu nedenle birçok mazlûmun canını almış ve kendisine âşık etmiştir. Mânî bu sebeple hançer ile göz göze gelmekten kaçınmaktadır.

Bir niçe mazlûmı öldürmüş yine kan eylemiş
Anun için ey perî gözden nihândur **hançerün** (G.55/3)

Sevgilinin gözleri kan dökücülüğü, aşığı hedef alması yönünden elinde hançeri bulunan, kan dökmek için sabırsızlanan biri olarak gösterilmektedir. Âşık ise bu durum karşısında kabahatinin ne olduğunu bilmediğini söylemektedir.

Kanımı dökmek dilermiş bilmezem cürmüm nedür
Diş bilermiş **hançer**-i hûn-rîz-i dil-ber kanuma (G. 87/4)

3.4.18.3. Ok (Tîr, Hadeng) Peykân, Yay (Kemân)

Dîvân'da sevgilinin güzellik unsurlarının benzetildiği mefhumlardan biri de yay ve oktur. Bunun dışında bir kaç beyitte farklı benzetmeler için de kullanılmaktadır. Sevgilinin kaşı yaya benzetilirken kirpiği ve gamzesi de ok olarak gösterilmektedir.

Agız açup **tîr**üni gözlerler ey kaşı kemân
Kıpkızıl agzı açık dîvânelerdür yâreler (G. 18/2)

Âşık sevgiliden gelen eziyet ve sıkıntı oklarının yani sevgilinin kirpikleri ile aşığa attığı bakışların, canına kastettiğini söylemektedir. Kendisinin bu yolda

sıkıntıda kaldığını ama hala sevgilinin ona naz yaptığını, kayıtsız kaldığını belirtmektedir.

Gelen **tîr-i cefâ** vü cevır kasd-ı cânadur senden

Ben öldüm ey tabîbüm ya bu istignâ nedür senden (G. 76/1)

Sevgilinin kirpikleri kaza oku gibidir. Aşığa isabet etmesi kaza okunun hükmünün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Mânî, bu ok ile yaralandığını ve gönlünün kurtulamadığını söyleyerek belaların ve kazaların onun yakasını bırakmadığını dile getirmektedir.

Döker ne gam belâ kanum alur **tîr-i kazâ** cânum

Gönül kurtulmadı gitdi belâlardan kazâlardan (G. 77/2)

Bakışlarıyla kendisine âşık eden sevgili, âşığın gönül evi diye kastettiği kalbine misafir olarak gelen biri olarak tasvir edilmektedir. Kendi gönlüne seslenen âşık, sevgiliyi karşılaması gerektiğini çünkü en değerli misafirinin geldiğini dile getirmektedir.

Atup **tîrini** dil-ber hâne-i dilde karâr itdi

Yüri cân-ı ‘azîzüm karşı çık mihmânumuz geldi (G. 102/5)

Mânî, sevgilinin kirpiğinden ayrı olduğu için âşığın gönül yarasının uzun süredir kan döktüğünü belirtmektedir.

Olduğün Mâniyâ **peykân-ı** dil-berden cüdâ

Nice demdür kan döker bu zahm-ı hûn-efşân dahi (G. 107/5)

Gökkuşağı şekil itibarı ile yaya benzetilmektedir. Şair kendisini acının ve kederin padişahı olarak görerek, gökkuşağını yaya ve kendi ahlarını da oka benzetmektedir. Ancak âşığın ah oklarının feleğin kubbesini hedef alamayacağını söylemektedir. Âşığın ah oklarının hedefi sevgilinin mahallesidir.

Ben ol şâh-ı gamam kavs-ı kuzah bana **kemân** olmaz

Hadeng-i âhuma bu kubbe-i gerdûn nişân olmaz (G. 30/1)

3.4.19. Âdetler, Gelenekler ve İnanışlar

3.4.19.1. İdam Etmek

Âşığın sevgili uğruna çektiği çileler onun için zevktir ve bu yolda canını vermeyede razıdır. Feleğe seslenen âşık, sevgilinin saçına asılarak idam edilmek istemektedir.

Tek beni zülf-i dil-âvîzine **ber-dâr** eyle

Ey felek bundan öte bir dahi rif'at virme

(G. 88/4)

3.4.19.2. Kurban Kesmek

Kurban kesme, İslâmî bir uygulama olup hükmü vacip olan ve yılın belirli günlerinde kesim işlemi gerçekleştirilen bir ibadettir. Klasik şiirde daha çok âşığın sevgili için canını kurban etmesi, canında vazgeçmesi sebebiyle anılmaktadır.

Aşk yemeği olarak kendi canını kurban etmek isteyen âşık, kendisini bayramlarda kurban edilen hayvanlara benzetmektedir. Çünkü aşk yolunda kendi canını feda etmeyen gerçek aşka ulaşamaz.

Tu'me-i 'aşkunda cânım nola **kurbân** eylesem

Çok koyun kurbân içindür ey şeh-i Yûsuf-likâ

(G. 4/3)

3.4.19.3. Duâ ve Bedduâ Etmek

Duâ veya beddua etmek, istenilen bir şeyin veya bir dileğin gerçekleşmesi için Allah'a yalvarmaktır. Bu iyi bir şey olduğu gibi kötü bir şeyde olabilir. Bu durum kulun acziyetinin bir göstergesidir.

Sevgilinin bulunduğu yeri Kâbe'ye benzeterek buranın âşıkların dergâhı olduğunu belirten Mânî, perişan ve tutkun olan âşıkların yerinin burası olduğunu söyleyerek duasının kabul olmasını istemektedir.

Ser-i kûyunda nola cümle **du'âm olsa kabûl**

Ka'bedür 'âşık-ı şûrîdelere dergâhun

(G. 54/3)

Allah’a seslenen Mânî, beddua etmeyeceğini dile getirerek kulların kendi yaptıklarının sonuçlarına katlanmalarını istemektedir.

Bed-du‘â itmezem velî yâ Rab

Bula itdüklerini ‘abd-ı ilâh (G. 89/3)

Dîvân’da rastlanılan en belirgin bedduâ unsuru Yezîd’dir. “*Yezid olsun*” ifadesiyle Mânî, bedduâ etmektedir.

Farzdur sevmek ikisin mezheb-i ‘uşşâkda

Hâsılı **olsun Yezîd** ikisini de sevmeyen (G. 82/3)

3.4.19.4. Mektup (Nâme) Yazmak

Devrin haberleşme araçlarından biri olan mektûp *dîvân*’da sevgili ve âşık arasında haber götürüp getiren bir aracı olarak ele alınmıştır. Sevgili âşığına naz ve çilve yaparak, ona eziyet etmektedir.

Âşık, sevgilinin mektup yazmasını hata olarak görmektedir. Aynı zamanda sevgilinin mektup yazmasından dolayı mutlu olduğunu da dile getirmektedir. Çünkü sevgili âşığa eziyet çekirmektedir ve âşık bu eziyetler karşısında mutlu olmaktadır. Bu yüzden sevgilinin âşığa iyi davranması âşık tarafından yanlışlıkla yapılan bir eylem olarak görülmektedir.

Bana yazup yanılup **nâmene** ihsân itdün

Hâtırum yazdun efendi beni şâdân itdün (G. 51/1)

Mânî sevgiliye gönderdiği mektubu, sevgilinin eline bile almadığını, hüznü gönülüne cevap vermeyip hislerini karşılıksız bıraktığını belirtmektedir.

Almadı **nâmemi** eline o mâh

Yazmadı hâtır-ı hazînüm o mâh (G. 89/1)

Sevgiliden gelen mektup karşısında gönlüne seslenen âşık, bu durum karşısında bahtiyar ve mutlu olmanın şaşılmanması gereken bir olay olduğunu dile getirmektedir.

Gönderüp bir **nâme yazdı** gönlümi cânân benüm

Ey gönül olsam ‘aceb mi kâm-yâb u kâm-bîn (G. 73/4)

Sevgilinin gonca gibi küçük ve güzel ağzından yanlışlıkla da olsa aşığa yolladığı mektup karşısında hüznü kalbine seslenen âşık, kalbinden kederi kovmasını söylemektedir.

Bana ol gonca-fem yazmış yanılmış **nâme göndermiş**
Yazılsun kalb-i mahzûnum dem-i def’-i keder geldi (G. 94/2)

3.4.19.5. Mâtem Tutmak

Mâtem acı ve üzüntünün hâkim olduğu gelenektir. Günümüzde olduğu gibi eski çağlarda da matem/yas tutarken kara giysiler giyildiği görülür. Aşağıdaki beyitte de uzun zamandır sevgiliyi görmeyen Mânî için artık bu durum yas günü haline gelmiştir. Sevgili yüzünden attığı feryat ve ahların karalar giydiğini belirtmektedir.

Niçe gündür Mâniyâ şîrîn kelâmı görmedüm
Rûz-ı mâtemdür nola âhum giyerse karalar (G. 18/5)

3.4.19.6. Elif Çekmek

Elif, bir harf olmasına rağmen edebiyatımızda birçok kavramı temsil eden bir imgedir. Klâsik kültürümüz bugün bile devam eden birçok yaşayış, düşünce ve inanışa mazruf olan bir “*elif kültürü*” oluşturmuştur. Âşıkâne olarak da birçok benzetme ve yorumlama konusu olmuştur. “*Elif çekmek*” sinde oklarla, kılıçlarla açılan yaraları, yürek acılarını ifade etmek için kullanılan bir deyimdir.⁷⁰Sevgilinin âşığın gönlünde dikini açmış olduğu yara elife benzetilmektedir.

Elif-i sîneme teşbîh ider imiş kendin
Oldı serv-i sehî gülzâr-ı cihânda siyehî (G. 104/4)

⁷⁰Saadet Karaköse, “Bir Elif Çekmek: Klasik Edebiyatımızda Elif”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, S. 2/1, s. 199.

3.4.19.7. Bazâr, Dükkân

Günümüzde alışveriş yapmak amacıyla kurulan pazar yerlerinin eski zamanlarda da faaliyet gösterdiği gözlemlenir. *Mânî Dîvânı*'nda da pazar ile ilgili farklı tasavvurlara rastlanır. Aşk bir pazar yeri olarak düşünülmektedir. Bu pazarda âşıklar canlarını satmaktadırlar. Aşk pazarı, âşığın diğer âşıklarla birlikte aşk ateşiyle canını vermek istedikleri bir yer olarak betimlenmektedir. Bu yüzden aşk pazarının sıcaklığı her zaman yüksektir.

Nâr-ı 'aşka yanmaga cânlar virür 'âşıklarun

Dostum çak şöyle germiyyetlidür **bâzâr**-ı 'aşk

(G. 38/2)



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. İNSAN

4.1. İNSAN

4.1.1. Umûmî Olarak İnsân (Âdem)

Dîvân'da insan anlamına gelen Âdem, ins, gibi söylemlere yer verilmiştir. Âşık, sevgilinin eşiğininde bulunan taşı bile makam ve mevki ile değişmeyeceğini dile getirmektedir. Makam ve mevkinin sevgilinin kapısının önünden daha değersiz olduklarını belirtmektedir. Asıl değerli olan ve insanı sultan yapan şeyin aşkın keyif veren sırları olduğunu söylemektedir.

Tâc u taht ile işigün taşın değişmez 'âşıkun
Âdemi sultân ider keyfiyyet-i esrâr-ı 'aşk (G. 38/3)

Mânî, rakibin kendisini herkesten üstüne gördüğünü kimseyi insan yerine koymadığını belirtmektedir. Bu yönleriyle bu şeytani rakibin sevgilin eşiğinden kovulması gerektiğini, orada yerinin olmadığını söylemektedir.

Kimseye Âdem dimez kendin görür şeytân gibi
Bir mu'âniddür rakîb-i dîvî sür dergâhdan (G. 78/4)

4.2. GÜZELLİK

4.2.1. Umûmî Olarak Güzellik (Hüsn, Melâhat)

Mânî Dîvânı'nda güzellik, çeşitli benzetmeler ve hayallerle birlikte ele alınmıştır. *Hüsn, melâhat* gibi kelimeler beyitlerde sevgilinin güzelliğini ifade etmek amacıyla yer almaktadır.

“Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur. Her biri bir yörünge üzerinde yüzmektedir.” Enbiyâ suresini iktibas yapan Mânî, sevgilinin güzellik yüzünü kaynağının Allah’tan geldiğinin altını çizmektedir.

Bir **hüsn** virdi rûyuna hattunla kirdgâr

Sübhâne hâlıkı hallaku'l-leylü'n-nehâr

(G. 16/1)

Dîvân'da sevgilinin güzelliği anlatılırken, güzel yüzlü olan diğer kızların ona hizmet ettiği ve güzellik ülkesinin sultanı olduğu dile getirilmektedir.

Hûb-rûlar ne 'aceb hizmet iderlerse sana

Şimdi sensin güzelüm kişver-i hüsnün şâhı

(G. 103/3)

Sevgilinin güzellik ülkesinin sultanı olduğu âşığın ise sevgili uğruna çektiği eziyetler ve çileler sayesinde kam ve keder ülkesinin sultan olduğu belirtilmektedir.

Hüsn ile server-i iklim-i melâhatsın sen

'Aşk ile milket-i derd ü gama sultânam ben

(G. 69/4)

4.2.2. Güzellik ile İlgili Tasavvurlar

4.2.2.1. Bahâr, Bağ, Gülistân, Gülzâr, Gülşen

Tabiatla ilgili olan bu mefhumlar, *dîvân*'da sevgilinin güzelliği için benzetilen olarak kullanılmıştır. Sevgilinin ayva tüyleri, menekşe bahçesinde bahara karşı açılan çiçeklere benzeten Mânî, Bu olayla birlikte güzellik çağının başladığını belirtmektedir.

Şimdidür ibtidâsı dahi vakt-i hüsnünün

Evvel **bahâra** karşı açılır benefşezâr

(G. 16/3)

Sevgiliyi gül bahçesindeki taze bir güle benzeten âşık, sevgiliyle sohbet eden rakipleri ise bahçede bulunan çer çöpe benzetmektedir.

Bâgda sohbet ider hâr ile âh ol gül-i ter

Ne 'aceb sahn-ı **gülistâna** salar semm-i âhı

(G. 105/2)

Mânî, dünyayı bir gül bahçesine sevgiliyi de bu bahçede bulunan bir gül dalına benzetmektedir. Dünyanın böyle düzgün bir servi görmediğini belirten Mânî, sevgilinin güzelliğini yüceltmektedir.

Böyle bir gül budagın virmedi **gülzâr-ı cihân**

Böyle bir servi-sehî görmedi cism-i âfâk

(G. 37/2)

Mânî, Osman paşayı öncelikle vezirlik makamı bağının gülü, daha sonra da mutluluk bahçesinde yeni açılmış bir güle benzeterek övmektedir.

Gül-i **bâg**-ı vezâret hazret-i ‘Osmân Paşa kim

Odur şimdi sa‘âdet **gülşen**inün verd-i handânı

(K. 2/10)

4.2.2.2. Âyine, Mir’at

Ayna, yansıtıcı özelliği sebebiyle *dîvân*’da zikredilmiştir. Sevgilinin güzellik aynası, farklı şekillerde çevreye akseder ve herkes sevgilinin bu göz alıcı güzelliğini seyreder. *Dîvân*’da güzellik mefhumu daha çok sevgilinin yüzüyle ilişkilendirilir. Sevgili, rakiplere aynada yüzünü göstererek Mânî’nin işini zorlaştırmaktadır.

Gösterür rûyını **âyine**de gayrilere yâr

Mâniyâ ol yüzi gül bir işi ‘aksine ider

(G.27/5)

Âşığın gönlüne ateşe düşürenin, sevgilinin renkli ve hoş yüzünün yansıması olmadığını belirten Mânî, sevgilinin aynada gösterdiği ateş gibi yakıcı ve kırmızı yanaklarının sebep olduğunu belirtmektedir.

Gönlüne od düşdi ‘aks-i rûy-ı rengîni degül

Gösterüp **âyine**ye ol âteşin-ruhsâre yüz

(G.34/3)

Sevgilin kıl kadar bile günahı olmadığını söyleyen âşık, saflığı ve temizliği bakımından onu nurdan bir aynaya benzetmektedir.

Kılca yokdur ‘aybı benzer nûrdan **âyine**ye

Nice sâfidür nazar eylen o sîmîn sîneye

(G. 85/1)

Sevgiliye seslenen âşık, rakiplere yanağını yani yüz aynasını göstermemesini isteyerek, onlara yüz vermemesini istemektedir.

Dostum gayrıya ‘arz eyleme **mir’ât**-ı ruhun

Görmesin kendüsin düşmene sûret virme

(G. 88/3)

Çelik aynalar her iki tarafının da kullanılması bakımından ele alınmaktadır. Sevgili yüzünü direkt göstermeyerek naz yapmak için böyle bir yola başvurduğu gösterilmektedir.

Şâhid-i maksûdumuz kalbinde yârün cilveger

Gûyiyâ yüz gösterür âyîne-i pûlâddan

(G. 71/3)

4.2.2.3. Envâr

Nûr kelimesinin çoğulu olan envâr, göz alıcı ve aydınlatıcı özelliği sebebiyle sevgilinin yüzünün güzelliği olarak imgelenmektedir. Âşığın dilinde gün gibi aşkın izlerinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Nur dolu aşk güneşi, âşığın gönlüne parlaltı saçmaktadır.

Zâhir oldı dilde yine gün gibi âsâr-ı ‘aşk

Saldı pertev gönlüme hûrşîd-i pür-envâr-ı ‘aşk

(G. 38/1)

4.3. SEVGİLİ

4.3.1. Umûmî Olarak Sevgili

Sevgili, umumî olarak âşıktan ve diğer güzellerden üstün bir insan olarak tasavvur edilir. Klasik şiir geleneğine uygun olarak ele alınmıştır. Sevgilinin en belirgin özelliği âşığa karşı acımasız ve gaddar oluşudur. Âşığı bazen gam denizinde bir başına bırakan, bazen de rakiplerle sohbet ederek âşığa eziyet çektiren birisidir. Âşık, sevgiliden sürekli eziyet ve çile çekmektedir. Sevgili, âşık dışındaki rakiplere bu şekilde davranmamaktadır. Âşık kimi zaman buna anlam veremez ve bu durumu sorgulamaktadır. Lakin tüm bu eziyetler ve çileler karşında âşık, sevgiliye mahşer gününe kadar bağlıdır ve ondan ümidini hiç bir zaman kesmemektedir.

Gelen tîr-i cefâ vü cevri kasd-ı cânadur senden

Ben öldüm ey tabîbüm ya bu istignâ nedür senden

(G. 76/1)

Mânî, sevgiliye duyduğu hasretin kıyamet gününe kadar içinde bir yara olarak kalmasını istememektedir. Bu yüzden Allah’a yalvararak sevgilisine sarılmadan canını almamasını istemektedir.

Dilde tâ rûz-ı kıyâmet dâg-ı hasret kalmasun
Kuçmayınca yârümi Allâh cânımı almasun (G. 74/1)

Âşık, dostum diye seslendiği sevgilinin kalbinin taşdan bile daha sert olduğunu dile getirmektedir. Âşık, feryat eden âşıklar için bu durumun geçerli olmadığını bu konuda söz dinlemeyeceklerini söylemektedir. Âşıklar aşk yolunda her türlü engeli göze almıştır.

Dostum taşdan katıdur kalb-i sengînün senün
Söz geçer mi bilmezem ‘uşşâk-ı nâlân hakkına (G. 92/3)

4.3.2. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar

4.3.2.1. Hz. Yûsuf, Hz. İbrâhim (Halîl)

Eşsiz güzelliğiyle dillere destan olan Hz. Yûsuf, *dîvân*’da sevgilinin güzelliği için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Hz. Yakûp peygamberin oğlu Hz. Yûsuf’a duyduğu özlem, Âşığın sevgilisine duyduğu özlemle bir tutulur. Mânî, sevgiliden gelen en küçük haberin bile âşık için büyük bir sevinç kaynağı olacağını belirtmektedir. Aşağıdaki beyitte kendini Hz.Yakûp’a sevgiliyi Hz. Yûsuf’a ve gönlünü Mısır ülkesine benzeten Mânî artık kederlenmemesi gerektiğini çünkü kalbinin asıl sahibinin geldiğini dile getirmektedir.

Künc-i mihnetde figân eyleme Ya‘kûbâsâ
Ey gönül Mısır-ı dile **Yûsuf-ı Ken‘ân** geldi (G. 101/2)

Ayrılık ateşiyle kederli canının yanmamasını isteyen Mânî, sevgiliye seslenerek yerinin kavuşma bahçesinde olmasını istemektedir.

Halîlüm âteş-i hicrâna yakma cân-ı mahzûnı

Yürüm gülzâr-ı vasl eyle benüm dildârum İbrâhîm (G. 60/4)

4.3.2.2. Sultân, Padişâh, Şâh, Hünkâr, Efendi

Saray mensubu olan ve devlet yönetiminde sözü geçen kişiler için kullanılan bu unvanlar, sevgilinin benzetildiği mefhumlar arasındadır. Âşık, sevgiliyi bir sultan olarak tanımlar ve sultana yürekten bağlıdır. Nasıl ki bir padişah ziyarette bulunduğu zaman gideceği yer için önceden hazırlıklar yapılırsa Mânî için de kendi harap olmuş gönlüne sevgili geldiğinde hazırlık yapılması şarttır. Sultanın/sevgilinin ziyareti her zaman aşığı şerefliendirmektedir. Çünkü o güzellik ülkesinin tahtının sultanıdır.

Dâglar ile yûri Mânî tenüni tezyîn it
Çünkü vîrâne gönül şehrine **sultân** geldi (G. 101/5)

Müşerref eyledi dün meclisi cânânumuz geldi
Serîr-i mülk-i hüsnün şâhı ol **sultân**umuz geldi (G. 102/1)

Sevgili, kara ve denizlerin padişahıdır. Âşık padişahın/sevgilinin düşmanlar ile birlikte gezintiye çıkmasını istemez. Çünkü bu düşmanlar kötü niyetlidir. Bu yüzden âşık, padişahı yani sevdiğini uyarmakta ve kendisini ortaya çıkarmamasını saklanmasını istemektedir.

Zâhir itme ‘aybunı bir kimse vâkıf olmasın
Pâdşâhum seyre gitme düşmen-i bed-hâh ile (G. 86/2)

Âşık, sevgiliyi kara ve denizlerin padişahı olarak göstermektedir. Kendi gönlünü de değerli bir madene benzeten âşık, bu madeni yani hazineyi sevgilinin açabileceğini dile getirmektedir.

Gönül gencînesin ol **pâdşâh**-ı bahr u ber açdı
Döküp la’l-i sirişküm yine bir kân-ı güher açdı (G. 106/1)

Aşağıdaki beyitlerde sevgili, kuluna/âşığa azap eden bir padişah, sultan, şah veya efendi olarak gösterilmektedir. Yaptığı işkence ise âşıktan kendisini uzak tutmak içindir. Âşık ise bu eziyetten hoşlanmaktadır ve bu yolda canını vermeye

razıdır. Sevgiliye seslenerek kendisine yüz çevirmemesini, şart koymamasını istememektedir.

Uydurup ruhsârını şerâ'ib dil-i mahzûnını
Pâdşâhum yüz çevirme Mânî-i nâ-şâddan (G. 71/5)

Yüz çevirme öpmek isterse eger ruhsârını
 Sana tutmuşdur **efendi** 'âşık-ı bîçâre yüz (G. 34/4)

Bendene mihr-i vefâ eyle benüm **sultânım**
 Devr-i hüsnünde ne var görse mürüvvet dil-i zâr (G. 11/3)

Ol **şeh-i hüsnün** bütün dünyâ olmalı bendesi
 Ana kurbân olmaya cânlar virür şâh u gedâ (G. 4/2)

4.3.2.3. Şems (Mihr, Âfitâb, Hurşîd), Mâh, Hercâyî, Hâver

Dîvân'da zikredilen bu gök cisimleri, eşsiz ve benzersiz oluşları, kâinatı aydınlatmaları ve ulaşılması imkânsız olmaları sebebiyle sevgili için benzetilen olmuşlardır. Sevgili, eşi benzeri olmayan, kusursuz ve eksiksiz yaratılmış, cihanı süsleyen bir güneş gibidir. Sevgilinin yüzü beyitlerde bu mefhumlara benzetilmektedir. Sevgilinin âşığın hanesini ziyaret etmesi âşığın evinde güneşin doğması manasına gelmektedir. Burada hane ile kastedilen âşığın gönül evidir.

Gün togardı başına Mânî-i üftâde-dilün
 Bir gice hâneme gelseydi o **hûrşîd-likâ** (G. 3/5)

Bilinde zer-dîvânı ol sehî-kad şâh-ı hûbânun
 Miyân-ı servde gûyâ görünür **şems-i enverdür** (G. 21/2)

Gökyüzü, güneşe sahipse âşıklar da ay gibi parlak yüzlü güzel bir sevgiliye sahiptirler. Mânî bu bakımdan sevgiliyle güneşi kıyaslamaktadır.

Senün **mîhr-i münîr**ün var ise ey çarh-ı mînâ-fâm
Bizüm de ol melek-sîmâ gibi bir **mâhumuz** vardur (G. 13/4)

Sevgili, kararsız olması sebebiyle hercaiye benzetilmektedir. Sevgilinin yaptığı vefasızlık karşısında ise âşık acı çekmektedir. Âşık, sevgilinin bu kararsız ve vefasız halinin sebebini anlamayarak nedenini sormaktadır.

Salup her câye pertev-hâne(i) Mânî'ye gelmezsün
Nedür bu bî-vefâlıklar benüm **hercâyî** sultânım (G. 63/5)

Mânî sevgilinin meydanda kafasında altın taç ile ortaya çıkmasını, doğu hükümdarı olarak güneşin ortaya çıkmasına benzetmektedir.

Geyüp zerrîn-külâhın her seher gitdükçe meydâna
Tulû' itmiş ufukdan tâc-ı zerle **şâh-ı hâverdür** (G.21/4)

4.3.2.4. Gül (Gül-i Ra'nâ), Gonca, Nihâl, Yâsemen (Semen)

Tabiatla ilgili mefhumlar ile sevgili arasında benzetme kurulması, bu unsurların rengi, şekli, kokusu, tazeliği ve ferahlığı sebebiyledir. *Dîvân*'da gül, umûmî olarak sevgili ile değil, onun güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin yanağı kırmızılığı ile adeta bir güle benzetilmektedir. Mânî ise bu güzellik karşısında gül bahçesinde saba rüzgârı ile savrulmaktadır.

Ruh-ı cânân ile benzetmiş özin **şâhid-i gül**
Mâniyâ esdi savurdı yine gülşende sabâ (G. 1/5)

Mânî, sevgilinin yüzündeki örtünün açılmasını bir gülün açılmasına benzetmektedir.

Açılup **gül** gibi kıldı ol perî ref'-i nikâb
Sonra bildüm hatt-ı ruhsârından eylermiş hicâb (G. 5/1)

Sevgilinin yanağı renki itibariyle gül rengine benzetilmektedir. Mânî, sevgilinin yanağının yansımasının şarap kadehinin rengini kırmızıya çevirdiğini söylemektedir. Şarabın renginin kırmızı olma sebebi de bu bağlamda sevgilinin gül renkli yanağından dolayıdır.

‘Aks-i câm bâdeyi **gül**-gûn itdi mir’ât-ı ruhun
Teşne-i mey sanma rûy-ı dil-bere kesret virür (G. 20/2)

Sevgiliyi bir tarafı sarı bir tarafı kırmızı olan güle benzeten Mânî, dünyada peri yüzlü olan sevgili kadar kimseyi sevmediği belirtmektedir.

Kimseyi sevmem cihânda sen **gül-i ra’nâ** kadar
Ey perî-peyker sever cânım seni dünyâ kadar (G. 22/1)

Sevgili aynı zamanda güzelliği ile güle benzetilirken bu güller arasında da gül padişahı olarak anılmaktadır. Çünkü o diğer güllerden yani güzellerden daha güzeldir.

Yıl gibi şöyle o **şâh-ı güli** eğmiş agyâr
Nereye çekse hemân ol tarafa mâ’il olur (G. 24/2)

Sevgilinin yüzü, beyazlığı nedeniyle yasemin çiçeğine benzetilmektedir.

Bir **semen**-sîmâ perî-peyker cüvândur lâle-ruh
Berg-i gülzâr serv-kad gussa-dehândur lâle-ruh (G. 7/1)

4.3.2.5. Melek, Hûrî, Perî (Perî-peyker)

Muhteşem bir güzellikte yaratılan, gözle görülemeyen ve olağanüstü bir varlık olan sevgili, bu hususiyetlerinden ötürü bir melek, hûrî veya perî olarak algılanmıştır.

Hz. Âdem’in yerine geçecek kadar temiz fitralı olan sevgili, görüntüsü, huyu ile peri ve meleklerle benzetilmektedir. Can bağışlayıcı olan Allah’ın ise böyle bir güzelliği yoktan var ettiği dile getirilmektedir.

Bir **melek-sîret perî-ruhsâr** âdem-i cây-nişîn

Rûh halk itmiş seni ol Hâlık-ı cân-âferîn

(G. 73/2)

Sevgiliyi güzel yaratılışlı cennet varlıkları olan hûrîlere benzetilmektedir. Âşık, sevgilinin aşkından her zaman acı çekmektedir ve bu yolda aşk hastası olmuştur. Can dostu olan sevgili ne zaman aşk hastası olan âşığın yanına gelse, âşığa her zaman huri gibi görüldüğü belirtilmektedir.

Yanına gelse kaçan kim yâr-ı cânı hastenün

Gözleri ol dem görür **hûr-ı cinânı** hastenün

(G. 52/1)

Mânî, sevgiliyi peri yüzlü bir güzele benzeterek dünyada onun kadar kimseyi sevmediğini belirtmektedir.

Kimseyi sevmem cihânda sen gül-i ra'nâ kadar

Ey **perî-peyker** sever cânım seni dünyâ kadar

(G. 22/1)

4.3.2.6. Bût, Sanem, Nigâr

Bu mefhumlar sevgilinin olağanüstü güzelliğini anlatmak için benzetilen olarak kullanılmaktadır. Sevgili melek yüzlü bir güzeldir ve dünyadaki herkes onu görmek istemektedir.

Bütün dünyâda diller ol melek-sîmâyı isterler

Cihânda bir anun gibi **bût-i dil-âhumuz** vardır

(G. 13/2)

Put gibi olan sevgili ne zaman Mânî'yi görse ona nazı ve işvesiyle acı çektirmekte ve terslemektedir.

Mâniyi görse ol **sanem** dâ'im işi hemân ana

‘İşveleriyle nâzdur şîve ile ‘itâbdur

(G. 15/5)

Nigâr kelimesi de şiirimizde tasvir ve heykel gibi güzel manasında kullanılmaktadır. Mânî, sevgilinin gemiye binmesini, rüzgârın gemiyi itmesiyle geminin hareket edip uzaklaşmasını, âşığa yapılan bir eziyet olarak belirtmektedir. Çünkü âşık sevgiliden uzak kaldığı her an acı çekmektedir.

Keşîye bindi yelken açup gitdi ol **nigâr**

Benden ayırdı cevır ile cânânı rûzgâr (G. 12/1)

4.3.2.7. Dîn, Îmân, İmansız, Kâfir, Vefasız

Âşık sevgiliyi dinsiz bir kâfir olarak tasavvur etmektedir. Âşığın zavallı haline rakiplerin bile merhabet ettiğini ancak sevgilinin inancı olmadığını söyleyerek onu kâfirlikle suçlamaktadır.

Hâlûme merhamet agyâr ide sen itmeyesin

Yok mı ey **kâfir-i bî-dîn** bu kadar îmânun (G. 50/4)

Sevgiliyi bir güle benzeterek onu vefasızlıkla suçlayan âşık, sevgilinin işinin aralıksız olarak âşıklara eziyet ve sıkıntı çektirmek olduğunu belirtmektedir.

Ey dil ‘aceb o ruhları gül **bî-vefâyımış**

‘Uşşâka muttasıl işi cevır ü cefâyımış (G. 36/1)

Sevgilinin yaptığı vefasızlık karşısında âşık acı çekmektedir. Âşık, sevgilinin bu kararsız ve vefasız halinin sebebinin anlamayarak nedenini sormaktadır.

Salup her câye pertev-hâne(i) Mânî’ye gelmezsin

Nedür bu **bî-vefâlıklar** benüm hercâyı sultânun (G. 63/5)

4.3.2.8. Leylâ

Sevgili fiziki özellikleri bakımından Leylâ’ya benzetilmektedir. Mânî Leylâ ve Mecnûn aşkına telmihte bulunarak farklı özellikleri ile sevgili Leylâ’ya benzetmektedir. Sevgiliyi Leylâ gibi salınan birine benzeten Mânî, kendisini de Mecnun ile kıyaslamaktadır. Mânî, Mecnun’un başına dert, keder kuşu konmadan önce sevgiliye duyduğu aşk yüzünden aklının başından gittiğini belirtmektedir.

Konmamışdı murg-ı mihnet dahi Kays’un başına

Olmış idüm ben senün Mecnûn’un ey **Leylî-hurâm** (G. 62/2)

4.3.2.9. Şem', Nûr

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde “şem’ ve pervâne” mazmunu oldukça yaygın kullanılmış ve pek çok şiire konu olmuştur. *Mânî Dîvânı*’nda bulunan 75. gazel tamamıyla bu mazmun etrafından kurgulanarak beyitlerde yer bulmaktadır. Âşık, geceleri ışık çevresinde dönen, kendisini ateşin içine atmasıyla bilinen küçük bir kelebek gibi yandığını dile getirmektedir. Bunun sebebinin de gümüş bedenli mum gibi güzel yüzlü sevgilinin saçının bir telini dağıtmasıyla meydana geldiğini söylemektedir. Âşık için yanmak güzelleşmektir. Çünkü sevgili uğruna çektiği tüm acılar onu aşkı için olgunlaştırmaktadır.

Pervâneves yakar beni gâyet güzellenür

Tagıtsa târ-ı zülfini ol meh-i şem'-i sîm-ten

(G. 75/3)

Sevgiliyi muma benzeten Mânî, her gece bu mumdan yükselen şevk ateşiyle pervanenin yani âşığın durmadan kanat çırttığını bu ateşle birlikte yandığını dile getirmektedir.

Şem'ün düşer ayagina pervâne her gice

Yakdukça nâr-ı şevka per ü bâli cümleten

(G. 75/4)

Sevgilin kıl kadar bile günahı olmadığını söyleyen âşık, saflığı ve temizliği bakımından onu nurdan bir aynaya benzetmektedir.

Kılca yokdur ‘aybı benzer nûrdan âyîneye

Nice sâfidür nazar eylen o sîmîn sîneye

(G. 85/1)

4.3.2.10. Dürr, Gevher, Genc

Âşık, dünyada eşi benzeri bulunmayan sevgilinin kıymetli oluşunu onu beyaz bir inciye benzeterek anlatmak istemiştir. Bazen de sevgilinin ağzından dökülen sözleri inciye benzetilmektedir. Sevgilinin kendisini terk edişini, denizde yelken açıp giden birisine benzeten şair, bu terk edilmenin ardından kendi hâlinin ne olacağını sormaktadır.

Ol dürr-i pâk keştî ile eyledi sefer

Deryâlara dönerse nola eşk-i dūr-nisâr

(G. 12/4)

Âşık sevgiliden alacağı güzel haberleri sevgilinin dudağından dökülen incilere benzetmektedir.

Çemende goncanun agzına dil sokar sûsen

Dilerin ala peyâm-ı leb-i **dürr-efşânı** (G. 98/2)

Mânî, şiirinde sevgilinin dudağının vasıflarını aramak isteyen kişileri, denizlere dalıp cevher arayan insanlara benzetmektedir. Çünkü sevgilinin varlığı bir hazine kadar değerli, kıymetli ve gizlidir.

Cüst ü cû eyleyen evsâf-ı lebün şi'rümde

Benzer ol şahsa ki deryâya dalup **gevher** arar (G. 28/2)

Aşk hazinesinin herkese nasip olamayacağını dile getiren Mânî, aşkı bir cevhere benzetmektedir.

Cevher-i genc-i mahabbet herkese olmaz nasîb

Bu takarrür mâlik olmaz her kişi **gencîne**ye (G. 85/3)

4.3.2.11. Âhû

Sevgili aşığa sürekli eziyet ve çile çektirmektedir. Sevgiliyi ceylana benzeten Mânî, sürekli ondan kaçtığını, yabancılarla yani rakiplerle dost, arkadaş olduğunu söylemektedir. Ancak sevgili aşığa bir türlü görünmeyerek firar ettiği belirtilmektedir.

Kaçar bizden dirîgâ ol kul oğlu gayra hem-serdür

Ol **âhû** şimdi kaçındur görünmez nice görendür (G. 21/1)

Sevgilinin saçının kokusunu âşık, Hoten ceylanın göbeğinde biriken misk kokuya benzetmektedir.

Sanki sundun bize bir nâme-i **âhû**-yı Hoten

Târ-ı zülfün ile fark-ı cebînüni ihsân itdün (G. 51/4)

4.3.2.12. Âfet

Sevgili bütün herkesi kendine hayran bırakan bir güzellikte olan affettir. Sevgili uğruna neler çektiğini dile getirmek isteyen Mânî, buna kanıt olarak dünyalar güzeli ve dünyalar padişahı olan sevgilinin gelmesini istemektedir. Çünkü aşkının en büyük kanıtı sevgilinin kendisidir.

Diyeyin cümle neler çekdiğünü ey Mânî

Hele ol şâh-ı cihân **âfet-i devrân** gelsün

(G. 64/5)

Sevgiliye dünyalar güzeli olarak hitap eden Mânî, âşığı öldürmek için sevgilinin niyetli olduğunu söylemektedir. Ancak âşık bu durumdan şikâyetçi değildir. Çünkü âşığın çektiği eziyetler, feryatlar ona zevk vermektedir. Bu durumundan hiçbir zaman şikâyetçi olmamaktadır.

Var imiş ‘âşıkın öldürmege anun gönli

Vechi var dirsem ol **âfet-i devrâna** gönül

(G. 57/3)

4.3.3. Sevgilinin Güzellik Unsurları

4.3.3.1. Saç (Zülf)

4.3.3.1.1. Umûmî Olarak Saç

Klasik Türk şiirinde saç, genellikle şekli, rengi ve kokusuyla benzetmeler yapılarak beyitlerde yer almaktadır. Saçı anlatmak için kullanılan sıfatlar çok çeşitli ve boldur. Klasik edebiyatımızda saç; zülf, kâkül, turra, gîsû, mû(y), külâle, perçem gibi yakın manalar ihtiva eden kelimelerle ifade edilmektedir. Kâkül alna dökülen, alında halkalanan saç; gîsû omuza dökülen saç, uzun saç, kadınların arkalarında saldıkları örgülü, örgüsüz uzun saç; mû(y) kıl, saçın teli, saç; perçem alna dökülen halkalanan saç, tepede bırakılan saç, püskül; turra alna dökülen saç, lülelenmiş saç; külâle kıvrıcık saç, kâkül, çiçek destesi manasına gelmektedir. Bu unsurların saçın farklı yönlerini anlatmak amacıyla kullanıldıkları belirtilmektedir. Her biri saçın farklı bir görünüşüne işaret etmiş ve zamanla saçın belirli şekillerininismi olmuştur.⁷¹

⁷¹Kürşat Şamil Şahin, “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”, **Turkish Studies - Volume**, 6/3 s.1853.

4.3.3.1.2. Saç ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.1.2.1. Zencîr, Tarrâr

Bu mefhumlarla kurulan ilgi hem saçın bağlayıcı özelliğinden hem de saçın şeklinden dolayıdır. Sevgilinin saçı şekil itibariyle zincire benzetilmektedir. Sevgilinin saçı için duyulan heves, aşığı sevgilinin çene kuyusuna/çukura düşürmektedir. Sevgilinin yolunda köle olan ve bu yolda her türlü çileyi çekmeye razı olan âşık, bu çukurda kendisini zincire vurulup zindana düşmüş birisine benzetmektedir.

Heves-i zülfünle çâh-ı zenahdâna düşen

Boynı **zincîre** geçüp bend ile zindâna düşer (G. 26/4)

Âşıkların gönlünü çalması nedeniyle sevgilinin saçları, yankesici ve hırsız olarak nitelendirilmektedir. Sevgili tarak gibi aşığı eline almaktadır. Kendi gönlüne seslenen âşık sevgilini dağınık saçları dolaşmamasını ona gönül vermemesini istemektedir.

Şâneveş alur ele bir gün o **tarrâr** seni

Gel tolaşma sakın ol zülf-i perîşâne gönül (G. 57/2)

Başdan aşup bûse-i ruhsârına sarkar şehâ

Pâdişâhum virme lutf it turra-i **tarrâr**e yüz (G. 34/2)

4.3.3.1.2.2. Anber

Hoş kokularıyla bilinen bu mefhum, sevgilinin saçı için benzetme unsuru olarak kullanılır. Sevgilinin yanağına düşen saçları renki itibariyle anbere benzetilmektedir. Sevgilinin kara saçlarını görmek isteyen âşık diğer âşıklarla birlikte akşamları bu güzelliği seyretmeye gittiklerini belirtmektedir.

‘Ârızunda görelüm kâkûl-i ‘**anber**-fâmun

Dostum seyre giderler gicesi ahşâmun (G. 41/1)

Âşık sevgilinin saçlarını övmektedir. Sevgilinin anber kokulu ve renkli saçlarının aşığa görünmesinin sebebinin tamamen saçların çok zeki olup aşığa naz yapmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

Zülfün görindi silsile-i‘**anber**în bana

Ammâ ki bilmedüm o ser-â-ser dehâyimîş

(G. 36/4)

4.3.3.1.2.3. Kâkül

Kâkül, kadınların saçının alında düz ve hizalı olarak kalacak bir şekilde kesilmiş hâlidir. Perçemise uzunlu-kısalı, hizasız bir şekilde alında kalan saça denir. Âşık bazen sevgilisinin yanağının görüntüsüne bazende sevgilinin yanaklarından sarkan kâkülü düşünmektedir. Âşık bu durumda hangisini daha çok sevdiğiyle ilgili kendi içinde mücadele vermektedir. Çünkü sevgilinin tüm güzellik unsurları kusursuzdur ve birbiriyle yarış içerisinde.

Geh fikr-i ruh-ı yâr u gehî **kâkül**-i dildâr

‘Âşık ola mı hâsılı gavgâlara düşdük

(G. 53/4)

Mânî, gönlünün sevgilinin perçeminin peşini bırakmadığını, bu yolda hiçbir zaman deliye dönmüş gönlünün uslanmadığını belirtmektedir.

Uydı ulaştı yine **kâkül**-i cânâne gönül

Âh kim gitdi hîç uslanmadı dîvâne gönül

(G. 57/1)

4.3.3.2. Kaş (Ebrû)

4.3.3.2.1. Umûmî Olarak Kaş

Güzellik unsurlarından biri olan kaş, şekli dolayısıyla farklı benzetmelerle beyitlerde yer almaktadır. Sevgili, kaşlarını çatarak oka benzeyen kirpikleriyle âşığın gönlünü yaralamaktadır. Yine de âşık, sevgilinin kaşlarını övmekten vazgeçmez ve hatta bununla övünür. Kaş, bazı beyitlerde hilale kimi zaman da şekli sebebiyle Arap alfabesinden bir harfe benzetilerek övülmektedir. Bazen de kaş, dünyadan elini çekmiş sadece Allah yoluna dönmüş zahidleri bile kendisine âşık edecek kadar

güzellik ve hoşluk barındırmaktadır. Bu kaşlar dünyaya hükmedebilecek ve herkesi kendisine köle yapabilecek kadar güzel ve hoş olmaktadırlar.

4.3.3.2.2. Kaş ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.2.2.1. Kemân

Sevgilinin kaşı, yaya benzetilirken kirpiği ve gamzesi de ok olarak düşünülmüştür. Sevgilinin ok gibi yaralayıcı, öldürücü bakışlarıyla yaralanan âşıklar bu acının bitmesini istemezler. Âşıkların yaraları, sevgili uğruna acı çekmeyi göze alan çılgın âşıklar olarak gösterilmektedir. Bu yaralar sevgiliden gelen her acıyı dört gözle beklemektedirler. Bu sebeple ağızları açık bir şekildedir. Âşık ancak tüm bedeniyle acı çekerek gerçek bir âşık olabilmektedir. Bu yüzden kendini bu yola adamaktadır.

Agız açup tîrûni gözlerler ey kaşı **kemân**

Kıpkızıl agzı açık dîvânelerdür yâreler

(G. 18/2)

4.3.3.2.2.2. Tâk

Sevgilinin kemere benzeyen kaşı övülmektedir. Sevgilinin bu kemere benzeyen kaşları inzivaya çekilmiş olan, tamamen kendisini Allah’a yönlendiren Zahid’e bile secde ettirdiği onların huzurunda eğilerek, sevgi ve hürmet gösterdiği belirtilmektedir.

Tâk-ı ebrûnı görince zâhid-i halvet-nişîn

Ana karşı secde kıldı eyledi her bir zemîn

(G. 73/1)

4.3.3.2.2.3. Râ

Arap harflerinden “râ” ile kaş arasında ilgi kurulmaktadır. Sevgilin “râ” harfine benzeyen kaşı sevgilinin imzasıdır. Bu kaşın attığı yan bakış da bu imzanın izi/hañçeridir. Bu yüzden dünyada bu yan bakışın yani hañçerin sözü geçmektedir. Çünkü sevgilinin yan bakışı herkesi kendine köle etmektedir.

Râ kaşun tigrâ durur andan nişândur hañçerün

Anun içün ‘âleme hükmi revândur hañçerün

(G. 55/1)

4.3.3.2.2.4. Hilâl

Kaş, şekli yönüyle ayın ilk günlerinde aldığı yay şekline benzetilmektedir. Sevgili hilâl kaşıyla etrafını aydınlatan aşığı kendine hayran bırakan bir güzelliğe sahiptir. Sevgilinin kaşının hayali, âşığın dilinde hilal şeklinde bir görüntüyü oluşturduğunu, bu görüntüyü de âşık gönül sayfasında sadece hayal ettiğini belirtmektedir. Çünkü âşık kavuşmayı hayal ettiği gibi sevgiliden gelen çileyi ve kederi de hayal etmektedir. Âşık bu durumdan zevk almaktadır. Sevgiliden gelen iyi ve ya kötü tüm davranışlar âşığın hayalini süslemektedir.

Kaşun hayâlin kıldı dilümde **hilâl** nakş

Oldı anunla levh-i derûnum hayâl nakş

(G. 35/1)

4.3.3.3. Göz (Çeşm, Dîde)

4.3.3.3.1. Umûmî Olarak Göz

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan göz, âşık için bir bela sebebidir. Sevgilinin süzgün bakışlı gözleri, âşığın aşk derdine salarak acı çektirmektedir. Bu gözler yağmacıdır; âşığın gönlünü yağmalar. Kimi beyitlerde zalim ve kan dökücü olarak belirtilmektedir. Ancak âşık bu durumdan son derece mutludur ve Allah’a böyle bir güzelliği dünyaya yolladığı için şükretmektedir.

Nedür ol zülf-i dil-âvîz ü **çeşm**-i hûn-rîz

Bâreka’llâh zihî sun’-ı Hudâ-yı Hallâk

(G. 37/2)

4.3.3.3.2. Göz ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.3.2.1. Mest

Dîvân’da renk bakımından siyah olarak tasavvur edilen göz, baygın bakışı sebebiyle sarhoş olarak ele alınmıştır. Mânî, şarap ile âşıkların kanı arasında benzerlik kurmaktadır. Sevgili gül renkli şarap yerine âşıkların kanını içmektedir ve bu kanla sarhoş olmaktadır. Sevgilinin âşıkların kanından sarhoş olmuş gözlerine “*canına can katsın, afiyet olsun*” diyerek seslenen Mânî, bu durumdan keyif

duymaktadır. Çünkü âşıklar sevgili uğruna çile çekmekten dolayı mutlu olmaktadır. Sevgilinin onlara yaptığı eziyet âşıklara zulüm değildir.

Hûn-ı ‘uşşâk içersen mey-i gül-gûn yirine

Nûş-ı cân ey gözi **mestâne** ziyâd ola demün (G. 44/2)

4.3.3.2.2. Bîmâr

Bîmâr, hasta demektir. Sevgilinin gözleri baygın ve mahmur baktığı için hastaya benzetilmektedir. Bunun sebebi, sevgilinin bakışlarından dolayıdır. Bu süzgün bakışlar, aşığı daha fazla kendisine çekerek âşık etmektedir. Sevgilinin bakışlarına düşmanların gözlerinin nazar değdirmemesini isteyen âşık, Allah’ın hasta gözlü, süzgün bakışlı sevgiliyi korumasını istemektedir.

Nazar itmen yüzüne ‘ayn-ı nazardur a‘dâ

Saklasun sen gözi **bîmârı** zarardan Mevlâ (G. 1/1)

Bir göz ucıyla bakup kıldı ‘inâbet nazarın

Nazîri var bana benzer o gözi **bîmârın** (G. 45/4)

4.3.3.2.3. Bâdâm

Sevgilinin gözleri, içki meclisinin bir unsuru olan mezede yer alan bademe benzetilmiştir. Mânî, meclis mumunun kararıp solduğu zaman bu duruma şaşılmayacağını dile getirmektedir. Çünkü mumun boyunun gözü badem olan sevgiliden dolayı tercih edildiğini belirtmektedir.

Şem‘-i meclis kararup bulsa ‘aceb mi Mânî

Kıldılar kaddini tercîh o gözi **bâdâmın** (G. 41/5)

4.3.3.4. Gamze (Yan Bakış)

4.3.3.4.1. Umûmî Olarak Gamze

Sevgilinin süzgün veya manalı bakışı demektir. Divan şiirinde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur ve bu gamzede binlerce anlam vardır. Gamze gözden çıkar

ve aşığa isabet eder. Sevgili, aşığa gamzeleriyle naz yapar ve gamzesini tam zamanında ve yerinde gerçekleştirir.⁷² *Mânî Dîvânı* 'nda daha çok farklı benzetmeler yer almaktadır. Sevgili yan bakışıyla âşığın gönül ülkesini yağmayalan biri olarak gösterilmektedir. Sevgilinin attığı bu yan bakış oldukça kuvvetlidir. Âşığın gönül mülkünü harap etmeye yeterlidir. Sevgilinin gözünün süzgün ve sarhoş bakışı makam ve yüceliğin görüntüsü olarak belirtilmektedir.

Bir **gamze** ile mülk-i dili eyledi harâb

Bir çeşmi mest ü gamzesi câh u celâl nakş

(G. 35/3)

4.3.3.4.2. Gamze ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.4.2.1. Cellât, Hûn-rîz

Sevgilinin gamzesi, öldürücülü ve âşığı hedef alması yönünden acımasız bakışlı, merhamet etmeyen bir cellâta benzetilmektedir. Âşığın gönlü bu cellâttan merhamet dillenmektedir.

Merhamet ister gönül ol gamze-i bî-dâddan

Görince nâ-çâr kalmış rahm umar **cellâddan**

(G. 71/1)

Hz. İsmâil'in kurban edilme hadisesini telmih yoluyla belirten Mânî, sevgilinin kan dökücü bakışları ile âşıkları Hz. İsmâil gibi kurban ettiğini belirtmektedir.

Gamze-i **hûn-rîz** ile 'âşıkları kurbân idüp

Resm-i İsmâ'île ihyâ eyledün ey dil-rübâ

(G. 4/4)

Sevgilinin gözleri kan dökücülüğü, âşığı hedef alması yönünden elinde hançeri bulunan kan dökmek için sabırsızlanan biri olarak gösterilmektedir. Âşık ise bu durum karşısında günahının ne olduğunu bilmediğini söylemektedir.

Kanımı dökmek dilermiş bilmezem cürmüm nedür

Diş bilermiş hançer-i **hûn-rîz**-i dil-ber kanuma

(G. 87/4)

⁷² Pala, a.g.e., s.162.

4.3.3.4.2.2. Fettân

Sevgilini bakışları cezbedici, fitne çıkartan bakışlara benzetilmektedir. Bu bakışlar âşığın gönlünü çalarak allak bullak etmektedir. Sevgilinin fitne çıkartan bakışı o kadar kuvvetlidir ki âşığın tenini lime lime ederek kanını dökmektedir. Âşık ise kendisini izleyenlerin sevgilinin onu ne hale getirdiğini gördüğünü dile getirmektedir.

Kıldı sad-pâre tenüm yirlere dökdi kanum

Bakup ahvâlûme ol gamze-i **fettânı** görün

(G. 40/3)

4.3.3.5. Kirpik

4.3.3.5.1. Umûmî Olarak Kirpik

Sevgilinin bakışından acı duyan âşık için sevgilinin bakışının kaynağı olan göz, gözün üzerindeki kirpik ve onun üzerindeki kaş; savaş aletlerinden oka benzetilmektedir. Kirpik, âşığın gönlünde öldürücü olması sebebiyle eziyet, sıkıntı veren bazen de âşığın kaçamadığı kader okları olarak beyitlerde yer almaktadır.

4.3.3.5.2. Kirpik ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.5.2.1. Tîr

Sevgilinin kaşları oka benzetilmektedir. Bu eziyet ve sıkıntı okları âşığın canına kastetmektedir. Âşık sevgilinin yaptığı eziyetler sonucunda zaten öldüğünü ancak derdine ilaç olacak sevgilinin nazlanmasına anlam veremediğini belirtmektedir.

Gelen **tîr-i cefâ** vü cevır kasd-ı cânadur senden

Ben öldüm ey tabîbüm ya bu istignâ nedür senden

(G. 76/1)

Sevgilinin kirpikleri kaza oku gibidir. Aşığa isabet etmesi kaza okunun hükmünün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Mânî, bu ok ile yaralandığını ve gönlünün kurtulamadığını söyleyerek belaların ve kazaların onun yakasını bırakmadığını dile getirmektedir.

Döker ne gam belâ kanum alur **tîr-i kazâ** cânum
Gönül kurtulmadı gitdi belâlardan kazâlardan (G. 77/2)

4.3.3.6. Yüz (Cemâl, Rûy, Sîmâ, Çihre)

4.3.3.6.1. Umûmî Olarak Yüz

Sevgilinin yüzü beyitlerde birçok benzetme ve mecazlarla belirtilmektedir. Her şeyden önce yüz, ilahî yansımanın maddî âlemde aksettiği yerlerden biridir. Mânî, ilahi cemalin, ilahi isimlerin olarak gösterdiğini sevgilini parlak yüzü ve misk kokulu ayva tüylerine örnek olarak Kurân'ı Kerîm'den Nur ve Duhan surelerini göstermektedir.

Oldı nümûne sûre-i nûr u dühândur
Ol **rûy-ı tâbdâr** ile ol hatt-ı müşg-bâr (G. 16/2)

“Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur. Her biri bir yörünge üzerinde yüzmektedir.” Enbiyâ suresini iktibas yapan Mânî, sevgilinin güzel yüzünün kaynağının Allah’tan geldiğinin altını çizmektedir.

Bir hüsn virdi rûyuna hattunla Kirdgâr
Sübhâne hâlıkı hallaku’l-leylü’n-nehâr (G. 16/1)

Sevgilinin yüz güzelliği, su gibi berrak olması bakımından akarsuya benzetilmektedir. Sevgilinin akarsu gibi olan güzelliğini izlemek, onun güzelliğiyle ilgilenmek tüm derdi ve kederi uzaklaştırmak için yeterli olduğu belirtilmektedir. Bu güzellik insana mutluluk ve rahatlık vermektedir.

Cemâl-i yâre nazar kıl melâlî def itgil
Safâ virür dile âb-ı revânı seyr eyle (G. 84/2)

Sevgili, yüzünü aynada yabancılara göstermesinden dolayı Mânî’nin işini zorlaştırdığı belirtilmektedir. Çünkü âşık sevgiliden gördüğü eziyetler dışında aynı zaman da rakiplerle mücadele etmek zorundadır. Sevgilinin rakiplere yüz göstermesi âşığın rakipler ile mücadeleye girmesine sebep olmaktadır. Âşığın işinin

bu konuda ters gitmesinin bir sebebi de sevgilinin rakiplere eziyet etmeyip sadece aşığa çile çektirmesidir.

Gösterür rûyını âyinede gayrilere yâr
Mâniyâ ol **yüzi** gül bir işi ‘aksine ider (G. 27/5)

H.z.Yûsuf’un güzel yüzü sevgilinin yüzünü övmek amacıyla yer almaktadır.

Dime ey Yûsuf-ı gül-**çihre** vefâdârüm ben
Satma kendün bize çün gayr iledür bâzârün (G. 45/2)

Aşk yemeği olarak kendi canını kurban etmek isteyen âşık, kendisini bayramlarda kurban edilen hayvanlara benzetmektedir. Çünkü aşk yolunda kendi canını feda etmeyen gerçek aşka ulaşamaz.

Tu’me-i ‘aşkunda cânüm nola kurbân eylesem
Çok koyun kurbân içindür ey şeh-i **Yûsuf-likâ** (G. 4/3)

4.3.3.6.2. Yüz ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.6.2.1. Gün, Mihr, Mah (Meh-rû)

Parlak ve gözülcü bir güzellikte olan sevgilinin yüzü ile bu mefhumlar arasında benzetme kurulmuştur. Gönlü kuşa benzeten Mânî, sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü görmeden gönül kuşunun feryadının sabaha kadar dinmeyeceğini belirtmektedir.

Görmeyince **gün** yüzün efgânı sâkin olmadı
Murg-ı dil tâ subh olunca dinmedi feryâddan (G.71/2)

Kendisini gönlü yaralı bir âşık olarak gören Mânî, ayrılık gecesinde tek başına bırakılmamasını istemektedir. Gözülcülüğü ve parlaklığıyla yüzünü güneşe benzettiği sevgiliye seslenerek bakışlarının ara sıra kendi üstünde olmasını istemektedir.

Şeb-i firkatde koma mest-i dil-figârını
Olsun ey **mihr**-i münîrüm nazarun gâh bana (G. 2/2)

Geceler âşıkların sevgilin aşkıyla yandıkları yerdir. Onların çilesini sevgiliye duyduğu özlemi gizler. Bu nedenle Sevgili âşıktan geceleri haber alamaz, âşığın sevgisinden habersizdir. Âşık, ayrılık gecesinde kurtulmayı ümit ettiğini bu yüzden gecedan sabah olana kadar parlak yüzlü sevgiliyi beklediğini dile getirmektedir.

Şâm-ı firkatden halâs olmak ümmîd eylerüz
Giceler tâ subha dek bir **mîhr**-i dırâşân isterüz (G. 31/3)

Gönlü bir çocuğa benzeten Mânî, bayram günü mutluluk sebebinin sevgilininay gibi olan parlak yüzünü görmek olduğunu belirtmektedir.

Tıfl-ı dil handân olur gördükçe ruhsârûn senün
Bâ'is-i şâdî olur ey **meh-rû** eyyâm-ı 'ıyd (G. 8/3)

Âşık, hüznü canına ağlayıp sızlamasının artıp artmadığını sorarak bu durumun sebebinin ay yüzlü sevgilinin ilgisinin azalmasından dolayı olduğunu söylemektedir. Mânî, sevgilinin bu davranışı âşığın hayalini boş bir hayale çevirdiğini belirtmektedir.

Ey cân-ı hazîn arta mı feryâd u figânun
Eksildi o **mâh**un nazîri hayâl-i kem itdün (G. 49/2)

Mânî, sevgilinin mahallesinde sevgilinin gözünün önünde feryat etmenin sevgili tarafından istenmeyeceğini belirtmektedir. Bu yüzden ay ışığı gibi olan sevgiliye artık oradan ayrıldığını söyleyen Mânî, sağ salim kalmasını temenni etmektedir.

İstemezsin çün ser-i kûyunda efgânun benüm
İşte gitdüm sag esen kal **mâh**-ı tâbânun benüm (G. 61/1)

4.3.3.6.2.2. Gül, Gül-i ter

Sevgilinin yüzü, renkliliği, canlı oluşu ve ferahlık vermesi gibi sebeplerle gül ve gülşene benzetilmektedir. Sevgilinin gül yüzü, âşığın gönlüne can ve neşe vermektedir. Kendisini bülbül olarak nitelendiren âşık, sevgilinin gül yüzünü

gördüğünde feryat etmektedir. “Çeşm-i bülbül” terkibi bir tür renkli ve tahrirli kumaş ismidir. Mânî, bülbüllerin feryadı ile bu kumaştan yapılmış tüm elbiselerde taze güllerin açacağını belirtmektedir.

‘Aceb mi **gül** yüzün gördükçe bülbülller figân itse
Seni bu çeşm-i bülbül câmeler ey verd-i ter açdı (G. 106/3)

Mânî, âşıkların sevmek için gül yüzlü bir sevgili aradıklarını, bu yolda çılgın bülbül gibi yeni açılmış bir gül istediklerini belirtmektedir.

Sevmege cân ile bir **gül** yüzli cânân isterüz
Bülbül-i şûrîdeyüz kim verd-i handân isterüz (G. 31/1)

Dünyayı bir gül bahçesine benzeten âşık, sevgili gibi gül yüzlü bir gül dalının olmadığını, âlemlerin böyle bir düzgün servi görmediğini dile getirmektedir.

Böyle bir **gül** budagın virmedi gülzâr-ı cihân
Böyle bir servi-sehî görmedi cism-i âfâk (G. 37/4)

Âşığın rakibi, sevgiliye elbise giydirmek ister. Âşık, taze gül gibi olan genç sevgiliye seslenerek rakibe kanmamasını söylemektedir.

Sana agyâr libâs eylemek ister dirler
Tonadurlar seni bi’llâhi sakın ey **gül-i ter** (G. 17/1)

Mânî, düşmanın yani rakiplerin taze gül gibi olan sevgilinin yanında gezdiğini söylemektedir. Bu duruma ise değersiz ve önemsiz kişilerin aynı çer çöp gibi toprakta oluşmasından örnek vermektedir. Çünkü âşığın rakipleri, âşık için her zaman engel oluşturmuşlardır.

Anmadun düşmeni yanunca gezer ey **gül-i ter**
Has u hâşâk gibi ekmedigün yirde biter (G. 27/1)

4.3.3.6.2.3. Perî-peyker, Melek-sîmâ

Sevgilinin büyüleyici ve alışılmışın dışında bir güzelliğe sahip olması, onun perî, melek gibi soyut ve sıradışı varlıklara benzetilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu sıradışı varlıklar olağanüstü güzelliğe sahiptir. Mânî, dünyada güzel görünen gül gibi

olan sevgili dışında kimseyi sevmediğini, peri yüzlü sevgiliyi dünyalar kadar sevdiğini belirtmektedir.

Kimseyi sevmem cihânda sen gül-i ra'nâ kadar
Ey **perî-peyker** sever cânım seni dünyâ kadar (G. 22/1)

Sevgili melek yüzlü bir güzeldir ve dünyadaki herkes onu görmek ister. Âşığın gönlü ise böyle put gibi bir güzeli görmeyi arzulamaktadır.

Bütün dünyâda diller ol **melek-sîmâ**yı isterler
Cihânda bir anun gibi büt-i dil-hvâhumuz vardır (G. 13/2)

4.3.3.6.2.4. Yasemin

Sevgilinin yüzü yumuşak dokulu ve hoş kokulu olduğundan dolayı yasemin çiçeğine benzetilmektedir. Sevgilinin güzellik unsurları doğadaki çiçeklerin özelliklerine benzetilerek beyitte yer almaktadır.

Bir **semen**-sîmâ perî-peyker cüvândur lâle-ruh
Berg-i gülzâr serv-kad gussa-dehândur lâle-ruh (G. 7/1)

4.3.3.6.2.5. Şem', Envâr

Âşık geceleri ışık çevresinde dönen, kendini ateşin içine atmasıyla bilinen küçük bir kelebeğe benzetererek yandığını dile getirmektedir. Bunun sebebini de gümüş bedenli mum gibi güzel yüzlü sevgilinin saçının bir telini dağıtmasıyla meydana geldiğini söylemektedir. Âşık için yanmak güzelleşmektir. Çünkü sevgili uğruna çektiği tüm acılar onu aşkı için olgunlaştırmaktadır.

Pervâneveş yakar beni gâyet güzellenür
Tagıtsa târ-ı zülfini ol meh-i **şem'**-i sîm-ten (G. 75/3)

Nûr kelimesinin çoğulu olan envâr, göz alıcı ve aydınlatıcı özelliği sebebiyle sevgilinin yüzünün güzelliği olarak imgelenmiştir. Âşığın dilinde gün gibi aşkın izlerinin ortaya çıktığını, aşkın nur dolu güneşi olan sevgilinin, âşığın gönlüne parıltı saçtığı dile getirilmektedir.

Zâhir oldı dilde yine gün gibi âsâr-ı 'aşk

Saldı pertev gönlüme hûrşîd-i pür-**envâr**-ı ‘aşk (G. 38/1)

4.3.3.6.2.6. Sîm

Sevgilinin yüz renginin beyaz olmasından dolayı gerdanı, gümüşe benzetilmektedir.

Sîm-i eşküm göricek nola bana meyl itsen
Kuvvetlüdür akça yüzi ey sanem-i **sîmîn**-ber (G. 27/2)

4.3.3.7. Yanak (Rûh, Rûhsâr, Ârız)

4.3.3.7.1. Umûmî Olarak Yanak

Klasik şiirde daha çok sevgilinin yüzü ile birlikte ele alınan yanak birtakım benzetmelere konu olmuştur. Sevgilinin yanağı kırmızılığı ile bazı beyitlerde güle benzetilmektedir. Bazı beyitlerde de parlaklığı nedeniyle dünyayı aydınlatmaktadır.

Ruh-ı cânân ile benzetmiş özin şâhid-i gül
Mâniyâ esdi savurdi yine gülşende sabâ (G. 1/5)

Ben berâber tutmazam **ruhsâr**-ı ‘âlem-tâbuna
Her ne denlû kendüsin yüksek tutarsa âftâb (G. 5/2)

Hürmet edilen yüce bir padişaha benzettiği sevgiliden ilgi arayan âşık, onu zorlayarak yanağından bir buse almak ister.

İstedüm bir bûse **ruhsâr**ından ibrâm eyledüm
Vireydi yüz bana ammâ ol şeh-i ‘âlî-cenâb (G. 5/3)

Gönlü bir çocuğa benzeten Mânî, bayram günü mutluluk sebebinin sevgilinin yanağını görmek olduğunu söylemektedir. Âşığın sevgisi, bayram günü sevinen bir çocuğun sevgisi kadar saf ve temizdir.

Tıfl-ı dil handân olur gördükçe **ruhsâr**un senün
Bâ’is-i şâdî olur ey meh-rû eyyâm-ı ‘ıyd (G. 8/3)

Kendisini parlak bir güneşe ve güneşin doğarken yayılan ufak parçalarını benzeten âşık, her seher vaktinde sevgilinin yanağını görme arzusuyla kendini parçaladığı ve dağıtdığını belirtmektedir. Burada dağıtmak ve parçalamak olarak güneşin doğarken ortalığa yayılan ışıkları kastedilmektedir.

Zerreves ‘âşık-ı üftâden olup mihr-i münîr
Her seher şevk-i **ruh**unla yakasın çâk eyler (G. 10/3)

Anber renkli kâkül yani sevgilinin kara saçlarını sevgilinin yanağında görmek isteyen âşık, diğer âşıklarla birlikte akşamları bu güzelliği seyretmeye gittiklerini belirtmektedir.

‘Ârızunda görelüm kâkül-i ‘anber-fâmun
Dostum seyre giderler gicesi ahşâmun (G. 41/1)

4.3.3.7.2. Yanak ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.7.2.1. Lâle, Gül

Tabiatla ilgili olan mefhumlar, rengi sebebiyle sevgilinin yanağı için benzetilen olmuşlardır. Sevgilinin yüzünü yasemin çiçeğine, boyunu gül bahçesinde ki selvinin yaprağına benzeten âşık, sevgilinin küçüçük ağızlı lale yanaklı biri olduğunu belirtmektedir.

Bir semen-sîmâ perî-peyker cüvândur **lâle**-ruh
Berg-i gülzâr serv-kad gussa-dehândur **lâle**-ruh (G. 7/1)

Âşık, gönül avlayan sevgilinin sevgisiz, muhabbetsiz lale yanaklı biri olduğunu söylemektedir. Sinesinde bulunan aşk yarası ise sevgili tarafından yakıp, yaralanmaktadır.

Sînemi efgâr idüp yakdı mahabbet dâğını
Dil-rübâlar içre bir nâ-mihrbândur **lâle**-ruh (G. 7/2)

Mânî, sevgilinin yüzüne sürdüğü allığı yanağını güzelleştirmek için sürmediğini, böyle bir durumun sanılmaması gerektiğini dile getirmektedir. Hoş sözlü sevgilinin asla böyle bir şeyi kabul etmeyeceğini dile getirmektedir. Çünkü

sevgili doğuştan çok güzel yaratılmıştır ve ne kadar hoş sözlü olsa da bu durumu kabul etmemektedir.

Gül-gûne ile ruhlarını zeyn ider dimen

Zîrâ kabûl eylemez âb-ı zülâl nakş (G. 35/4)

4.3.3.7.2.2. Mihr, Âyine

Yanak, ışık saçan ve aydınlatıcı özelliğiyle ilgili kavramlara benzetilmiştir. Âşık, sevgiliye parlak güneş denmesininden dolayı şaşılmayacağını söyleyerek buna açık şekilde sevgilinin parlak yanaklarını kanıt olarak göstermektedir.

Nola dirlerse ol **mihr**-i münîre Şems-i Beg-zâde

Ana rûşen delîl olmaz mı ruhsâr-ı dırahşânı (G. 95/4)

Sevgilinin ayna gibi yanağının görüntüsünü öven şair dünyada neler olup bittiğini bir de buradan görülmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bu cihân içre neler olur imiş seyr eylen

Biz nazar-âyîne-i ‘ârız-ı cânânı görün (G. 40/4)

Mânî, sevgilinin yanağını kim görürse artık İskender’in aynasına itibar etmeyeceğini dile getirmektedir.

Kim görse ‘ârızun mir’âtun ey mihr-i münîr

Artık almaz ‘aynına **âyîne**-i İskenderi (G. 100/3)

Sevgilinin eline bir bağ menekşe çiçeği aldığını söyleyen âşık, bunun yanlışlıkla olmadığını sevgilinin yanak aynasında bu görüntünün apaçık ortada olduğunu belirtmektedir.

Bir top benefşe almış eline degül hatâ

Mir’ât-ı ‘ârızında olur ‘aks-i âşikâr (G. 16/4)

4.3.3.8. Hat (Ayva Tüyleri)

4.3.3.8.1. Umûmî Olarak Hat

Hat, sevgilinin yüzündeki ayva tüyleridir. *Dîvân*'da hat ile ilgili birçok benzetme unsuru kullanılarak sevgili övülmektedir. Sevgilinin ayva tüyleri bazı beyitlerde sevgiliye zorluk çıkartırken bazı beyitlerde güzel kokulara benzetilmektedir. Sevgilinin ayva tüyelerine seslenen Mânî, onun yanağına dolanmamasını, sevgiliyi utandırmamasını istemektedir.

Ey **hatt-ı siyeh** 'ârız-ı cânâna tolaşma

Yüz Karalığın eyleme îmâna tolaşma

(G. 93/1)

Nikâb, yüz örtüsü peçe anlamına gelmektedir. Şair, sevgilinin yüzündeki peçeyi kaldırmasıyla sevgilinin gül gibi açıldığını dile getirmektedir. Sevgili yüzünü açtıktan sonra da yanağındaki ayva tüyelerinin belirmesinden dolayı utandığı dile getirilmektedir.

Açılup gül gibi kıldı ol perî ref'-i nikâb

Sonra bildüm **hatt-ı ruhsâr**ından eylermiş hicâb

(G. 5/1)

4.3.3.8.2. Hat ile ilgili Tasavvurlar

4.3.3.8.2.1. 'Anber

Sevgilinin ayva tüyleri anber kokusu yaymaktadır. Sevgilinin ayva tüyelerinin kokusunu öven ve talip olan âşık, bu güzel kokulardan dolayı sanki kendisini Hindistan'da güzel kokular ararken bulduğunu dile getirmektedir.

Hatt u hâlinde vefâ bûyına dil tâlib olur

Gûyiyâ memleket-i Hind'e varur '**anber** arar

(G. 28/4)

Hatt-ı '**anberbâr**ına ta'lik kıldı bûsesin

Ben de bildüm geç irer ana dil-i nâlân dahi

(G. 107/3)

Mânî, ilahi cemalin, ilahi isimlerin tecellisi olarak gösterdiği sevgilinin parlak yüzü ve misk kokulu ayva tüylerine örnek olarak Kurân'ı Kerîm'den Nur ve Duhan surelerini göstermektedir.

Oldı nümûne **sûre-i nûr u dûhândur**

Ol rûy-ı tâbdâr ile ol hatt-ı müşg-bâr (G. 16/2)

4.3.3.9. Ağız (Dehân/Dehen)

4.3.3.9.1. Umûmî Olarak Ağız

Rengi ve kıymeti bakımından sevgilinin ağzından çıkan sözler inciye benzetilmektedir. Şekil itibariyle genellikle sevgilinin ağzı küçüktür. Beyitlerde sevgilinin küçük ağızlı olmasına vurgu yapılmıştır. Sevgilinin ağzı kederli olmasından dolayı küçük ağızlı olarak gösterilmektedir.

Bir semen-sîmâ perî-peyker cüvândur lâle-ruh

Berg-i gülzâr serv-kad gussa-**dehândur** lâle-ruh (G. 7/1)

Virmek ister nakd-i câna mâye-i vasl bana

Ol **dehân**-ı teng ile gevher-feşândur lâle-ruh (G. 7/3)

Sevgiliden haber bekleyen âşık, sevgilinin ağzının ona haber bildirdiği söylemektedir. Mânî, bu ağızdan bildirilen haberi baharda hafif ve hoş rüzgâr gibi esen seher yeline benzetmektedir.

Bana bildürdi peyâmın **dehen**-i dildârun

Virdi bâd-ı seher **agız**haberini dildârun (G. 45/1)

4.3.3.9.2. Ağız ile ilgili Tasavvurlar

4.3.3.9.2.1. Sır

Sevgilinin dudaklarının ve ağzının nokta kadar küçük olduğu kabul edilir. Ağzın görünmeyecek kadar küçük olması ve bu haliyle sürekli kapalı görünmesi, onun klasik Türk edebiyatında sık sık "sır" ile ilişkilendirilmesine neden olmuştur.

Mânî, *sevgili* gibi ince belli kimseyi bulamadığını bu yüzden sevgilinin sır dolu ağzından haber beklediğini belirtmektedir.

Bulmadum mû-yı miyânından eser bir kimsede

Eyledüm **sırr-ı dehân**ından haber efvâhdan

(G. 78/2)

Bahçenin goncası ile beyitte kastedilen sevgilinin küçük ağzıdır. Sevgilinin küçük ağzı sırlarla doludur. Mânî, sevgilinin ağzından dökülen sırları sabah rüzgârının yokluk ülkesinden yani ahiretten haber getirmesine benzetmektedir. Çünkü sevgilinin ağzı sırlarla doludur.

Birer şerh eyledi **sırr u dehân**ungonca-i bâga

Yine bâd-ı sabâ mülk-i ‘ademden bir haber açdı

(G. 106/4)

4.3.3.9.2.2. Gonca

Bir güzellik unsuru olarak ağız, şekli ve güzelliği bakımından goncaya benzetilmiştir. Bülbül-gül ilişkisini yansıtan beyitte, âşık kendini gönül kuşuna, sevgilinin küçük ve güzel ağızlı olması sebebiyle goncaya ve sevgilinin etrafını saran rakipleride gülün etrafında çıkan dikenlere benzetmektedir. Gönül kuşunun dert içinde feryat etse de bunu şaşılmayacağını çünkü dikenlerin goncayı sardığı belirtilmektedir.

Bülbül-i dil nola derd ile figân itse Mânî

Hârlar aldı yine dâmenin ol **gonce**-femün

(G. 44/5)

Sevgilinin gonca gibi küçük ve güzel ağzından yanışlıkla da olsa aşığa yolladığı mektup karşısında hüznü kalbine seslenen âşık, kalbinden kederi kovmasını söylemektedir.

Bana ol **gonca**-fem yazmış yanılmış nâme göndermiş

Yazılsun kalb-i mahzûnum dem-i def’-i keder geldi

(G. 94/2)

4.3.3.10. Dudak (Leb)

4.3.3.10.1. Umûmî Olarak Dudak

Rengi ve kıymeti bakımından değerli madenlere, özellikle la’le benzetilir. Şekil itibariyle kadehle arasında ilgi kurulan dudağın, âşığa can vermesi veya

sevgilinin dudağını öpme arzusuyla ilgili olarak beyitlerde yer almaktadır. Sevgilinin dudağından başka aşk hastalığına hiçbir şeyin çare olmayacağını belirten âşık, doktor olarak seslendiğini sevgilinin dudağının yaratılışının böyle olduğunu, âşıklara can verdiğini onların dermanı olduğunu söylemektedir.

Lebünden özge degül ‘âşika devâ makbûl
Tabîbüm eylemez aslâ tabî‘at ânî makbûl

(G. 58/1)

4.3.3.10.2. Dudak ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.10.2.1. La’l

Dudağın la’le benzetilmesi, kırmızı rengi ve kıymetli oluşu sebebiyledir. Sevgilinin la’le benzeyen dudağı aynı zamanda kadeh olarak düşünülmüş ve renk bakımından şaraba teşbih edilmiştir. Sevgilinin kırmızı renkli dudağının hatırasını anmak, âşığın gözyaşını akıtıp sel haline getirmektedir. Bu selde boğulan âşık, tekrar denizlerde aşk acısıyla baş başa kalmaktadır.

Yâd-ı leb-i la’l ile akıtup seyl-i sirişküm
Gark eyledi Mânî bizi deryâlara düşdük

(G. 53/5)

Mânî, gözlerinin kanla dolmasının sebebinin göz ağrısından kaynaklanmadığını, ağlayan gözüne sevgilinin lal gibi kırmızı dudağının yansımasının düşmesinin sebep olduğunu söylemektedir.

Mâniyâ sanma remeden cismüm oldı kana gark
Düşdi ‘aks-i la’l-i dil-ber dîde-i giryânuma

(G. 87/5)

4.3.3.10.2.2. Câm, Şarâb

Dudağın rengi, şekli ve akılları baştan alarak âşığın kendinden geçiren sarhoş edici özelliği, bu mefhumlara benzetilmesine sebep olmuştur.

Mecliste sevgilinin can bağışlayan la’l gibi dudağını öpme arzusuyla sâkî, meclisin içinde eline şarap kadehini almaktadır. Ancak bu sayede bu aşk ateşini bir an olsun dindirebilmektedir.

Şevk-i bûs-ı la'l-i cân-bahşunla sâkî dün gice

Meclis içre aldı ayag eline **câm-ı şarâb**

(G. 5/4)

Âşığın gözünün kan dökme sebebi, sevgilinin la'l gibi gönül alan dudaklarıdır. Ortalığın kana bulanmasının sebebi de erguvan şarabıdır. Burada erguvan şarabı olarak sevgili kastedilmektedir. Ortalığın kana bulanması da sevgili yüzünden çekilen sıkıntıları simgelemektedir.

Gözüm kan dökmege oldu o la'l-i dilsitân bâ'is

Olurkan olmaga ekser **şarâb-ı erguvân** bâ'is

(G. 6/1)

Sevgiliye seslenen âşık, eğer sarhoş olduğu zaman kırmızı şarapla dolu kadehe benzeyen dudaklarını öpmek isterse, onu öldürmemesini lutf eylesesini istemektedir. Âşık böyle bir durumda kana kanla cevap vermemek gerektiğini dile getirmektedir.

Eger mestâne **câm-ı** la'lünü öpdüyse sultânüm

Beni öldürme lutf eyle bilürsin kana kan olmaz

(G. 30/4)

Kadehi sevgiliye benzeten şair, kadehe hürmet edip onu el üstünde tuttuğu için şaşılmasını gerektiğini söylemektedir. Çünkü bunu yapmasının sebebinin sevgilinin dudağını öpme arzusunun kadehte saklı olmasından kaynaklandığını dile getirmektedir.

Nola el üzre tutup sana hürmet eylesem ey **câm**

Temennâ itdigüm bûs-ı leb-i cânânedür senden

(G. 76/3)

4.3.3.11. Çene (Zenahdân)

4.3.3.11.1. Umûmî Olarak Çene

Sevgilinin çenesi umûmî olarak kuyu kavramıyla birlikte anılır. Divan şiirinde bu güzellik unsuru çenede bulunan çukur sebebiyle daha çok âşığın hapsedildiği kuyu ve zindan olarak düşünülmüştür.

4.3.3.11.2. Çene ile ilgili Tasavvurlar

4.3.3.11.2.1. Çâh

Bazı insanların çenesinde hafif bir çukurluk bulunmaktadır. Sevgilideki güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilen ve çeh-i zenahdan veya çah-ı zehandan diye de anılan bu çukur, mazmunlaşmış olarak birçok şair tarafından ele alınmıştır. Bu çukur bazen bir kuyu, bazen de bir zindan olarak karşımıza çıkmaktadır. Suçluların zindanda tutulmaları nedeniyle bend, zincir, vs. bağlama araçlarıyla da birlikte kullanılan bu kuyu, âşıkların bilerek veya bilmeyerek bir zindanı andırır. Bu zindana girmiş olanlar saç zincirleriyle bağlanırlar.⁷³

Âşık, sevgilinin dudağındaki berrak suyu ararken, susamış gönlünün sevgilinin çene çukuruna düşeceğinden dolayı korktuğunu dile getirmektedir.

Cüst ü cû eyleriken âb-ı zülâl-i la'lün

Korkarın teşne gönül **çâh-ı zenahdâne** düşer

(G. 26/2)

Sevgilinin saçı için duyulan heves, aşığı sevgilinin çene kuyusuna/çukura düşürmüştür. Sevgilinin yolunda köle olan ve bu yolda her türlü çileyi çekmeye razı olan âşık bu çukurda kendisini zincire vurulup zindana düşmüş birisine benzetmektedir. Âşık çene çukuru denen zindana düşmek için can atmaktadır. Çünkü özgür olmanın yolu bu şekilde çukura düşen bir köle gibi tutsaklıktan geçmektedir.

Heves-i zülfünle **çâh-ı zenahdâne** düşen

Boynı zincîre geçüp bend ile zindâna düşer

(G. 26/4)

4.3.3.12. Boy (Kad, Kâmet)

4.3.3.12.1. Umûmî Olarak Boy

Divan şiirinde sevgilinin boyu her zaman uzundur. Boy, genel itibarıyla uzun bir ağaç türü olan servi ağacına benzetilir. Sevgilinin uzun boyu, âşığın aşkını ve aşk tutkusunu artıran güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin boyunun hevesi, âşık için bir ölüm sebebidir.

⁷³ Pala, a.g.e., s.97-98.

Âşık, sevgilinin uzun boyu için feryat etmenin yapılmaması gereken bir şey olduğunu çünkü sevgilinin eşiğine feryat ve figan ederek ulaşmanın doğru olmayacağını belirtmektedir.

Tutalum ol **kâmet**-i bâlâna âhumdan sakın

İrmek olmaz âh ile cânânımın dergâhına

(G. 91/3)

Külâhların en kalitelisi olan altın külâh, keçeden yapılmakta ve yüzeyi som altın sırma işlemelerle doludur. Sevgili uzun boylu olduğu için onun giymiş olduğu bu altın külâh, beyzan bir mumun yanması ile birlikte üzerinde oluşan aleve benzetilmektedir.

Anun zerrîn-külâhı gûyiyâ bir pâre âteşdür

Sanur bir şem’-i kâfûriye benzer ol **kad**-i füzûn

(G.72/2)

Mânî, bir gün gemiyle uğurlu bir ulağın geldiğini ve uzun zamandır haber almadığı fidan gibi uzun boylu sevgiliden güzel kutlu ve mutlu bir haber aldığını belirtmektedir.

Bu gün keşti ile bir kâsıd-ı ferhunde-fer geldi

Ne yiller esdi bilmem ol sehî-**kad**den haber geldi

(G. 94/1)

4.3.3.12.2. Boy ile İlgili Tasavvurlar

4.3.3.12.2.1. Servi (Serv)

İncelik, düzgünlük ve uzunluk sebebiyle serviye benzetilen sevgilinin boyu, aynı zamanda ulaşılmaz olması sebebiyle de bu benzetmeye konu edilmiştir. *Dîvân*’da sevgilinin boyuyla ilgili “*serv-i kad, serv-i hırâmân, servi-sehî, serv-i hûbân, serv-i âzâde*” gibi terkipler yapılmıştır. Mânî, sevgilinin aşkından dolayı âşığın bedeninin yanarak ortaya çıkmasına şaşılmasını gerektiğini, şüphesiz diken ve gülüşü olan servi boylu sevgiliden bu ateşin saklanamayacağını belirtmektedir.

‘Aceb mi zâhir olsa sûz-ı ‘aşkun cism-i zârından

Mukarrer hâr u hande **serv**-kad ey perî âteş nihân olmaz (G. 30/2)

Dünyayı bir gül bahçesine benzeten âşık, sevgili gibi gül yüzlü bir gül dalının bu gül bahçesinde bulunmadığını, âlemlerin böyle bir düzgün servi görmediğini dile getirmektedir.

Böyle bir gül budagın virmedi gülzâr-ı cihân

Böyle bir **servi**-sehî görmedi cism-i âfâk (G. 37/4)

Mânî, sevgilinin yanağına bakıldığında yeni açılmış gül gibi olan sevgilinin yüzünün görüneceğini, sevgilinin boyuna bakıldığında da salınarak yürüyen servi boylu bir güzelin görüneceğini söylemektedir.

Seyr idüp ârız-ı yârî gül-i handânı görün

Kadd-i dildâra bakup **serv**-i hırâmânı görün (G. 40/1)

Mânî gönlünü uyararak başkasına kapılmaması gerektiğini söylemektedir. Çünkü gönlünü güzeller içinde boyu servi gibi olana ihsan edeceğini dile getirmektedir.

Mâniyâ gayrıya dil virme ki gönlüm yokdur

Vire mi cânlar ol **serv**-i hûbâna gönül (G. 57/5)

Âşığın sevgili yüzünden maruz kaldığı belalar onun için kötü değildir. Çünkü âşık sevgili yüzünden düştüğü dert ve sıkıntı aşığa keyif verir. Âşık sevgilinin bu sevgi yoluna bin bela getirerek ayak basmasından dolayı Allah'a şükretmektedir

Reh-i mihr ü vefâya bin belâ ile kadem basdı

Bi-hamdi'llâh yola geldi hele ol **serv**-i âzâde (G. 83/5)

Sevgiliye seslenen âşık, sevgilinin boyunun hayaliyle ağlayan gözlerinin görülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Sevgili ise âşığın ağlamasıyla oluşmuş olan su kenarında selvi boyuyla yürümektedir.

Hayâl-i kaddini gör çeşm-i eşkbârumda

Kenâr-ı âbda âh **serv**-revânı seyr eyle (G. 84/4)

Sevgilinin âşığın gönlünde dikine açmış olduğu yara elif harfine benzetilmektedir. Uzun, ince ve düzgün bir harf olan elif, şekil yönünden sevgilinin

boyuna benzetilmektedir. Âşık, gönlünde sevgilinin servi gibi olan boyugibi bir yaraya sahip olduğunu ve artık bu dünyanın gül bahçesinde kara kalpli olduğunu belirtmektedir.

Elif-i sîneme teşbîh ider imiş kendin

Oldı **serv**-i sehî gülzâr-ı cihânda siyehî

(G. 104/4)

4.3.3.12.2.2. Şimşâd

Uzun ve yüksek bir ağaç olan şimdâd, sevgilinin boyuna benzetilmiştir. Aşağılık kimselere tenezzül etmeyeceklerini belirten âşıklar, uzun boylu salınarak yüreyen selvi gibi bir sevgili istediklerini belirtmektedir.

Kadrimüz ‘âli dürür ednâya tenezzül itmezüz

Bir gül-i **şimşâd**-kad serv-i hırâmân isterüz

(G. 31/2)

4.3.3.13. Vücûd (Ten)

4.3.3.13.1. Umûmî Olarak Vücûd

Olağanüstü ve kusursuz yaratılan sevgilinin teni gümüşe benzetilmektedir.

Pervâneveş yakar beni gâyet güzellenür

Tagıtsa târ-ı zülfini ol meh-i şem‘-i sîm-**ten**

(G. 75/3)

Divan şiirinde mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir, sık sık pervane ile birlikte anılır. Âşık pervane olunca, sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık yanarken mum gibi yanıp erir.

Ol sîm-**ten** nigârıyla gör kendü hâlünü

Mânî cihânda şem‘ ile pervâne(i) ko sen

(G. 75/5)

4.3.3.14. Göğüs (Sîne)

4.3.3.14.1. Umûmî Olarak Göğüs (Sîne)

Sevgilinin göğsü, parlaklığı ve tazeliği sebebiyle beyitte anılmaktadır. Mânî, kalbi temiz bir inci gibi olan sevgilinin denize sefere çıkmasıyla ondan ayrı düştüğünü dile getirmektedir. Buna kararsız olan feleğin sebep olduğunu dile getiren

Mânî, sevgili ile arasının su gibi kesildiğini dile getirmektedir. Burada feleğin kararsız olamasıyla anlatılmak istenen, feleğin sürekli dönmesine binanen, sabit olmamasına gönderme yapılmasıdır.

Deryâdan ideli sefer ol dürr-i **sîne**-pâk

Kesdi su gibi aramızı çarh-ı bî-karâr

(G. 12/2)

4.3.4. Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar

4.3.4.1. Bûse

Hürmet edilen yüce bir padişaha benzettiği sevgiliden ilgi arayan âşık, onu zorlayarak yanağından bir buse almak istemektedir.

İstedüm bir **bûse** ruhsârından ibrâm eyledüm

Vireydi yüz bana ammâ ol şeh-i ‘âlî-cenâb

(G. 5/3)

Âşık, düşüncesi ve bakışı temiz olan kişinin hakkının bir öpücük olduğunu ancak sevgilin hiçbir zaman hakaniyetli olmadığı dile getirmektedir.

Nazarı pâk olanun hakkı iken bir **bûse**

Ol sanemde ne revâdur ki kıla Hak nazar

(G. 17/4)

4.3.4.2. Hırâm

Sevgili nazlı ve edalı yürüşü ile ön plana çıkmaktadır. *Mânî Dîvânı*’nda “*serv-i revân, serv-i hırâmân, leyli hırâm*” gibi terkipler ile kullanılmaktadır.

Sevgiliye seslenen âşık, sevgilinin boyunun hayaliyle ağlayan gözlerinin görülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Sevgili ise âşığın ağlamasıyla oluşmuş olan su kenarında selvi boyuyla yürümektedir.

Hayâl-i kaddini gör çeşm-i eşkbârumda

Kenâr-ı âbda âh **serv-revânı** seyr eyle

(G. 84/4)

Kemerin sevgilin beline dolandığı gibi gönlünün de salınarak yüreyen sevgiliye kapılmamasını isteyen Mânî, gönlüne seslenerek dikkatli olmasını istemektedir.

Âgûş-ı miyânın taleb itme kemerâsâ
Mânî meded ol **serv-i hırâmâna** tolaşma (G. 93/5)

Sevgiliyi Leyla gibi salınan birine benzeten şair, kendisini de Mecnun ile kıyaslamaktadır. Şair, Mecnun'un başına dert, keder kuşu konmadan önce sevgiliye duyduğu aşk yüzünden aklının başından gittiğini belirtmektedir.

Konmamışdı murg-ı mihnet dahi Kays'un başına
Olmış idüm ben senün Mecnûn'un ey **Leylî-hırâm** (G. 62/2)

4.3.4.3. Kûy

4.3.4.3.1. Umûmî Olarak Kûy

Kuy, sevgilinin köyü, mahallesi veya sokağını belirtmek için kullanılan ifadedir. Sevgilinin güzelliği karşında ona âşık olanlar, âdate ırmaklar gibi akıp sevgilinin mahallesinde toplanmaktadır.

Her taraftan akışır **kûy**ına bâreka'llâh
Cûylar gibi gelür her biri bir vâdîden (G. 81/4)

Âşık, sevgiliye seslenerek âşıkların arasına mahallesinde gezmelerine izin vermesini istemektedir. Ancak sevgilinin bu kadar küçük bir isteği bile geri çevirdiğini dile getirmektedir.

Gâhi ugrat güzelüm **kûy**una 'uşşâkı didüm
Şol kadar söyledüm ugratmadı aslâ dildâr (G. 11/4)

Âşık, sevgili yüzünden feryadının göklere çıktığını ancak bir türlü bu çektiği çilelerin sevgilinin bulunduğu yere gitmediğini ona ulaşmadığını söylemektedir. Sevgili, âşığın çektiği acıları görmezden gelmektedir. Bu durumdan dolayı da âşık daha fazla üzülmemekte ve sevgili uğruna çektiği acıları artmaktadır.

Kûy-ı nigâra irmedi feryâdumuz dirîg
Çıkdı egerçi göklere âh u figânumuz (G. 32/3)

Âşık, gökyüzünün tepesini istemediğini söyleyerek hiçbir makamın sevgilinin kapısının önündeki toprak kadar değerli olamayacağını belirtmektedir. Sevgilinin yüce bakışının onu yücelttiğini belirten âşık, başka bir makamda gözü olmadığını söylemektedir.

İstemem fark-ı sipihri ola mı **hâk-i derün**

Beni çak böyle bülend eyledi ‘âlî-nazarun

(G. 47/1)

Mânî, sevgilinin mahallesinde sevgilinin gözünün önünde feryat etmenin sevgili tarafından istenmeyeceğini belirtmektedir. Bu yüzden ay ışığı gibi olan sevgiliye artık oradan ayrıldığını söyleyen Mânî, sağ salim kalmasını temenni etmektedir.

İstemezsin çün ser-i **kûy**unda efgânun benüm

İşte girdüm sag esen kal mâh-ı tâbânun benüm

(G. 61/1)

Sevgiliye seslenen Mânî, âşığın gurbet kederinin ancak onun mahallesinin yanı başında, gözünün önünde bir gece misafir olmasıyla çözülebileceğini dile getirmektedir.

Gurbet elemi cân u dile râhat olur idi

Olsam ser-i **kûy**ında eger bir gice mihmân

(G. 66/2)

4.3.4.3.2. Kûyile ilgili Tasavvurlar

4.3.4.3.2.1. Ka’be

Sevgilinin bulunduğu yeri Kâbe’ye benzeterek buranın âşıkların dergâhı olduğunu belirten Mânî, perişan ve tutkun olan âşıkların yerinin burası olduğunu söyleyerek duasının kabul olmasını istemektedir.

Ser-i **kûy**unda nola cümle du’âm olsa kabûl

Ka’bedür ‘âşık-ı şûrîdelere dergâhun

(G. 54/3)

Kalmayup ragbeti hergiz beni saydı dehrün

İşigi Ka‘besi peydâ olalı ol sanemün

(G. 43/4)

4.3.4.4. Ayağı Toprağı (Ayağı tozu, Hâk-i râh)

4.3.4.4.1. Umûmî Olarak Ayağı Toprağı

Sevgilinin ayağının toprağı, ayak bastığı yerler bile âşık için çok değerlidir. Aşağıdaki beyitte Hoten ülkesinin bile sevgilinin ayağının bastığı toprağa karşılık gelemeyeceği söylenmektedir. Osmanlı topraklarının sevgilinin mahallesinde bulunan taşlar kadar değeri olmadığı belirtilmektedir.

Ayagun toprağına mülk-i Hoten olmaz behâ

İşigün taşına degmez mülk-i ‘Osmân ‘Ali

(G. 97/3)

Âşık, gönülden bir güzele âşık olduğunu, kendini sevgilinin yolunun toprağına adadığını söylemektedir.

‘Âşık oldum cân u dilden bir güzeller şâhına

Varımı bezl eyledüm yolında **hâk-i râhına**

(G. 91/1)

4.3.4.4.2. Ayağı Toprağı ile İlgili Tasavvurlar

4.3.4.4.2.1. Tûtîyâ (Kuhl)

Bu isimle maruf taşın döğölüp çekilen tozu anlamına gelmektedir. Sevgilinin ayağının tozu hastalıklı gözlere çekilen tûtyaya benzetilmektedir. Şiirde tûtîyâ şeklinde kullanılmıştır.⁷⁴ Toz halde bulunan bu madde, göze güzellik katmasının dışında gözün görüş kuvvetini artırmaya da yardımcı olur. Klasik şiirde âşık, sevgilinin ayağı toprağının olmasını ve gözüne sürülmesini ister.

Âşığın gözleri, sevgilinin ayak tozunu sürmeyi bıraksa buna şaşılmaması gerektiği dile getirilmektedir. Çünkü gönül çalan güzellerin ayak tozları gözyaşını parlaklaştırmaktadır.

Nola gözden bıraksa **tûtîyâyı** çeşm-i giryânım

Cilâ virdüm ben ana hâk-pây-ı dil-rübâlardan

(G. 77/3)

⁷⁴ Onay, a.g.e., s.413.

Âşık, sevgilinin ayak tozlarının ayaklandığını, sevgilinin yolunun toprağının insanların gözlerine ilaç olmadığını söylemektedir.

Bakmayup kimse katı sürme ayaklandı bu gün
Dîde-i ‘âleme **kuhl** olmadı hâk-i râhı (G. 104/3)

4.3.4.5. Nâz, Cilve

Naz ve cilve az çok gerekli olan bir şeydir. Sevgili, âşığa bu konuda eziyet çektirmektedir ve dünyadaki güzelleri naz konusunda geçmektedir. Put gibi olan sevgili ne zaman Mânî’yi görse ona nazı ve işvesiyle acı çektirmekte, onu terslemektedir.

Mâniyi görse ol sanem dâ’im işi hemân ana
‘İşveleriyle nâzdur şîve ile ‘itâbdur (G. 15/5)

Âşık her zaman aşk yolunda canını feda etmeye hazırdır. Ancak sevgilinin ona karşı nazlanmasını anlamamaktadır.

Maksûd terk-i cân ise olsun fedâ benden
‘Aceb bilsem ki bu **nâz** u şîve ya nedür senden (G. 76/2)

4.3.4.6. Hümâ

Talih kuşu, devlet kuşu ve cennet kuşu diye anlandırılmaktadır. Edebiyatımızda mutluluk veya refâh sembolü olarak anılmaktadır.⁷⁵ Sevgilinin Hümâ kuşuna benzetilmesinin sebebi âşığın sevgiliye verdiği değer bir göstergesidir. Sevgili, Hümâ gibi nazla yüksekten uçan bir kuşa benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüksekten uçması ve zor ele geçirilmesi gibi özellikleri nedeniyle Hümâ’ya benzetildiği görülmektedir.

Bir dahi gelmez çıkar elden sakınsun hâsılı
Şâh-bâz-ı tab‘ı Mânî ol **hümâ**ya salmasun (G. 74/5)

⁷⁵ Pala, a.g.e., s.216.

4.4. ÂŞIK

4.4.1. Umûmî Olarak Âşık

Klasik Türk edebiyatında sevgiliden sonra gelen en önemli kişi âşıktır. Âşık, sevgiliden gelen her türlü çileye, sıkıntı ve kedere göğüs germelidir. *Mânî Dîvânı*'nda da âşığın tek gayesi sevgiliye ulaşmaktır. Bu yüzden her türlü acıyı çekmeye razıdır. Ancak bu sayede gerçek bir âşık olabilmektedir ve sevgilinin sevgisine layık olabileceğini düşünmektedir. Bu yolda her türlü sıkıntıya göğüs geren ve işkenceler içerisinde kıvranan âşığı, yolundan çevirecek kimse yoktur.

Âşık, dostum diye seslendiği sevgilinin kalbinin taşdan bile daha sert olduğunu dile getirmektedir. Âşık, feryat eden âşıklar için bu durumun geçerli olmadığını bu konuda söz dinlemeyeceklerini söylemektedir. Âşıklar aşk yolunda her türlü engeli göze almıştır.

Dostum taşdan katıdur kalb-i sengînün senün
Söz geçer mi bilmezem 'uşşâk-ı nâlân hakkına (G. 92/3)

Hz. İsmâîl'in kurban edilme hadisesini telmih yoluyla belirten Mânî, sevgilinin kan dökücü bakışları için âşıkları Hz. İsmâîl gibi kurban ettiğini belirtmektedir.

Gamze-i hûn-rîz ile 'âşıkları kurbân idüp
Resm-i İsmâ'île ihyâ eyledün ey dil-rübâ (G. 4/4)

Sevgiliye duyulan aşktan dolayı âşıklar her zaman feryat, figan içindedir. Bu iniltilerinden dolayı gözlerine uyku gelmemektedir. Aşk hastalığı tutulmuş olan âşıkların gözyaşı dökken gözleri artık rüya göremez hale gelmiştir. Çünkü âşık, aşk işiyle o kadar meşguldür ki gözüne başka bir şey görünmez sadece bu işle ilgilidir ve bu yolda hasta düşmüştür.

Uyhu gelmez gözlerine nâleden 'âşıklarun
Hâb görmez dîde-i gevher-feşânı hastenün (G. 52/2)

Sevgiliye seslenen âşık, rakiplere iyi davrandığını ancak aşığı sürekli perişan ettiğini söylemektedir. Âşık eziyet eden sevgiliye seslenerek devam etmesini, ona bu

şekilde davranmasını istemektedir. Çünkü aşk zorlu bir süreçtir ve ancak âşık bu yolda ki engellere katlanarak, sabrederek gerçek bir âşık olabilmektedir.

Gayra bin lutf idici ‘âşık bin kahr idici
Yüri ey dil-ber-i pür-cevr ü cefâkâr yüri (G. 99/2)

Mânî, âşık ile sevgilinin yan yana olmasını cebinde para taşıyan birine benzetmektedir. Cebinde para taşıyan kimsenin zorluk çekmeyeceği dile getirilmektedir. Bu bakımdan en büyük kazancı sevgili olan âşığın da sevgili ile bir arada olmasından dolayı dert ve keder içinde olmayacağı söylenmektedir.

Ne gam ol ‘âşık kim yâr ile hem-pehlûdur
Akça koynında olan kimse çeker mi müşkil (G. 56/2)

Sevgili bazen âşıktan taraf olup rakiplere yüz vermez ve onları kapısının önünde bekletmez. Bu duruma sevinen âşık, sevgilinin bu konuda yaramazlığı olmadığını belirtmektedir.

Kullanur ‘âşıkın agyarı kapusunda komaz
Yaramaz kullanışı yoh o şeh-i devrânun (G. 39/3)

Sevgiliyi uyarıp kimseyi dinlememesini söyleyen Mânî, ona âşık olduğunu, sıkıntı köşesinde feryad ederken onu bırakmamasını istemektedir.

Her ne dilerse disünler Mânî ‘âşıkdur sana
Hâline bir bak koma künc-i belâda âh ile (G. 86/5)

Gönlü bir çocuğa benzeten Mânî, sevgilinin saçlarını görünce onlara bağlandığını dile getirmektedir. Bu yüzden ona bu bayramın aslında kavuşma tuzağı olduğunu söylemektedir.

Bend olup kaldı görüp ruhsârun üzere zülfünü
Ey perî tıfl-ı dil-i Mânîye oldur dâm-ı ‘ıyd (G. 8/5)

4.4.2. Âşık ile İlgili Tasavvurlar

4.4.2.1. Bülbül

Klasik şiirde sevgilinin gül olarak tasavvur edilmesi, âşığın bülbüle benzetilmesine sebep olmuştur. Bülbül, sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri söyleyen bir âşığın temsilcisidir. Sevgilinin aşığa eziyetleri gibi gül de bülbüle eziyet eder dikenleriyle bülbülün ciğerini deler. Gül naz, bülbül niyaz için yaratılmıştır. Bülbül-gül ilişkisini yansıtan beyitte Mânî, kendini gönül kuşuna, sevgilinin küçük ve güzel ağızlı olması sebebiyle goncaya ve sevgilinin etrafını saran rakipleride gülün etrafında çıkan dikenlere benzetmektedir. Gönül kuşunun dert içinde feryat ettiği görülürse bunu şaşılmayacağını çünkü dikenlerin goncanın etrafını sardığını dile getirmektedir.

Bülbül-i dil nola derd ile figân itse Mânî

Hârlar aldı yine dâmenin ol gonce-femün

(G. 44/5)

Mânî, âşıkların sevmek için gül yüzlü bir sevgili aradıklarını, bu yolda çılgın bülbül gibi yeni açılmış bir gül istediklerini belirtmektedir.

Sevmege cân ile bir gül yüzli cânân isterüz

Bülbül-i şûrîdeyüz kim verd-i handân isterüz

(G. 31/1)

Mânî, âlemin gül bahçesini gönülsüz gezdiğini dile getirerek bu gönülsüzlükten kurtulmak için bülbülün güle gönlünü verdiği gibi gönlünü yeni açılmış taze gül gibi olan bir güzele vermek istediğini söylemektedir.

Gülşen-i ‘âlemi ben şimdi gönülsüz gezerin

Bülbülâsâ vire mi ol gül-i handâna gönül

(G. 57/4)

Kendisini Bülbüle benzeten ve ayrılık bahçesinde ağlayan âşık, acı çekmektedir. Sevgiliye seslenen âşık bu durum karşında gül gibi mutlu olmasını istemektedir.

Gülşen-i hicrinde ben **bülbül**-sıfat aglayayın

Gül gibi sen hurrem ol ey verd-i handânum benüm

(G.61/4)

4.4.2.2. Pervâne

Klasik şiirde oldukça yaygın bir kullanıma sahip olan pervâne ve şem', sevgili ve âşığı temsil etmesi bakımından önem arz eder. Âşık, şem'e benzettiği sevgilinin etrafına dolaşır durur. Şem'e kavuşmak isteyen pervâne, bu aşkın cezbesine kapılır ve kendini ateşler içine atarak can verir. Divan şiirinde mum, çok zaman yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir, sık sık pervane ile birlikte anılır. Âşık pervane olunca, sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık yanarken mum gibi yanıp erir.

Ol sîm-ten nigârıyla gör kendü hâlünü

Mânî cihânda şem' ile **pervâne(i)** ko sen (G. 75/5)

Âşık kendisini geceleri ışık çevresinde dönen, kendini ateşin içine atmasıyla bilinen küçük bir kelebek gibi yandığını dile getirmektedir. Bunun sebebini de gümüş bedenli mum gibi güzel yüzlü sevgilinin saçının bir telini dağıtmasıyla meydana geldiğini söylemektedir. Âşık için yanmak güzelleşmektir. Çünkü sevgili uğruna çektiği tüm acılar onu aşkı için olgunlaştırmaktadır.

Pervâneveş yakar beni gâyet güzellenür

Tagıtsa târ-ı zülfini ol meh-i şem'-i sîm-ten (G. 75/3)

Sevgiliyi muma benzeten şair, her gece bu mumdan yükselen şevk ateşiyle pervanenin yani âşığın durmadan kanat çırpıtığını, bu ateşle birlikte yandığı belirtmektedir.

Şem'ün düşer ayagına **pervâne** her gice

Yakdukça nâr-ı şevka per ü bâli cümleten (G. 75/4)

4.4.2.3. Kurban

Sevgiliye yürekten bağlı ve itaatkâr olan âşık, onun yolunda canını kurban etmeye hazırdır. Âşık, güzellik padişahı olan sevgili için tüm dünyanın köle olması gerektiğini belirterek padişahıtan dilenciye kadar herkesin sevgili uğruna canlarını verdiğini söylemektedir.

Ol şeh-i hüsnün bütün dünyâ olmalu bendesi

Ana **kurbân** olmaya cânlar virür şâh u gedâ (G. 4/2)

Aşağıdaki beyitte aşk yemeği olarak kendi canını kurban etmek isteyen âşık, kendisini bayramlarda kurban edilen hayvanlara benzetmektedir. Çünkü aşk yolunda kendi canını feda etmeyen gerçek aşka ulaşamaz.

Tu'me-i 'aşkunda cânum nola **kurbân** eylesem

Çok koyun kurbân içindür ey şeh-i Yûsuf-likâ (G. 4/3)

4.4.2.4. Bende, Kul, Çâker, Gedâ, Garîb

Âşık sevgilinin yolunda onun kölesi olduğunu ve ondan gelen her eziyete razı olduğunu söylemektedir. Sevgiliyi sultan, kendisini de sevgilinin kölesi olarak görmektedir. Sevgiliye seslenen âşık, kölesini unutmamasını, acı çektirmesine devam etmesini istemektedir. Eğer kölesini eziyet ile anarsa bunun kölesine iyilik olduğunu belirtmektedir. Âşık bu yolda eziyet çekmek için can atmaktadır.

Unutma **bendeni** cevri eyle bâri sultânım

Eger cefâ ile yâd eyler isen ihsândur (G. 14/3)

Mânî, eskiden kul, köle olmamak için saklandığını ancak sevgiliye âşık olduktan sonra onun uğruna perişan olmak için can vermeye hazır olduğunu dile getirmektedir.

Bende eyler gibi başum sakınurdum evvel

Şimdi cânlar virürem olmaga yolunda helâk (G. 48/2)

Sevgilinin sözü âşık için ferman gibidir. Âşık bu ferman ile kendisini sevgilinin kölesi olarak görmektedir. Âşık kendisi gibi başka bir emir kulunun olmadığını söylemektedir.

Fermânun ile sana kul oldum ben efendi

Bir bencileyin var mı dahi **bende-i** fermân (G. 66/3)

Âşık sevgiliye seslenerek rakiplerle kendisini bir tutmamasını onun en değersiz ve itibarsız kulunun kendisi olduğunu söylemektedir. Çünkü her konuda rakiplerle mücadele içindedir.

Gayrılarla ben kulun bir görme sultânım sakın
Eski **bendendür** senün Mânî-i ‘abd-i kemterîn (G. 73/5)

4.4.2.5. Hasta (Bîmâr) Bîçâre, Mürde, Üftâde, Bî-çâre, Dermândelik

Aşağıdaki beyitte hekime seslenen Mânî, aşk hastalığından dolayı üstünden elini çekmesini, ilaç vermemesini istemektedir. Onun derdine hiçbir hekim çare bulamaz. Çünkü âşıklar sevgili yüzünden düştükleri halden keyif almaktadırlar. Bu durumdan onları kurtaracak tek kişi de sevgilidir.

Çek elin Mânî-i bîmâra devâ kılma tabîb
Haste-i ‘aşka ‘ilâc eyleme şerbet virme (G. 88/5)

Sevgiliyi gönül ve ruh doktoruna benzeten Mânî, Sevgili yüzünden âşığın ayrılık acısıyla hasta olduğunu dile getirmektedir. Âşık, aşk hastalığı yüzünden dert ve keder içinde kalmaktadır.

Mânînün hâlin sorarsan ey tabîb-i cân u dil
Haste-i fûrkat-zebûn derd ü gam-ı bîmâr-ı ‘aşk (G. 38/5)

Kendisini parlak bir güneşe ve güneşin doğarken yayılan ufak parçalarını benzeten âşık, her seher vaktinde sevgilinin yanağını bir an önce görme arzusuyla kendini parçaladığı ve dağıtdığını belirtmektedir. Burada dağıtmak ve parçalamak olarak güneşin doğarken ortalığa yayılan ışıkları kastedilmektedir.

Zerreves ‘âşık-ı **üftâden** olup mihr-i münîr
Her seher şevk-i ruhunla yakasın çâk eyler (G. 10/3)

Sevgiliye seslenen âşık, yanağını öpmek istediğinde ona yüz çevirmemesini istemektedir. Çünkü âşığın tek amacı sevgilidir. Bu konuda sadece ondan medet ummaktadır. Bu yüzden zavallı ve çaresizdir. Gözü sevgiliden başkasını görmez.

Yüz çevirme öpmek isterse eger ruhsârını

Sana tutmuşdur efendi ‘âşık-ı **bîçâre** yüz

(G. 34/4)

Mânî, sevgiliye seslenerek kavuşma gününde çaresiz gönlüne eziyet etmemesini, kavuşma derdi çekmesinin ona layık olmadığı belirtmektedir.

Rûz-ı vuslatda dil-i **bîçâre**ye kılma cefâ

Serverâ lâıyk mıdur çekmek bana i’lâm-ı ‘ıyd

(G. 8/4)

Aşağıdaki beyitte Hz. İsâ’nın ölümlere can vermesine telmih yaparak gönderme yapan şair, Hz. İsâ’nın can veren nefesini sevgiliye benzetmektedir. Tıpkı Hz. İsâ’nın ölümleri diriltmesi gibi sevgilinin gelişinin de aşığı dirilttiği, ona can verdiği söylenmektedir.

Mürdeyiken yine ol âfet-i devrân geldi

Zî-Mesîhâ ki kudûmıyla bana cân geldi

(G. 101/1)

Âşık aciz bir durumda olduğunu söyleyerek sevgiliden medet ummaktadır. Kendisine sevgi ve dostluk göstermenin zamanı geldiğini dile getirerek sevgiliden bağışlanmayı beklemektedir.

Katı **dermândeligüm** var bana bir çâre meded

Vaktidür mihr ü vefânun demidür ihsânun

(G. 50/3)

Mânî, sevgilinin sebebsiz yere düşkün ve zavallı kölesi olan aşığa yüz çevirdiğini söylemektedir.

Râh-ı ‘aşk-ı yârda çekdi nice derd ü ta‘ab

Başladı cevır ü cefâyâ yok yire ol gonca-leb

Yüz çevürdi ben garîb **üftâde**sinden bî-sebeb

Bilmese hâl-i dil-i zârüm degül kat‘a ‘aceb

Yüzüme bakmaz ne bilsün yâr giryân oldugum

Hâtırum sormaz neden anlar perîşân oldugum

(Msd. 2/III)

4.4.2.6. Mestâne, Şeydâ, Şûrîde

Klasik şiirde âşığın deli olarak tasavvur edilmesi, sevgili uğruna türlü davranışlar sergilemesiyle ilgilidir. Mânî, aşkıdan çılgın ve şaşırılmış bir şekilde dünyayı gezmektedir. Aşkıdan bu yolda derviş olmuş âşığın dermanı bulunmamaktadır.

Baş açık dehri gezer vâlih ü **şeydâ** Mânî
Bir mahabbet-zededür başına yok dermânı (G. 96/5)

Ne zaman ki aşk meclisinden peri yüzlü sevgili giderse, dünyayı sevgilinin aşkıdan sarhoş olmuşların haykırımlarının dolduracağı söylenmektedir.

Her kaçan mest olsa gitse ol perî mey-hânedan
‘Âlemi tutar geçilmez na’ra-i **mestânen** (G. 67/1)

Kendisini çılgın bir âşık olarak gören Mânî, başından bela ile kazanın bir türlü eksik olmadığını söyleyerek alın yazısının böyle olduğunu söylemektedir.

Eksük olmadı başumdan bir belâ ile kazâ
Böyle takdîr eylemiş ey Mânî-i **şeydâkader** (G. 22/5)

Sevgili âşığı her zaman görmezden gelmektedir. Âşık ise bu durum karşısında sürekli dertlenmektedir. Beyitte ise âşık, sevgilinin gerçek aşkın ne olduğundan, çılgın âşığın kim olduğundan haberi olmadığını söylemektedir. Ağlayıp inleyen âşığın ise farkına varılmadan bir başına yaşadığı belirtilmektedir.

Bilmedin ‘aşk nedür ‘âşık-ı **şeydâ** kimdür
Geçinür kendi yine ‘âşık-ı zâr u gamnâk (G. 48/3)

Sevgilinin bulunduğu yeri Kâbe’ye benzeterek buranın âşıkların dergâhı olduğunu belirten Mânî, perişan ve tutkun olan âşıkların yerinin burası olduğunu söyleyerek duasının kabul olmasını istemektedir.

Ser-i kûyunda nola cümle du’âm olsa kabûl
Ka‘bedür ‘âşık-ı **şûrîdelere** dergâhun (G. 54/3)

4.4.2.7. Mecnûn, Ferhâd

Klasik edebiyat metinlerinde âşıkların meşhûr efsânevî aşk kahramanlarıyla kendilerini bir tuttukları, hatta bazen kendilerini bu âşıklardan daha üstün gördükleri gözlemlenir. Mecnûn, Leylâ'nın aşkıyla aklını yitirerek çöllere düşmüş ve sonrasında beşerî aşktan sıyrılarak ilahi aşka ulaşmıştır. Aşağıdaki beyitte Mânî, kendisini Mecnun'a benzeterek sevgiliye duyduğu sevda yüzünden bir başına kaldığını dile getirmektedir.

Zülfün hevesiyle kurı sevdâlara düşdük

Mecnûn gibi sevdâ ile tenhâlara düşdük

(G. 53/1)

Sevgiliyi Leylâ gibi salınan birine benzeten şair, kendisini de Mecnun ile kıyaslamaktadır. Âşığın başına dert, keder kuşu konmadan önce sevgiliye duyduğu aşk yüzünden aklı başından gittiğini söylemektedir.

Konmamışdı murg-ı mihnet dahi **Kays**'un başına

Olmış idüm ben senün Mecnûn'un ey **Leylî**-hırâm

(G. 62/2)

Bîsütûn, Ferhad'ın Şirin'e olan aşkı için deldiği dağın adıdır. Ferhad, Bisütun dağında aşkı için mücadele vererek ayrılık ile baş başa kalmaktadır. Ancak güzellik ülkesine yani sevgiliye Hüsrev'in tatlı dilli geldiği ifade edilmektedir. Hüsrev'in tatlı olmasının sebebi sevgiliyi kandırmak ve ona güzel sözler söylemek içindir.

Bî-sütûn-ı gamda **Ferhâd**gam-ı hicrân ile

Mülk-i hüsne hüsrev şîrîn-zebândur lâle-ruh

(G. 7/4)

Mânî, Ferhad'ın verdiği mücadeleyi ders verici bir örnek olarak beyitte yer vermektedir. Ferhad gibi aşkı için canından vazgeçmeyenin, aşktan bir kazanç sağlayamayacağını ancak bu yolda ölümü göze alanların aşkı için güçlüklerle karşı gelebileceğini söylemektedir.

Başa eylendi işin **Ferhâd** viridi başını

Kişî serden geçmeyince başa çıkmaz kâr-ı 'aşk

(G. 38/4)

4.4.2.8. Sultân

Âşık, yaşadığı maddî âlemde kendisini kul, köle, gedâ, bende gibi alt tabakadan biri olarak tanıtır. Mecâzî olarak ise farklı âlemlerin sultanı olduğunu söyler. Âşığın sultan olduğu yerlerden biri gam ülkesidir. Sevgilinin güzelliği ile güzellik ülkesine padişah olduğunu söyleyen Mânî, buna karşılıklı kendisinin aşk ile gam ve keder ülkesinin sultanı olduğunu söylemektedir. Çünkü âşık sevgilinin karşısında acı çekmekten dolayı zevk almaktadır. Bu yüzden kendisini sultan olarak nitelemektedir ve bu durumdan memnundur.

Hüsn ile server-i iklîm-i melâhatsın sen

‘Aşk ile milket-i derd ü gama **sultân**am ben (G. 69/4)

Âşık, sevgilinin mahallesinde bulunan taşı bile makam ve mevki ile değişmeyeceğini dile getirmektedir. Makam ve mevkinin sevgilinin kapısının önünden daha değersiz olduklarını belirtmektedir. Asıl değerli olan ve insanı sultan yapan şeyin aşkın keyif veren sırları olduğunu söylemektedir.

Tâc u taht ile işigün taşın değişmez ‘âşıkun

Âdemi **sultân** ider keyfiyyet-i esrâr-ı ‘aşk (G. 38/3)

4.4.2.9. Nâlân, Zâr

Âşık için geçerli olan bu sıfatlar, âşığın aşk ve ayrılık acısından dolayı ağlayıp inlemesiyle ilgilidir. Âşık, sevgilinin onun için ağlayıp inlediğinden haberi olmadığını söylemektedir.

Âh kim bilinmedi bî-sabr u sâ mân olduğum

Vâh ‘aşk-ı yârda hâk ile yeksân olduğum

Olmadı ma‘lûmı yârün **zâr u nâlân** olduğum

Bilmedi la‘l-i lebinden mest ü hayrân olduğum

Yüzüme bakmaz ne bilsün yâr giryân olduğum

Hatırum sormaz neden anlar perîşân olduğum (Msd. 2/I)

4.4.3. Gönül (Dil, Derûn)

4.4.3.1. Umûmî Olarak Gönül

Âşığın gönlü sevgilinin aşkıyla doludur. Ancak sevgili âşığın sevgisine karşılık vermemektedir. Âşığın gönlü bu yüzden hasta, ağlayan, sıkıntılı, ateşler içerisinde, mahvolmuş vb. şekillerde gösterilmektedir. Âşık, sevgiliden karşılık görmediği halde bu yoldan dönmemektedir. Ancak sevgili için çektiği çilelerden sonra sevgilinin aşkına mazhar olacağını düşünmektedir. Âşıklar kendilerinin temiz yaradılışlı, temiz kalpli âşıklar olduklarını, bu yüzden onlara aşk yolunda eşlik etmek için namuslu, iffetli bir sevgili istediklerini söylemektedir.

Mâniyâ biz pâk-meşreb sâde-**dil** ‘âşıklaruz

Tutmaga dâmânını bir pâk-dâmân isterüz

(G. 31/5)

Âşığın gönül derdinden sevgilinin bir türlü anlamadığını, âşığın derdine derman olmadığı belirtilmektedir.

Vasl ile bir dem gönül mesrûr u handân olmadı

Çekdiğüm derd ü belâyâ kadd ü pâyân olmadı

Hâlûmi bildürmege cânâna imkân olmadı

Bilmedi derd-i **derûn**um gitdi dermân olmadı

Yüzüme bakmaz ne bilsün yâr giryân oldugum

Hâtırum sormaz neden anlar perîşân oldugum

(Msd. 2/ II)

Mânî, sevgiliye duyduğu hasretin kıyamet gününe kadar içinde bir yara olarak kalmasını istememektedir. Bu yüzden Allah’a yalvararak sevgilisine sarılmadan canını almamasını istemektedir.

Dilde tâ rûz-ı kıyâmet dâg-ı hasret kalmasun

Kuçmayınca yârümi Allâh cânımı almasun

(G. 74/1)

Gönül, hikmetlerin yazılı olduğu ve bu ilimden ders alındığı bir levhâ olarak betimlenmektedir. Sevgilinin kaşının hayali, âşığın dilinde hilal şeklinde bir görüntüyü oluşturduğunu, bu görüntüyü de âşık gönül sayfasında sadece hayal ettiğini belirtmektedir. Çünkü âşık kavuşmayı hayal ettiği gibi sevgiliden gelen çileyi

ve kederide hayal etmektedir. Âşık bu durumdan zevk almaktadır. Sevgiliden gelen iyi ve ya kötü tüm davranışlar âşığın hayalini süslemektedir.

Kaşun hayâlin kıldı dilümde hilâl nakş
Oldı anunla levh-i **derûnum** hayâl nakş (G. 35/1)

Sevgiliyi bir güle benzeterek onu vefasızlıkla suçlayan âşık, sevgilinin işinin aralıksız olarak âşıklara eziyet ve sıkıntı çektirmek olduğunu söylemektedir.

Ey **dil** ‘aceb o ruhları gül bî-vefâyımış
‘Uşşâka muttasıl işi cevır ü cefâyımış (G. 36/1)

Âşık, sevgilinin sevgisine ulaşamayacağını bildiği halde, kalbinde sevgiliye duyduğu aşkın hiçbir zaman sona ermeyeceğini söylemektedir.

Hevesi vaslı **gönül**den ne gider zâyil olur
Ne dil ü cân irer ol mertebeye vâsıl olur (G.24/1)

Mânî, feryat ve figan içinde inlese bile sevgilinin âşığın gönül vaziyetinden haberi olmadığı belirtmektedir. Çünkü sevgili âşığı sürekli görmezden gelmektedir. Âşık ise bu durum karşından acı çekmektedir.

Nola feryâd u figân eyler isem sultânım
Yok durur hâl-i **dil**ümden haberi âgâhun (G. 54/4)

4.4.3.2. Gönül ile İlgili Tasavvurlar

4.4.3.2.1. Mısır

Aşağıdaki beyitte kendini Hz.Yakûp’a sevgiliyi Hz. Yûsuf’a ve gönlünü Mısır ülkesine benzeten Mânî, artık kederlenmemesi gerektiğini çünkü kalbinin asıl sahibinin geldiğini dile getirmektedir.

Künc-i mihnetde figân eyleme Ya‘kûbâsâ
Ey gönül **Mısır**-ı dile Yûsuf-ı Ken‘ân geldi (G. 101/2)

4.4.3.2.2. Mülk

Sevgili, yan bakışıyla âşığın gönül ülkesini yağmalayan biri olarak gösterilmektedir. Sevgilinin attığı bu yan bakış oldukça kuvvetlidir ve âşığın gönül mülkünü harap etmeye yeterlidir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin gözünün süzgün ve sarhoş bakışı makam ve yüceliğin yansıması olarak betimlenmektedir.

Bir gamze ile **mülk**-i dili eyledi harâb

Bir çeşmi mest ü gamzesi câh u celâl nakş (G. 35/3)

4.4.3.2.3. Hâne, Virân (Virâne)

Sevgiliâşığın gönül evinde yaşayan bir delikanlı gibidir. Sevgili, âşığın gönlünden çıktığında âşığın ruhu sevgiliye kavuşma ümidiyle vücudunu terk etmektedir.

Ey dil çıkınca **hâne**den ol nev-cüvânumuz

Tenden ümîd-i vuslat ile çıkdı cânumuz (G. 32/1)

Aşağıdaki beyitte bakışlarıyla kendisine âşık eden sevgili, âşığın gönül evi diye kastettiği kalbine misafir olarak gelen biri olarak tasvir edilmektedir. Kendi gönlüne seslenen âşık, sevgiliyi karşılaması gerektiğini çünkü en değerli misafirin geldiğini dile getirmektedir.

Atup tîrini dil-ber **hâne**-i dilde karâr itdi

Yüri cân-ı ‘azîzüm karşı çık mihmânumuz geldi (G. 102/5)

Âşık, sevgiliyi bir sultan olarak tanımlar ve bu sultana yürekten bağlıdır. Nasıl ki bir padişah ziyarette bulunduğu zaman gideceği yer için önceden hazırlıklar yapılırsa Mânî için de kendi harap olmuş gönlüne sevgili geldiğinde hazırlık yapılması şarttır. Sultanın/sevgilinin ziyareti her zaman âşığı şereflendirmektedir. Çünkü o güzellik ülkesi tahtının sultanıdır.

Dâglar ile yüri Mânî tenüni tezyîn it

Çünkü **virâne** gönül şehrine sultân geldi (G. 101/5)

4.4.3.2.4. Dîvâne, Hasta, Figâr

Âşıkların sevgiliye kavuşmak için gönülleri aciz ve hasta düşmüştür. Bu yolda sevgiliden gelen her şeye katlanmaktadırlar. Hasta gönüllü âşıkların canı sevgilinin her dediği karşısında her türlü işkenceye hazırdır.

Yâr dirse seni fettân varayın katl ideyin

‘Âşık-ı **haste**-dilün cânı uyur katlanmaz (G. 33/4)

Dost aşağıdaki beyitte sevgiliye benzetilmektedir. Çünkü âşıkların sevda yolunda en büyük dostları yine sevgilileridir. Mânî, sevgilinin yabancılara yani rakiplere sürekli sevgi ve dostluk gösterdiğini söylemektedir. Ancak âşığın hasta gönlüne tek faydasının incitici söz ve davranışlar göstermek olduğunu belirtmektedir.

Dostum gayrılara mihr ü vefâ virürsün

‘Âşık-ı **haste**-dile cevır ü cefâdur kârün (G. 45/3)

Mânî, sevgilinin perçeminin peşini âşığın gönlünün bırakmadığını, bu yolda hiçbir zaman deliye dönmüş gönlün uslanmadığını belirtmektedir.

Uydı ulaştı yine kâkül-i cânâne gönül

Âh kim gitdi hiç uslanmadı **dîvâne** gönül (G. 57/1)

Güzelleri şerbete benzeten âşık, deliye dönmüş olan gönlünün yeniden birini sevdiğini uslanmadığı dile getirmektedir.

Nice kez şerbetini içmiş iken hûblarun

Yine **dîvâne** gönül sevdi birin uslanmaz (G. 33/2)

4.4.3.2.5. Murg, Pervâne, Bülbül

Gönül, birtakım hususiyetleri bakımında kuş olarak tasavvur edilmiştir. Gönül kuşa benzeten Mânî, sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü görmeden gönül kuşunun feryadının sabaha kadar dinmeyeceğini söylemektedir.

Görmeyince gün yüzün efgânı sâkin olmadı

Murg-ı dil tâ subh olunca dinmedi feryâddan (G.71/2)

Aşağıdaki beyitte pervâne ve şem' mazmunu çevresinde beyit ele alınmaktadır. Sevgili muma âşığın gönlü de pervaneye benzetilmektedir. Mânî sevgilinin güler yüzüyle âşığı kendisine çekmesini, muma doğru yaklaşan ve daha sonra yanan pervane ile tasvir etmektedir.

Evvel güler yüz ile çeker kendüsine şem'

Pervâne(i) dil ile yakar lîk sonradan (G. 75/2)

Âşığın gönlü aşk ateşiyle yanmak için çırpınmaktadır. Mânî, bu durumu ateşin içinde bulan künde kalan korun izini aramaya benzetmektedir. Çünkü âşığın gönlü zaten sevgili yüzünden yanmış ve kül olmuştur. Âşık bu yolda birçok çileye katlanmıştır. Ancak halen acı çekmek için kendini zorlamaktadır. Mânî, bu yüzden bu durumu küllerde kalan izleri aramaya benzetmektedir.

Dil-i **bülbül**de umar sûziş-i 'aşkı gönlüm

Sanki hâkister içinde eser-i ahker arar (G. 28/3)

4.4.3.2.6. Levh

Gönül, hikmetlerin yazılı olduğu ve bu ilimden ders alındığı bir levhâ olarak imgelenmiştir. Sevgilinin kaşının hayali, âşığın dilinde hilal şeklinde bir görüntüyü oluşturduğunu, bu görüntüyü de âşık gönül sayfasında sadece hayal ettiğini belirtmektedir. Çünkü âşık, kavuşmayı hayal ettiği gibi sevgiliden gelen çileyi ve kederi de hayal etmektedir. Âşık bu durumdan zevk almaktadır. Sevgiliden gelen iyi ve ya kötü tüm davranışlar âşığın hayalini süslemektedir.

Kaşunhayâlin kıldı dilümde hilâl nakş

Oldı anunla **levh**-i derûnum hayâl nakş (G. 35/1)

4.4.3.2.7. Bîçâre, Müstmend, Nâlân, Felek-zede, Şeydâ, Figâr

Âşığingönlü, sevgili uğruna aşk yolunda çektiği eziyetler yüzünden zarar görmektedir. Âşığın kavuşma isteğinin karşılık bulamayışı karşısında âşığın gönlü çaresiz, çılgın, zavallı, talihsiz, yaralı, müptelâgibi sıfatlar ile anılmaktadır. Bu yolda hem acı çeken hem de yolundan ayrılmak istemeyen âşık, sevgiliye derdini anlatarak

ondan medet ummaktadır. Aşağıdaki beyitte kendisini gönlü yaralı bir âşık olarak gören Mânî, ayrılık gecesinde onu tek başına bırakmamasını söyleyerek, göz alıcılığı ve parlaklığıyla yüzünü güneşe benzettiği sevgiliye seslenerek bakışlarının ara sıra kendi üstünde olmasını istemektedir.

Şeb-i firkatde koma mest-i dil-**figâr**ını

Olsun ey mihr-i münîrüm nazarun gâh bana

(G. 2/2)

Âşık sevgiliye mahvolmuş ve zavallı gönlüne neden zarar vermek istediğini sormaktadır. Sevgiliye onu kendisinin de sevebileceğini söyleyerek Müslüman olduğunu kâfir olmadığını dile getirmektedir. Çünkü sevgili, kâfire davrandığı gibi aşığa davranmaktadır ve aşığa acılar çektirmektedir.

Neden helâk u dil-**müstmendi** kasd itmen

Nola severse seni ol hele müselmândur

(G. 14/4)

Mânî, sevgiliye seslenerek kavuşma gününde çaresiz gönlüne eziyet etmemesini, kavuşma derdi çekmesinin ona layık olmadığı belirterek onu bu duruma düşürmemesini istemektedir.

Rûz-ı vuslatda dil-i **bîcâre**ye kılma cefâ

Serverâ lâyük mıdur çekmek bana i'lâm-ı 'ıyd

(G. 8/4)

Âşığın gönlünde dünyanın gam ve kederinin saklandığını ve bunu söyleyemediğini belirten Mânî, âşığın çılgın gönlünün büyük olduğunu ancak sevgilinin bundan haberi olmadığını söylemektedir. Çünkü sevgili aşığı sürekli görmezden gelmektedir. Âşık ise kendi gönlünü yücelterek her türlü derdi ve sıkıntıyı çekecek kadar büyük olduğunu dile getirmektedir.

Dimez saklar derûnında gam-ı dünyâyı sultânım

Büyükdür gönli bilmezsın dil-i **şeydâ**yı sultânım

(G. 63/1)

Âşık sevgiliden gelen her fırsatı en iyi şekilde değerlendirmek istemektedir. Kendi inleyen gönlüne seslenen âşık, sevgilinin elinden kavuşma meyvesi çıktığı zaman bunu kaçırmaması gerektiğini, zaten sevgili uğruna ölüp bittiğini, bu fırsatı kaçırmaması gerektiğini belirtmektedir.

Elden o mehün mîve-i vuslatı çıkarsa

Fevt itme ölüp bitmiş iken ey dil-i **nâlân**

(G. 66/4)

Âşığın gönlü, feleğin zulmüne uğramış bir talihsizdir. Aşk söz konusu olduğunda âşığın eksiği veya kusuru yoktur. Âşık başına gelen talihsizlik içinde yolundan dönmemektedir. Çünkü sevgili uğruna başına gelen her şeye razıdır.

Kemâl mertebe dil-i ‘âşık **felek-zededür**

Mahabbet içre bulunmaz kusûr u noksânı

(G. 98/3)

4.4.3.2.8. Tıfl

Mânî, âşığın gönlünü saf ve temiz olması bakımından bir çocuğa benzetmektedir. Sevgiliye seslenen Mânî, gönül çocuğunun sevgilinin yüzünün üstündeki saçları görünce bağlandığını söyleyerek, ona bu bayramın aslında kavuşma tuzağı olduğunu dile getirmektedir.

Bend olup kaldı görüp ruhsârın üzere zülfünü

Ey perî **tıfl**-ı dil-i Mânîye oldur dâm-ı ‘ıyd

(G. 8/5)

4.4.3.2.9. Sûzan

Âşığın gönül yangını oldukça büyüktür ve etrafındakileri yakmaktadır. Âşık, sevgilinde bu aşk ateşinden dolayı gönlünden korktuğunu ve yanına gelmediğini söylemektedir.

Yandı yanmada olanlar âteş-i **sûzân**uma

Havf ider sûz-ı dilümden yâr gelmez yanuma

(G. 87/1)

4.4.3.2.10. Şâne

Şane, tarak anlamına gelmektedir. Âşık kendi gönlünü tarağa benzetmektedir. Âşık gönlünü şekil itibarıyla tarağa benzeterek gönlünün detarak gibi yüz parçaya ayrıldığını söylemektedir. Gönlüne seslenen âşık, sevgilinin dağınık olan saçlarına dolanmamasını istemektedir.

Ey **şâne** senün cismüni sad-pâre kılurlar

El çek sakın ol zülf-i perîşâna tolaşma (G. 93/2)

Sevgili aşığı tarak gibi eline alıp taradığını söyleyen Mânî, gönlüne seslenerek dağınık saçlı olan sevgiliye kapılmamasını söylemektedir.

Şâneveş alur ele bir gün o tarrâr seni
Gel tolaşma sakın ol zülf-i perîşâne gönül (G. 57/2)

4.4.3.2.11. Kemer

Kemerin sevgilin beline dolandığı gibi gönlünün de sevgiliye kapılmamasını isteyen Mânî, gönlüne seslenerek dikkatli olmasını istemektedir.

Âgûş-ı miyânın taleb itme **kemerâsâ**
Mânî meded ol serv-i hırâmâna tolaşma (G. 93/5)

4.4.4. Âşığın Vücut Aksâmı ile İlgili Hususlar

4.4.4.1. Beden (Cism, Ten)

4.4.4.1.1. Umûmî Olarak Beden

Âşığın bedeni sevgilinin eziyetleri ve ona duyduğu aşk yüzünden hırpalanmış, zayıflamış ve güçsüzleşmiştir. Âşığın bedeni için bu yönde farklı teşbihler ve mecazlar yapılmıştır. Âşık saman yapraklarının arkasına saklanmanın kendisini gizleyeceğini söylemektedir. Çünkü saman dolu odada zayıflamış bedeninin fark edilemeyeceğine inanmaktadır. Âşığın bedeni aşkı uğruna çektiği eziyetler yüzünden zayıflamış ve güçsüzleşmiş, tıpkı saman yaprakları gibi sararıp solmuştur. Âşık bu yüzden ikisinin arasında bir fark göremez.

Berg-i kâh ardında mümkündür nihân olmak şehâ
Fark olunmaz za‘f ile **cism**-i nizârum kâhdan (G. 78/3)

Âşığın kalbini tek parça halinde parçalamak için gam kılıcının yani sevgilinin bakışlarının gerek olmadığını, Mânî’nin sevgiliyle kardeş gibi olduklarını bu yüzden zaten paramparça olduğunu dile getirmektedir.

Cismümüz tek pâre kılmak tîg-ı gam lâzım degül

Mâniyâ hem-şîreyüz yâr ile sad-pâreyüz (G. 34/5)

Âşık, kanlarla dolu bedenini yaşlarla dolu gözlerinin yıkadığını temizlediğini belirtmektedir. Çünkü âşık, aşk yolunda temiz bir şekilde olmak zorundadır. Çektiği çileler, akıttığı gözyaşları ve sevgili uğrana katlandığı eziyetler aşığı gerçek bir âşık olmak için olgunlaştıran aşamalarıdır.

Cism-i pür-hûnumı yudı eşk ile çeşm-i nemnâk
Reh-i ‘aşkunda senün olmagıçün ‘âşık-ı pâk (G. 48/1)

Âşık, ayrılık acısıyla bedenini baştan aşağıya kadar yandığını söylemektedir. Ay yüzlü sevgili için köle olmuş âşık bu acıyla yanarken birçok gürültü çıkartarak acı çekmektedir. Gürültüden kasıt âşığın aşkı uğruna çektiği eziyetler sonucunda bağırımları, inlemeleri ve feryatlarıdır.

Harlar endûh-ı firâkunla ser-â-pâ **cismüm**
Çok hırıldı çeker ey mâh sana bende olan (G. 81/2)

Âşık, sevgiliyi bir sultan olarak tanımlar ve bu sultana yürekten bağlıdır. Nasıl ki bir padişah ziyarette bulunduğu zaman gideceği yer için önceden hazırlıklar yapılırsa Mânî için de kendi harap olmuş gönlüne sevgili geldiğinde hazırlık yapılması şarttır. Sultanın/sevgilinin ziyareti her zaman aşığı şerefliendirmektedir. Çünkü o güzellik ülkesi tahtının sultanıdır.

Dâğlar ile yûri Mânî **tenüni** tezyîn it
Çünkü vîrâne gönül şehrine sultân geldi (G. 101/5)

Âşık sevgilinin kulu ve kölesidir. Bu yolda çekilecek tüm çileleri göze almaktadır. Âşık bu makamı terk etmektense kendi canından vazgeçmeye hazırdır.

Gice gündüz işiginde eyliyelden meskeni
Gözüme asla görünmez kâ’inâtun gülşeni
İhtiyârumla gönül tahtında şâh itdüm seni
Kullugun terk itmezem terk eylerem cân u **teni**
Kul olmamı gayrıya şâhum ne eglersin beni
Bir efendüm var iken ‘âlemde sultânım gibi (Msd. 3/I)

Aşağıdaki beyitte abdâl ve derviş âdetinden bahsedilmektedir(bkz. Abdâl, Derviş). Mânî, baştan aşağıya tüm bedenini tamamen dağladığını, siyah kıyafet giydiğini söylemektedir.

Tâze tâze dâğlar yakdum ser-â-pâ **cismüm**

Mânîyâ abdâl olup girdüm siyeh semîneye (G. 85/5)

Sevgili, âşığın bedenini eziyet kılıcıyla ince ince kesmektedir. Bu durum karşında sevgiliye seslenen âşık, ona sevgi bağı ile bağlı olduğunu söylemektedir. Sevgilinin âşığa yaptığı zulüm âşığın hoşuna gitmektedir.

Mû-be-mû kessen cefâ tîgıyla **cismüm** ey perî

Kılca olmaz hâtırum kayd-ı ta'allukdan berî (G. 100/1)

4.4.4.2. Cân

4.4.4.2.1. Umûmî Olarak Cân

Âşığın canı sevgiliden gelen her şeye hazırdır. Âşığın canı ve varlığı her zaman âşığın önünde engel olmaktadır. Bu yüzdendir ki âşık, sevgiliye kavuşma uğruna canını seve seve feda etmeyi hazırdır. Sevgiliye kavuşmak isteyen âşığın bu yüklerinden kurtulması gerekmektedir. Sevgili uğruna canını vermek için her zaman hazır olan âşık, yaptıklarından dolayı sevgiliden karşılık da beklememektedir. Âşık sevgilinin kulu ve kölesidir. Bu yolda çekilecek tüm çileleri göze almaktadır. Âşık Bu makamı terk etmektense kendi canından vazgeçmeye hazırdır.

Gice gündüz işiginde eyliyelden meskeni

Gözüme asla görünmez kâ'inâtun gülşeni

İhtiyârumla gönül tahtında şâh itdüm seni

Kullugun terk itmezem terk eylerem **cân** u teni

Kul olmamı gayrıya şâhum ne eglersin beni

Bir efendüm var iken 'âlemde sultânum gibi (Msd. 3/I)

Aşağıdaki beyitte halhalın ayağa takılma sebebine gönderme yapan Mânî, sevgilinin âşığa yaptığı zulümler ve eziyetler neticesinde, halhalın sevgilinin ayağına

kadar inip adeta ona sarıldığını ve yaptığı eziyetleri sonlandırması için ona yalvardığını söylemektedir.

Cânumı kurtarmagiçün ol halhâl-i zer

Lutf idüp yârün düşüp ayagina yalvaralar

(G. 18/3)

Sevgili, âşığın gönül evinde yaşayan bir delikanlı gibidir. Âşığın gönlünden çıktığında, âşığın canı da sevgiliye kavuşma ümidiyle vücudu terk etmektedir.

Ey dil çıkınca hânedan ol nev-cüvânumuz

Tenden ümîd-i vuslat ile çıkdı **cân**umuz

(G. 32/1)

Mânî, eskiden kul, köle olmak için saklandığını ancak sevgiliye âşık olduktan sonra sevgili uğruna perişan olmak için canını ortaya koyarak ondan vazgeçtiğini belirtmektedir.

Bende eyler gibi başum sakınurdum evvel

Şimdi **cân**lar virürem olmaga yolunda helâk

(G. 48/2)

Âşık, hüznü canına ağlayıp sızlamasının artıp artmadığını sorarak bu durumun sebebinin ay yüzlü sevgilinin ilgisinin azalmasından dolayı olduğunu söylemektedir. Mânî, sevgilinin bu davranışı âşığın hayalini boş bir hayale çevirdiğini belirtmektedir.

Ey **cân**-ı hazîn arta mı feryâd u figânun

Eksildi o mâhun nazîri hayâl-i kem itdün

(G. 49/2)

Aşağıdaki beyitte âşık, ayrılık acısı ile ölürse sebebinin sevgili olduğunu söyleyerek mahşerde sevgilinin eteğine yapışacağını dile getirmektedir. Çünkü âşığın tek amacı sevgiliye kavuşmaktır.

Ger ölürsem tutarum mahşerde dâmânun senün

Cân virürsem firkatünde boynuna kanum benüm

(G. 61/3)

Âşık her zaman aşk yolunda canını feda etmeye hazırdır. Ancak halen sevgilinin ona karşı nazlanmasını anlamamaktadır.

Maksûd terk-i **cân** ise olsun fedâ benden

‘Aceb bilsem ki bu nâz u şîve ya nedür senden (G. 76/2)

Mânî, Ferhad’ın verdiği mücadeleyi ders niteliğinde beyitlerde yer vermektedir. Ferhad gibi aşkı için canından vazgeçmeyenin, aşktan bir kazanç sağlayamayacağı dile getirilmektedir.

Baş a eylendi işin Ferhâd virdi başını

Kişi **serden** geçmeyince baş a çıkmaz kâr-ı ‘aşk (G. 38/4)

Âşık, rakibine seslenerek sevgiliye gönül vermenin hüner olarak görülmemesi gerektiğini, bir hüner göstermek istiyorsa bunun sevgili uğruna can vermek olduğunu söylemektedir.

Dil virmege dildâre hüner sanma rakîbâ

Cânun vir eger ister isen bir hüner itmek (G. 46/3)

Sevgili uğruna canını feda etse buna şaşılmaması gerektiğini söyleyen âşık, zaten başı ve canıyla onun kulu olduğunu dile getirmektedir.

Cân u başum yoluna cümle fedâ olsa nola

Baş u cân ile kul oldum sana ben va’llâhi (G. 103/2)

4.4.4.2.2. Cân ile İlgili Tasavvurlar

4.4.4.2.2.1. Hazin, Mahzûn

Âşık, hüzünlü canına ağlayıp sızlamasının artıp artmadığını sorarak bu durumun sebebinin ay yüzlü sevgilinin ilgisinin azalmasından dolayı olduğunu söylemektedir. Mânî, sevgilinin bu davranışıyla âşığın hayalini boş bir hayale çevirdiğini belirtmektedir.

Ey cân-ı **hazîn** arta mı feryâd u figânun

Eksildi o mâhun nazîri hayâl-i kem itdün (G. 49/2)

Ayrılık ateşiyle kederli canının yanmamasını isteyen Mânî, sevgiliye seslenerek yerinin kavuşma bahçesinde olmasını istemektedir.

Halîlüm âteş-i hicrâna yakma cân-ı **mahzûn**

Yirüm gülzâr-ı vasl eyle benüm dildârum İbrâhîm (G. 60/4)

4.4.4.2.2.2. Nakd

Cân harcanabilir veya satın alınabilir özelliği sebebiyle nakde benzetilmiştir. Âşık, sevgiliyi görmek uğuruna kendi can sermayesini feda edeceğini söylediği halde, sevgilinin hala ona görünmemesinden dolayı hayıflanmaktadır.

Kendüsin gösterse **nakd**-i cânı eylerdüm fedâ

Bilmem ammâ görünmez ol perî âdem degül (G. 59/2)

4.4.4.2.2.3. Rişte

“*Rişte-i cân*” terkibi ile ipliğin bağlanabilme özelliği ile cânâ aktarılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de sevgiliye olan aşkını gizleyen âşık, can ipliğine seslenerek sevgilinin mektubuna dolanmamasını istemektedir. Çünkü cân ipliğinin mektuba dolanması sevgiliye duyduğu aşkın tüm sırlarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Âşık bu konuda kendi gönlünü uyarmaktadır.

Açılma katı ‘âleme fâş eyleme râzun

Ey **rişte**-i cân nâme-i cânâna tolaşma (G. 93/4)

4.4.4.3. Baş

Kendini çılgın bir âşık olarak gören Mânî, başından bela ile kazanın bir türlü eksik olmadığını söyleyerek alın yazısının böyle olduğunu belirtmektedir.

Eksük olmadı **baş**umdan bir belâ ile kazâ

Böyle takdîr eylemiş ey Mânî-i şeydâ kader (G. 22/5)

Klasik şiirde âşığın deli olarak tasavvur edilmesi, sevgili uğruna türlü davranışlar sergilemesiyle ilgilidir. Mânî aşkıdan çılgın ve şaşırılmış bir şekilde dünyayı gezmektedir. Aşkıdan derviş olmuş âşığın bu yolda başka bir dermanı bulunmamaktadır.

Baş açık dehri gezer vâlih ü şeydâ Mânî

Bir mahabbet-zededür başına yok dermânı

(G. 96/5)

Klasik edebiyatta sevgiliden ayrılık bütün âşıkların sıkıntısı haline gelmiştir. Ayrılığı sürekli yaşayan âşık bu duruma alışmıştır. Aşağıdaki beyitte de ayrılık şaraba benzetilerek sonrasında çekilen ağrı ile de ayrılık acısı kastedilmektedir. İçki içildikten sonraki gün veya günlerde baş ağrısı çekilmektedir. Mânî, sevdiğine seslenerek ayrılık şarabının mahmurluğu ile onu korkutmasının bir faydası olmadığını dile getirmektedir. Çünkü âşık bunun gibi nice baş ağrılarına katlanmıştır ve bu konuda tecrübelidir.

Beni korkutma humâr-ı mey-i hicrân ile sen

Niçe anun gibi **baş** ağrıların gördüm ben

(G. 81/1)

Sevgili uğruna canını feda etse buna şaşılmanması gerektiğini söyleyen âşık, zaten başı ve canıyla onun kulu olduğunu belirtmektedir.

Cân u **baş**um yoluna cümle fedâ olsa nola

Baş u cân ile kul oldum sana ben va'llâhi

(G. 103/2)

Aşk meydanında Ferhad'ın canından vazgeçtiği gibi âşıklarında başlarını ortaya koyarak canlarından vazgeçmesi gerekmektedir. Gerçek vuslata ulaşmanın yolu bu yolda ölümü göze alarak ulaşabilmektedir.

Meydân-ı mahabbetde kodı **baş**ını Ferhâd

'Aşk ehline zîrâ ki gerek terk-i ser itmek

(G. 46/4)

Mânî, bahtsız başına gelmeyen kalmadığını dert ve sıkıntı içinde olduğunu söyleyerek, bunun sebebinin de peri yüzlü sevgilinin gidişine bağlamaktadır.

Ser-i bî-devletümden derd ü mihnet olmadı hâlî

Gidelden ol perî-rû **baş**uma görsen neler geldi

(G. 94/4)

4.4.4.4. Yüz (Rûy)

Âşığın yüzünün en belirgin özelliği sararmasıdır. Aşağıdaki beyitte sevgili aşığa türlü türlü eziyetler yapmaktadır. Âşık bu durumu bazen zayıf ve hasta gibi görünen yüzünün sararmasıyla bazen degözyaşlarıyla açıklamaktadır.

Yüzüm za‘f ile gâhî zerd ider eşkümi gâhî al
Bu vech ile cefâlar eyler ehl-i ‘aşka gûn-â-gûn (G.72/4)

4.4.4.5. Göz (Çeşm, Dîde)

4.4.4.5.1. Umumi Olarak Göz

Âşığın gözü, *Mânî Dîvânı*’nda gözyaşının sebepleriyle birlikte anılmaktadır. Âşığın akıttığı gözyaşları o kadar fazladır ki bazen keder vadisini doldurmakta bazen ırmakları kışkırtmaktadır. Âşığın gözleri hiçbir zaman uyku görememektedir. Sevgiliden uzakta kalmanın eziyetiyle uyuyamamaktadır. Mânî, ırmaklara seslenerek sevgili yüzünden çekilen çilelerden oluşan gözyaşı selini kıskanmaması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca gözyaşı denizinden akan dalgaların yani gözyaşlarının artık dünya kadar olduğunu dile getirerek sevgili uğrana çektiği acıları dile getirmektedir.

Cûylar öykünmesin seyl-i sirişk-i çeşmüme
Şimdi bahr-i eşkümün emvâcı var dünyâ kadar (G. 22/3)

Âşığın sevgili uğruna çektiği çileler, akıttığı gözyaşları o kadar fazladır ki, gözyaşı sırrını dünyaya anlatsa tüm dünya kanlı bir gözyaşı ile boyanır.

Eşküm tuyurdı râzını dünyâyâ Mâniyâ
Açık boyadı gâyetle çeşm-i hûn-feşân (G. 80/5)

Âşığın gözü, iki göz kadar kıymetli olan ve sakınılan kişi manasında kullanılmaktadır. “*Mânî genç insanları sever.*” denildiği zaman bu söze inanılmaması gerektiğini dile getirerek sevgiliye seslenen Mânî, bunların iftira olduğunu bu sözün kıskanç insanlar tarafından söylenildiğini belirtmektedir.

Hasûd dirse ki gayrı cûvân sever Mânî

Yalandur **iki gözüm** sevdiğüm bu bühtândur

(G. 14/5)

Âşık sevgiliden uzak olmasından dolayı acılarla boğuşmaktadır. Sevgiliye hasret kalsada ona olan sevgisinden bir şey kaybetmez. Âşık gözlerinden uzak olan sevgiliyi gönlünden uzak tutmamaya çalışmaktadır. Bu yüzden gözlerini uyararak sevgiliyi unutmamalarını ister.

Hâtırandan çıkmasun senden **gözüm** mehcûr olan

Olmasun bârî gönülden dûr u gözden cûr olan

(G. 65/1)

Kavuşma şerbetinin tadının gözyaşı dökmekle gitmeyeceğini söyleyen şair, ıslak gözlerine seslenerek bu durumun çok fazla su götüreceğini dile getirmektedir. Âşığın çektiği acılar genellikle sevgiliden uzak kalmasından kaynaklanmaktadır. Ancak âşık bir taraftan da sevgiliye kavuşmaya yanaşmaz. Âşık kavuşamamanın verdiği durumdan zevk alır. Onun için önemli olan bu yolda çektiği zorluklardır. Ancak bu sayede gerçek bir âşık olabilmektedir. Bu durumun farkında olduğu için gözlerini uyarmaktadır.

Lezzet-i şerbet-i vasl aglamag ile gitmez

Katı çok su götürür bu dahi ey **dîde**-i ter

(G. 27/3)

Mânî, gözlerinin kanla dolmasının sebebinin göz ağrısından kaynaklanmadığı, ağlayan gözüne sevgilinin lal gibi kırmızı dudağının yansımalarının düşmesinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Mâniyâ sanma remedden cismüm oldı kana gark

Düşdi ‘aks-i la’l-i dil-ber **dîde**-i giryânuma

(G. 87/5)

4.4.4.5.2. Göz ile İlgili Tasavvurlar

4.4.4.5.2.1. Hz. Ya’kûb

Mânî, kendi gönlünü de Hz Yakûp’un gözlerine benzetmektedir. Tek dileği sevgiliye kavuşmaktır ve bu yüzden acı çekmektedir. Hz. Yûsuf’a benzettiği sevgilinin gelmesini isteyerek ancak bu şekilde acısının son bulacağını belirtmektedir.

Rûşen olsun açılup dîde-i **Ya‘Kûb**-ı emel

Demidür hâsılı ol Yûsuf-ı Ken‘ân gelsün

(G. 64/3)

4.4.4.5.2.2. **Gevher**

Sevgiliye duyulan aşktan dolayı âşıklar her zaman feryat, figan içindedir ve bu iniltilerinden dolayı artık gözlerine uyku girmemektedir. Mânî, aşk hastalığına tutulmuş olan âşıkların, gözyaşı döken gözlerinin artık rüya görmediğini belirtmektedir. Çünkü âşık, aşk işiyle o kadar meşguldür ki gözüne başka bir şey görünmez sadece bu işle ilgilidir ve bu yolda hasta düşmüştür.

Uyhu gelmez gözlerine nâleden ‘âşıklarun

Hâb görmez dîde-i **gevher**-feşâmı hastenün

(G. 52/2)

4.4.4.6. **Sîne (Bağır)**

Sevgili aşığa her zaman eziyet çektirmektedir. Âşık ise çektiği bu eziyetler karşında halinden memnundur. Âşığın sinesi sevgiliden gelecek eziyetlerin hevesi ile yanıklarla dolmuştur. Aşağıdaki beyitte lale çiçeğinin yabani bir çiçek oluşu, renk olarak âşığın yarasına benzemesi ve suya ihtiyaç duyması bakımından âşığın durumuyla bağlantısı kurulmaktadır. Âşık bu durumda sevgiliden medet ummaktadır.

Hançer hevesi **sînemizi** eyledi pür-dâg

Hicrle yine lâle gibi sahrâlara düşdük

(G. 53/3)

Âşık, gönül avlayan sevgilinin sevgisiz, muhabbetsiz lale yanaklı biri olduğunu söylemektedir. Sinesinde bulunan aşk yarası ise sevgili tarafından yakıp, yaralanmaktadır.

Sînemi efgâr idüp yakdı mahabbet dâğını

Dil-rübâlar içre bir nâ-mihrbândur lâle-ruh

(G. 7/2)

4.4.4.7. Ciğer

4.4.4.7.1. Umumi Olarak Ciğer

Âşık, manası gizli olan sözler söylemenin, ince nüktelerde bulunmanın aslında bahane olduğunu dile getirmektedir. Mânî, sevgiliye seslenerek eğer âşığın sevgisinden haberdar olmak istiyorsa onun dert yüklü ciğerinde gizlenmiş olan yaralara bakması gerektiğini dile getirmektedir.

Dilersen olmaga vâkıf rumûz bahâne

Ciğer-i dert ile dâg-ı nihânı seyr eyle (G. 84/3)

Ciğer aşağıdaki beyitte daha çok yanıcı bir ateşte olması ve bu ateşte kebabgibi pişmesinden söz edilmiştir. Aşk ateşine düşen ve bu ateşte pişen âşığın ciğeri döne döne kebab olmaktadır.

Bezm-i belâda kanlu sirişküm şarâbdur

Nâlem ney oldu anda derûnum **kebâb**dur (G. 25/1)

4.4.5. Maddî ve Manevî Haller

4.4.5.1. Hastalık

Hastalık ve delilik, her ne kadar âşığın hallerinden de olsa cân, gönül gibi âşığın vücut aksamı için de kullanılan benzetme unsurlarıdır (bkz. Tıbbî Mefhumlar ve Hastalıklar). Âşığın hasta olmasının sebebi de sevgiliden uzakta kalması ve vuslat hevesidir. Hekimler âşığın bu hastalığına derman olamazlar. Âşığın hastalığına derman olacak tek kişi sevgilidir. Çünkü bu hastalık manevi bir ruh hastalığıdır ve sevgili olmadan bu hastalığın tedavisi mümkün değildir. Âşık bunun dışındaki başka hiçbir yolu istemez geri çevirir.

Âşıklar, sevgiliye kavuşma arzusundan dolayı sevgilinin kapısında hasta olmuşlardır. Sevgiliye seslenen âşıklar bu dertlerine derman aramaktadırlar.

Haste-i ‘aşkuz kapunda eylerüz vaslın ümmîdin

Bir bölük dermândeyüz bu derde dermân isterüz (G. 31/4)

Hekime seslenen Mânî, aşk hastalığından dolayı üstünden elini çekmesini, ilaç vermemesini istemektedir. Çünkü âşıklar sevgili yüzünden düştükleri halden keyif almaktadırlar. Bu durumdan onları kurtaracak tek kişi de sevgilidir.

Çek elin Mânî-i bîmâra devâ kılma tabîb

Haste-i ‘aşka ‘ilâc eyleme şerbet virme

(G. 88/5)

4.4.5.2. Âh, Feryât, Figân, Nâle

Çekilen ızdırâplar neticesinde ortaya çıkan âşığın durumunu anlatan haller, âşığın aşk hastalığının sonucudur. Âh mefhumu, klasik şiir geleneğinde olduğu gibi *Mânî Dîvânı*’nda da geniş ölçüde yer almış ve farklı tasavvurlara konu olmuştur. Günümüzde olduğu gibi eski çağlarda da matem/yas tutarken kara giysiler giyildiği görülür. Âşığın sevgili yüzünden inlemeleri o kadar büyüktürki gökyüzüne çıkıp dünyayı ateşe vermektedir. Gökyüzünde ortaya çıkan görüntünün kayıp giden kayan bir yıldız olmadığını söyleyen âşık, ortaya çıkan bu görüntünün ah ateşinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Bâm-ı sipihre çıkdı kim **âh**-ı âteşîn

Od urdı çarha sanmanuz anı şihâbdur

(G. 25/3)

Mânî, uzun zamandır sevgiliyi görmemektedir. Bir süre sonra bu durum ona yas günü haline gelmiştir ve sevgili yüzünden attığı feryat ve ahların karalar giydiğini belirtmektedir.

Niçe gündür Mâniyâ şîrîn kelâmı görmedüm

Rûz-ı mâtemdür nola **âhum** giyerse karalar

(G. 18/5)

Âşık, sevgili yüzünden feryadının göklere çıktığını ancak onun bulunduğu yere gitmediğini söylemektedir. Sevgili, âşığın çektiği acıları görmezden gelmektedir. Bu durum âşığı daha fazla üzerek, sevgili uğruna çektiği acıları arttırmaktadır.

Kûy-ı nigâra irmedi **feryâd**umuz dirîg

Çıkdı egerçi göklere âh u figânımız

(G. 32/3)

Âşık, sevgilinin uzun boyu için feryat etmenin sakınılması gerektiğini çünkü sevgilinin eşğine feryat ve figan ederek ulaşmanın doğru olmayacağını söylemektedir.

Tutalum ol âmet-i bâlâna **âh**umdan sakın
İrmek olmaz âh ile cânânımın dergâhına (G. 91/3)

Gönlü kuşa benzeten Mânî, sevgilinin güneş gibi parlak yüzünün görmeden bu gönül kuşunun feryadının sabaha kadar dinmeyeceğini belirtmektedir.

Görmeyince gün yüzün efgânı sâkin olmadı
Murg-ı dil tâ subh olunca dinmedi **feryâ**ddan (G. 71/2)

Gecebeyitte mübalağa unsuru olarak âşığın inlemesinin derecesi göstermek bakımından beyitte yer almaktadır. Çünkü geceleri âşıklar bir başlarına yalnızlardır. Geceleri âşık sevgiliden haber alamaz. Bu yüzden âşığın inlemeleri daha da kuvvetlidir. Âşığın inlemeleri o kadar kuvvetlidir ki feleğin kubbesine kadar çıkmaktadır. Akıttığı gözyaşları ise her gece yerlere kadar inmektedir.

İrüşür **nâle**lerüm günbed-i gerdûna kadar
Dökerim gözyaşını her gece dâmâna kadar (G. 23/1)

4.4.5.3. Yara (Dağ, Zahm)

Âşığın yarası manevi bir yaradır. Sevgiliden uzakta kaldığı, ona yakın olamadığı her zaman âşığın göğsünde yara açılmaktadır. Bunun dışında âşığın yaralarına sevgili de sebep olmaktadır. Âşığın canında, gönlünde, bağrında, sinesinde, ciğerinde oluşan yaraların sebebi, sevgilinin gamze, kaş, kirpik gibi âşığın canına kastettiği ölümcül silahlarıdır. Âşığın bu yaralarını onaracak tek kişi de sevgilidir. Ancak onun yardımı ile âşık dermanını bulmaktadır. Sevgili her zaman bu konuda aşığa işkenceler yapmakta ve aşkına karşılık vermemektedir. Âşık, yalın ayak, serseri ve perişan bir halde dünyayı gezdiğini, ancak sevgilinin ona karşı olan duyarsızlığından ve yarasına derman olmamasından dolayı ölmekten başka bir çare bulamadığını dile getirmektedir.

Bulmadum ölmekden özge **yarama** merhem dirîg

Pâ-bürehne niçe kez gezdüm cihânı serserî

(G. 100/2)

Âşık, gönül avlayan sevgilinin sevgisiz, muhabbetsiz lale yanaklı biri olduğunu söylemektedir. Sinesinde bulunan aşk yarası ise sevgili tarafından yakıp, yaralanmaktadır.

Sînemi efgâr idüp yakdı mahabbet **dâgını**

Dil-rübâlar içre bir nâ-mihrbândur lâle-ruh

(G. 7/2)

4.4.5.4. Gam, Elem, Belâ

Âşığın hayatını perişan eden bu mefhumların sebebi yine sevgilidir. Sevgiliden uzak kalmanın verdiği acı ve keder yüzünden âşık sürekli hasta olmaktadır. Âşık, sevgiliden ayrı düştüğü her an dertlidir. Sevgili uğruna çektiği çilelerden dolayı keder meclisinde ki yerinin kanlı gözyaşlarını akıttığı şaraptan içmek olduğunu belirtmektedir. Çektiği çilelerin bir başka sebebide sevgilinin âşığın çektiği acılardan haberi olmaması ve bu durumu umursamamasıdır. Âşığın başına gelen bu kötülüklerden kurtulmanın yolu sevgiliyi bir kez bile olsa görmektir. Bu yüzden Allah’a yalvararak onun yüzünü görmeden canını almamasını istemektedir. Sevgiliye seslenen Mânî, gurbet kederinin, âşığın ancak onun mahallesinin yanı başında, gözünün önünde bir gece misafir olmasıyla geçeceğini dile getirmektedir.

Gurbet **elemi** cân u dile râhat olur idi

Olsam ser-i kûyında eger bir gice mihmân

(G. 66/2)

Kılıcın üstündeki paslar Mânî’nin gam ve kederine benzetilmektedir. Bu kılıcı parlatan, paslı görüntüsünden kurtaran ise bakışı kuvvetli ve nazar sahibi olan sevgilidir.

Nice dem kıldı şemşîr-i tab‘ı jeng-i **gam** Mânî

Cilâ virdi yine bir dil-ber-i sâhib-nazar açdı

(G. 106/5)

4.4.5.5. Cevr, Cefâ

Cevr, cefâ ve mihnet, sevgilinin âşığa yaptığı eziyetlerden birkaçıdır. Sevgili âşığın rakiplerine iyi davranırken âşığa sürekli eziyet etmektedir. Sevgiliden gelen bu eziyetler aslında aşkın gereğidir. Bu yüzden âşık hiçbir zaman sevgiliden umudunu kesmez. Bazen sevgili rakiplere dostluk gösterebilir âşık bu duruma karşı gelmez kaderine razı olur. Bu durumdan şikâyet etsede yine sevgilinin ona karşı yaptığı eziyetlere devam etmesini istemektedir. Sevgilinin yaptığı bu eziyetler karşında kendisini rakipleriyle kıyaslayan âşık, eğer onlara da bu durum haz vermesi durumunda sevgiliden gelen eziyetlerin kendisi için sevgi ve dostluk olarak görüleceğini söylemektedir. Çünkü âşık her konuda mücadele ettiği rakipleriyle acı çekme konusunda da yarışmak zorundadır.

Gayrılar **cevr ü cefâ**dan hazz iderlerse eger

Hoş gelür mihr ü vefâ ben zâr u giryân hakkına

(G. 92/4)

4.4.5.6. Hasret, Ayrılık (Firâk, Firkat, Hicr, Hicrân)

Dîvân'da ayrılık ile ilgili yapılan benzetmeler genelde ayrılık akşamı, ayrılık köşesi, ayrılık sersemliği gibi ifadelerle anlatılmaktadır. Bu kavramlar çoğu zaman sevgiliden şikâyet edilerek karşımıza çıkmaktadır. Ayrılık köşesinde acı çektiğini söyleyen âşık, sevgilinin neden halini sormadığını, onun yüzünden acı çektiğini, sadece ondan medet umduğunu dile getirmektedir. Çünkü âşıkların derdinden bir tek uğrunda acı çekmeyi göze aldıkları sevgilileri anlayabilmektedir.

Şu'arâ **firkati** vasfetmede 'asırlardur

Düşmişün hâlini sormak hod o sultâna düşer

(G. 26/3)

Geceler, âşıkların sevgilin aşkıyla yandıkları yerdir. Âşıkların çilesini sevgiliye duyduğu özlemi gizler. Bu nedenle sevgili âşıktan geceleri haber alamaz, âşığın sevgisinden habersizdir. Âşık, ayrılık gecesinde kurtulmayı ümit ettiğini bu yüzden gecedan sabah olana kadar parlak yüzlü sevgiliyi beklediğini dile getirmektedir.

Şâm-ı **firkat**den halâs olmak ümmîd eylerüz

Giceler tâ subha dek bir mihr-i dırahşân isterüz (G. 31/3)

Âşık, eğer her seher vakti feleğin kâsesinden içerse, başındaki ayrılık sersemliğinin sona ereceğini söylemektedir. Çünkü âşık feleğin zulmüne uğramış talihsiz bir kişidir. Ancak tekrar bu zulme uğradığı zaman acısını unutabilmektedir. Âşığın seher vakti feleğin kâsesinden içmesinin sebebi de seher vaktinin renginin aşığı ahlârinin yakıcılığına benzemesinden dolayıdır. Yani âşık acısının en yüksek olduğu anlarda feleğin kâsesinden içmek istemektedir. Feleğin kâseye benzetilmesinin sebebi ise, kâsenin derinliği ile gökyüzünün yani feleğin derinliği arasındaki benzerlikten dolayıdır.

Eger ki kâse-i gerdûnı her seher içsem

Başumdan itmeye zâyil humâr-ı **hicrânı** (G. 98/4)

4.4.5.7. Vuslât (Vasl, Visâl)

Vuslat, âşığın her türlü zorluklara göğüs gerdığı, hayattaki tek amacıdır. Sevgili ve âşık arasında giren ayrılık, vuslatın gerçekleşmesindeki en büyük engeldir. Eğer âşık sevgiliye kavuşup derman bulamazsa kesinlikle helâk olacağını düşünmektedir. Bu nedenle sevgilinin aşığı terk etmesi aynı zamanda âşığın ruhunun bedenden ayrılması anlamına gelmektedir.

Visâlünle eger Mâniye dermân itmek olmazsa

Firâkunla helâk olmak muhakkakdur mukarrerdür (G. 21/5)

Zaman âşığın sabretmesi gereken bir yoldur. Ancak bu sayede vuslata erişebilmektedir. Mânî, beyitte kavuşmayı bir meyve olarak görmektedir. Bu meyveye ancak sabredilerek ulaşabilmektedir. Zamanından önce ulaşılmaya çalışılan vuslat, bir meyve gibi ham ve olgulaşmamıştır.

Zamân ile olur sabr eyle şimdi hâmdur dirsın

Visâlün mîvesi ey şâh-ı gül hiçbir zamân olmaz (G. 30/3)

Sevgili âşığın gönül evinde yaşayan bir delikanlı gibidir. Sevgili âşığın gönlünden çıktığında, âşığın canıda sevgiliye kavuşma ümidiyle vücudunu terk etmektedir.

Ey dil çıkınca hânedan ol nev-cüvânumuz

Tenden ümîd-i **vuslat** ile çıkdı cânumuz (G. 32/1)

4.4.5.8. Aşk

4.4.5.8.1. Umûmî Olarak Aşk

Âşığın hayatındaki tek gaye aşktır. Aşk ile birlikte kendini tamamlamaktadır ve önündeki tüm engellerle mücadele etmeye hazırdır. *Dîvân*'da aşk, kimi zaman ilahi boyutta ele alınmış kimi zaman da beşerî anlamıyla doğrudan aktarılmıştır. Aşk, beşerî aşk konusunda farklı benzetmelerle beyitlerde yer almaktadır. Aşk, yemeğe şaraba, ocağa, hastalığa, uzun ve aşkın kendini tamamlaması bakımından yola, kadehe, yakıcılığı bakımından ateşe vb. benzetmelerle verilmektedir. Âşık bazen kendini mecnun gibi aşkı uğruna tek başına mücadele eden deli bir âşık gibi görerek kimi zamanda Ferhad gibi canından vazgeçen biri olarak görmektedir. Çünkü âşığın tek işi aşk işidir. Aşk işiyle ilgilenmek ve tam anlamıyla gerçek bir kavuşmaya ulaşabilmesi için canından bile vazgeçmelidir.

Başa eylendi işin Ferhâd virdi başını

Kişî serden geçmeyince başa çıkmaz kâr-ı 'aşk (G. 38/4)

Seni ey Mâni ol zülf-i siyeh Mecnûn-ı 'aşk itmiş

Mahabbet terkin ümmîd eyleyen dîvânedür senden (G. 76/5)

Sevgili âşığı her zaman görmezden gelmektedir. Âşık ise bu durum karşısında sürekli dertlenmektedir. Sevgilinin gerçek aşkın ne olduğundan, çılgın âşığın kim olduğundan haberi yoktur. Bu yüzden âşık, ağlayıp inleyerek farkına varılmadan bir başına yaşamaktadır.

Bilmedin 'aşk nedür 'âşık-ı şeydâ kimdür

Geçinür kendi yine 'âşık-ı zâr u gamnâk (G.48/3)

4.4.5.8.2. Aşk ile İlgili Tasavvurlar

4.4.5.8.2.1. Bazâr, Binâ

Aşk bir pazar yeri olarak düşünülmektedir. Bu pazarda âşıklar canlarını satmaktadırlar. Âşk pazarı, âşığın diğer âşıklarla birlikte aşk ateşiyle canını vermek istedikleri bir yer olarak betimlenmektedir. Bu yüzden aşk pazarının sıcaklığı her zaman yüksektir.

Nâr-ı ‘aşka” yanmaga cânlar virür ‘âşıklarun
Dostum çak şöyle germiyyetlidür **bâzâr**-ı ‘aşk (G. 38/2)

Aşk bir binaya benzetilmektedir. Sevgiliye seslenen âşık, yaptığı eziyetlerle kurduğu bu aşk binasının sağlam olmayacağını dile getirmektedir. Âşık sevgiliden eziyet görmeye razı olsa da yine de onu uyarmaktadır. Çünkü âşık zaman zaman sevgisine karşılık beklemektedir.

Binâ-yı ‘aşk şehâ dilde ber-karâr olmaz
Cefâ ile yapılan hâne pâydâr olmaz (G. 29/1)

4.4.5.8.2.2. Yol (Reh)

Aşk ile yol arasında ilgi kurulması, aşkın uzun ve zorlu bir süreç olması ve çeşitli mücadelelerle aşılması gereken bir mesafe olması sebebiyledir. Aşk yolunda âşığın gönlü kendini ziyan etmektedir. Mânî, gönlün aşk yolunda harap olduğunu yinede sevmek için bir güzel aradığını söylemektedir. Çünkü âşık aşk yolunda çile çekerek olgunlaşmaktadır.

Reh-i ‘aşk içre gönül kendüyi zâyî’ kıldı
Bu ‘acebdür ki yine sevmeye bir dil-ber arar (G. 28/5)

Âşık, kanlarla dolu bedenini yaş dolu gözlerinin yıkadığını temizlediğini belirtmektedir. Çünkü âşık, aşk yolunda temiz bir şekilde olmak zorundadır. Çektiği çileler, akıttığı gözyaşları ve sevgili uğrana katlandığı eziyetler âşığın gerçek bir âşık olmak için olgunlaştıran aşamalarıdır.

Cism-i pür-hûnumı yudı eşk ile çeşm-i nemnâk
Reh-i ‘aşkunda senün olmagıçün ‘âşık-ı pâk (G. 48/1)

4.4.5.8.2.3. Şarâb

Mânî, mecaz olan beşeri aşk şarabını değil hakikat olan ilahi aşk şarabının görülmesi gerektiğini söylemektedir. Şarap içtikten sonra gün ağırırken oluşan baş ağrısının ilahi aşk şarabında olmadığını dile getiren şair, hakikat olan ilahi aşkın insana zevk ve mutluluk verdiği belirtmektedir. Bu bakımdan Mânî, dünyevi sıkıntılarla şarap içtikten sonra çekilen baş ağrısı arasında benzerlik kurmaktadır.

Şarâb-ı ‘aşk-ı hakîkiyi gör mecâzı ko

Anun sonunda seher Mâniyâ humâr olmaz (G. 29/5)

Mânî, aşk şarabından içilmesi halinde kıyamete kadar sarhoş ve kendinden geçmiş olarak kalınacağını söylemektedir. Sevgiliyi sâkî olarak niteleyen şair, sevgisinin sonsuza kadar süreceğini belirtmektedir

Kim içerse haşre dek ser-mest u lâ-ya‘kıl olur

Sâkiyâ ‘aşkun **şarâbı** şöyle hâlet virür (G. 20/4)

Âşık, sevgilinin hançer gibi yaralayıcı bakışlarına düşmektedir. Kan dökücü, öldürücü manasında sevgili âşıkların canına kasteden, acımasız biri olarak aşağıdaki beyitte gösterilmektedir.

İçüp ‘aşkun **şarâbın** hançer-i bürrânına düşdüm

Katarlar su eger gâyetde kattâl olsa bir bâde (G. 83/4)

4.4.5.8.2.4. Ateş (Od)

Mânî, aşk şarabını tattıkça aşk ateşiyle yanmak için canını verdiğini dile getirerek, aşk şarabının ona hararet ve sıcaklık verdiğini yani aşk ateşiyle yandığını dile getirmektedir.

Nâr-ı ‘aşka yanmaga cânlar virür Mânî kulun

Bâde-i câm-ı mahabbet şöyle germiyyet virür (G. 20/5)

Mânî, “Zannetmeyin ki aşk ateşiyle gönül ve can yanmaz” diyerek, her gece mum gibi âşıkların aşk ateşiyle durmadan yandıklarını dile getirmektedir.

Sanmanuz cân u dili **âteş-i** ‘aşka yanmaz

Şem’veş her gice yanar yakılır dinlenmez

(G. 33/1)

Sevgiliye seslenerek ona duyduğu aşk ateşini söndürmemesini isteyen âşık, daha sonra sûfiye seslenerek araya girmemesini bu ateşe soğukluk katmamasını istemektedir.

Kılma teskîne heves **âteş-i** ‘aşk-ı yâri

Sûfî mâ-beynümüze girme bürûdet virme

(G.88/2)

4.4.5.8.2.5. Sırr (Esrâr)

Âşık için aşkın sırlarını öğrenmek ve bu yolda mücadele etmek her şeyden önemlidir. Âşık, sevgilinin eşiğinde bulunan taşı bile makam ve mevki ile değişmeyeceğini dile getirmektedir. Makam ve mevkinin sevgilinin kapısının önünden daha değersiz olduklarını belirtmektedir. Asıl değerli olan ve insanı sultan yapan şeyin aşkın keyif veren sırları olduğunu söylemektedir.

Tâc u taht ile işigün taşın değişmez ‘âşıkun

Âdemi sultân ider keyfiyyet-i **esrâr**-ı ‘aşk

(G. 38/3)

4.4.6. Rakîb (Ağyâr, Gayr, A’dâ, Düşmen)

4.4.6.1. Umûmî Olarak Rakîb

Rakîp, *Dîvân*’da sevgili ve âşıktan sonra gelen üçüncü tiptir. Âşık rakiple sürekli mücadele halindedir. Ancak rakîp, devamlı sevgilinin yanındadır. Onun bulunduğu yerden ayrılmaz. Âşık çoğu zaman bu durumdan sıkılmış olarak Allah’a dua ederek rakibin sevgilinin kapısına gelişinin son gelişi olmasını istemektedir. Sevgili, rakibe her zaman âşıktan iyi davranmaktadır. Bu durumdan âşık sürekli dert yanmaktadır. Ancak sevgilinin eziyetlerine devam etmesini de istemektedir. Âşık rakipten daha fazla acı çekmektedir.

Âşık, rakibe seslenerek sevgiliye gönül vermenin hüner olarak görülmemesi gerektiğini, bir hüner göstermek istiyorsa bunun sevgili uğruna can vermek olduğunu dile getirmektedir.

Dil virmege dildâre hüner sanma **rakîbâ**

Cânun vir eger ister isen bir hüner itmek

(G. 46/3)

Rakip karşında bezmiş olan âşık, artık rakibin ortaya çıkmasını istememektedir. Sevgiliyi gördükten sonra rakibin ortaya çıkmasına sinirlenen âşık, Allah’a dua ederek rakibin bu gelişinin son gelişi olmasını istemektedir.

Yâr gelmişdi gice sonra çıka geldi **rakîb**

Dilerin son gelişi ola be-hakk-ı Mevlâ

(G. 3/2)

Rakip, sevgili ile yakın ilişkisi yüzünden âşık sürekli üzülmemektedir. Aşağıdaki beyitte sevgili yüzünü rakibe göstermektedir. Âşık için ise sevgilinin yüzünü bile görmek büyük bir şereftir. Bu yüzden rakip sevgiliyi öpmüş gibi sayılıp aşığa galip geldiği düşünülmektedir.

Hâtem-i la‘lini göstermiş idi dün gice yâr

Gâ’ib oldu yine öpmiş gibi anı **agyâr**

(G. 11/1)

Âşık sevgiliye seslenerek rakiplerle kendisini bir tutmamasını onun en değersiz ve itibarsız kulunun kendisi olduğunu söylemektedir. Çünkü her konuda rakiplerle mücadele içindedir.

Gayrılarla ben kulun bir görme sultânım sakın

Eski bendendür senün Mânî-i ‘abd-i kemterîn

(G. 73/5)

Düşmanların sevgilinin yaptığı eziyetler karşında haz duymaları âşığın bu durumdan rahatsız olmasına sebep olmaktadır. Âşık her konuda olduğu gibi acı çekme hususunda da yarış içerisinde.

Gayrılar cevır ü cefâdan hazz iderlerse eger

Hoş gelür mihr ü vefâ ben zâr u giryân hakkına

(G. 92/4)

4.4.6.2. Rakîb ile İlgili Tasavvurlar

4.4.6.2.1. Hasûd

“*Mânî genç insanları sever.*” denildiği zaman bu söze inanılmaması gerektiğini dile getirerek sevgiliye seslenen Mânî, bunların iftira olduğunu bu sözün kıskanç insanlar tarafından söylenildiğini belirtmektedir.

Hasûd dirse ki gayrı cûvân sever Mânî

Yalandur iki gözüm sevdigüm bu bühtândur

(G. 14/5)

4.4.6.2.2. Köpek (İt)

Klasik şiirde rakip için yapılan benzetmelerin başında köpek gelir. Köpek olarak tasvir edilen düşmanların bulundukları yer ise genellikle sevgilinin mahallesidir. Âşığın rakipleri buradan ayrılmaz. Âşık için engel oluşturmaktadırlar. Sevgilinin kapısının önünde bekleyen rakipleri köpek olarak niteleyen âşık, bedeninin kemiklerini onlara dağıtarak ziyafet vermektedir. Ancak böyle bir ziyafet verdiği takdirde gönül hanesine sevgilinin geleceğini inanmaktadır. Çünkü sevgili uğruna canından vazgeçmeyen âşık gerçek vuslata ulaşamaz.

Üstühân-ı tenümi bezl ideyin **it**lerine

Bir ziyâfet kılayın hücreye yârân gelsün

(G. 64/4)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TABİAT

5.1. KOZMİK ÂLEM

5.1.1. Felek

5.1.1.1. Umûmî Olarak Felek

İnsanoğlu içinde yaşadığı kâinata karşı eski çağlardan beri hem merak hem de korku uyandıran manzaralar çizmiştir. Dünyanın yuvarlaklığı meselesi çağlar boyunca, hatta yakın bir geleceğe kadar hem aydın hem de cahil halk arasında şüphe ve itirazla karşılık görmüş, Ortaçağ Avrupasında bu yüzden insanlar öldürülmüştür. Günümüze yakın bir tarihte yaşamış olan Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme adlı ünlü eserinin hey'et ilmine ayırdığı bölümünün başına bu ilmi anlamak için dünyanın yuvarlaklığını kabul etmenin şart olduğunu ifade etmiştir. Felekler ve gökyüzü hakkındaki metinlerde geliştirilen bütün hayal ve tasavvurlar aynı zamanda o dönemin insanın evreni nasıl düşündüğünü aktarması açısından önemli Aynı eserde İbrahim Hakkı, feleği dokuz kısıma ayırmış ve her feleğin özelliğine değinmiştir. Bunlar sırasıyla: Kamer (Ay), Utarit (Merkür), Zühre (Venüs), Şems (Güneş), Mirrîh (Mars), Zuhâl (Satürn), Müşteri (Jüpiter), Burûc (Burçlar) ve Atlâs'tır.⁷⁶

Bu dokuz felekten ilk yedisine “*Seb’a-i seyyâre*” adı verilir ve bu yedi felekte yedi gezegen yer alır. Sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur. Boş olduğu için “*Atlas*” adı verilen dokuzuncu feleğe “*Arş, Arş-ı alâ, Arş-ı İlâhî, Felek-i eflâk*” denir. Dördüncü felekte yer alan Güneş, sultandır. Ay feleğin veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı ve rakkâsesi, Mirrîh seraskeri, Müşteri kadısı ve Zuhâl hazinedârıdır. Sekizinci felekte yer alan yıldızlar Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevza (İkizler), Seratan (Yengeç), Esed (Arslan), Mizân (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Devl (Kova) ve Hut (Balık) olmak üzere on iki burcu meydana getirmişlerdir. Burçların ve gezegenlerin insanların hayatında ve talihlerinde etkili olduğuna inanılır.⁷⁷

⁷⁶Ahmet Atillâ Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Haziran 1994, s.131-132.

⁷⁷Nuray Kul, “16. Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015, s.60.

Mânî Dîvânı'nda felek için yapılan tasavvurlar 16. yüzyılda halkın astronomi ile ilgili fikir ve düşüncelerini ortaya koymasından önemli rol oynar. Felek, dokuz farklı katmana sahip olan ve her katmanda farklı bir işlevi bulunan, bünyesinde güneşi, yıldızları, gezegenleri ve daha nice gök cisimlerini barındıran, aynı zamanda doğa olaylarının meydana geldiği sonsuz genişlikte kusursuz bir sistemdir.

Âşık sevgiliye kavuşamadığı zaman ağlar ve âh çeker. Bu öyle bir ağlama ve âh çekmedir ki çekilen âhlar feleğe kadar yükselir. Sevgiliyi bir meleğe benzeten âşık, yükseklerde uçmamasını çünkü feleğe çıkmış olan âhların ona isabet edebileceğini söyleyerek uyarmaktadır.

Katı yüksekde uçma hâke gâhî bir nazar eyle
Tutar âhum **felek**de sen melek-sîmâyı sultânım (G. 63/2)

Âşıklar geleneğe göre Allah'a dert yanamazlar. Bu yüzden âşıklar genellikle feleğe dert yanmaktadırlar. Felek ise aşığa sürekli eziyet çektiren zalim birisi olarak tasvir edilmektedir. Âşık kendisini beyitte bülbüle benzetmektedir. Feleğin yaptığı zulümler sonucunda bu can bülbülünün uçup yokluk bahçesine gittiğini söylemektedir. Yokluk bahçesi ile kastedilen ölümden sonrasdır. Feleğin yaptığı eziyetler sonucunda can bülbülü acı çekerek ölmektedir.

Ey **çarh**-ı cefâ-pîşe uçurdun bu mekândan
Cân bülbülünün yirini bâğ-ı 'adem itdün (G. 49/4)

Felek, İnsanların arzuları hevesleri konusunda onlara asla yardımcı olmaz. İnsanların istekleri doğrultusunda hiçbir zaman hareket etmeyen felek, tam aksine insanların isteklerinin tersine hareket etmektedir. Bu konuda feleğe güven olmaz.

Felek kutb-ı maksûdum üstine dönmez
Dem-â-dem hilâf-ı murâd üzre dâ'ir (K. 1/8)

Âşığın sevgili uğruna çektiği çileler onun için zevktir ve bu yolda canını vermeyede razıdır. Feleğe seslenen âşık, sevgilinin saçına asılarak idam edilmek istemektedir.

Tek beni zülf-i dil-âvîzine ber-dâr eyle
Ey **felek** bundan öte bir dahi rif'at verme

(G. 88/4)

Âşığın gönlü feleğin zulmüne uğradığı için hiçbir zaman işi yolunda gitmez. Bu konuda âşık her zaman talihsizdir. Aşk söz konusu olduğunda da âşığın eksik ve kusuru yoktur. Âşık, başına gelen bu talihsizlikler içinde yine de yolundan dönmemektedir.

Kemâl mertebe dil-i 'âşık **felek**-zededür
Mahabbet içre bulunmaz kusûr u noksânı

(G. 98/3)

Âşık, inlemelerinin gökyüzüne çıktığını ancak sevgiliye ulaşmadığı söylemektedir. Bunun sebebi ise sevgilinin dergâhının feleğin çarkından yani gök kubbeden daha yüce bir yerde bulunmasından dolayıdır. O kadar yüksektedir ki âşığın inlemeleri bir türlü oraya ulaşamaz. Âşık için en yüce mekân sevgilinin eşiğidir.

Çıkdı eflâke demi onmadı âhum yâre
Yücedür çarh-ı **felek**den o şehün dergâhı

(G. 105/3)

Sevgilinin yüzü, yeni doğmuş bir aya benzetilir. Bu ay gökyüzünün en tepesinde bulunmaktadır. Sevgili o kadar güzeldir ki ay bile sevgiliye boyun eğmektedir.

Ser-fürû eyler ana evc-i **felek**den meh-i nev
Taht-ı hüsn üzere oturmuşdı güzeller şâhı

(G.104/2)

Sevgili bulunmaz bir güzelliğe sahiptir. Felek uzun yıllar boyunca dönse bile sevgili gibi parlak yüzlü birinin bir daha gelmeyeceği beyitte belirtilmektedir.

Bir senün gibi meh-i tâbân zuhûra gelmez
Niçe yıllar devr ide bu **çarh**-ı ser-gerdân dahi

(G.107/4)

5.1.1.2. Felek ile İlgili Tasavvurlar

5.1.1.2.1. Kubbe, Günbed

Bu mefhumlar, büyüklüğü, genişliği, şekli ve dönüşü sebebiyle felek için benzetme unsuru olarak kullanılmışlardır. Gökkuşağı şekil itibari ile yaya benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte Mânî, kendisini acının ve kederin padişahına, gökkuşağını yaya ve kendi ahlarını da oka benzetmektedir. Ancak âşığın ah oklarının feleğin kubbesini hedef alamayacağını söylemektedir. Âşığın ah oklarının hedefi sevgilinin bulunduğu yerdir.

Ben ol şâh-ı gamam kavs-ı kuzah bana kemân olmaz

Hadeng-i âhuma bu **Kubbe-i** gerdûn nişân olmaz (G. 30/1)

Gece, âşığın inlemesinin derecesi göstermek bakımından beyitte yer almaktadır. Çünkü geceleri âşıklar bir başlarına yalnızlardır. Geceleri âşık sevgiliden haber alamaz. Bu yüzden âşığın inlemeleri daha da kuvvetlidir. Âşığın inlemeleri o kadar kuvvetlidir ki feleğin kubbesine kadar çıkmaktadır. Âşığın akıttığı gözyaşları her gece yerlere kadar inmektedir.

İrüşür nâlelerüm **günbed-i** gerdûna kadar

Dökerim gözyaşını her gece dâmâna kadar (G. 23/1)

5.1.1.2.2. Kâse

Gökyüzünün kâseye benzetilmesi, gökyüzünün şeklinin kavisli olması, derinliğinin bulunması ve parlak olması bu benzetmedeki en önemli sebepleridir. Âşık eğer her seher vakti feleğin kâsesinden içerse, başındaki ayrılık sersemliğinin sona ereceğini söylemektedir. Çünkü âşık feleğin zulmüne uğramış talihsiz bir kişidir. Ancak tekrar bu zulme uğradığı zaman acısını untabilmektedir. Âşığın seher vakti feleğin kâsesinden içmesinin sebebi de seher vaktinin renginin âşığı ahlarının yakıcılığına benzemesinden dolayıdır. Yani âşık acısının en yüksek olduğu anlarda feleğin kâsesinden içmek istemektedir. Feleğin kâseye benzetilmesinin sebebi ise, kâsenin derinliği ile gökyüzünün yani feleğin derinliği arasındaki benzerlikten dolayıdır.

Eger ki **kâse-i** gerdûnı her seher içsem

Başumdan itmeye zâyil humâr-ı hicrânı

(G. 98/4)

5.1.1.2.3. Minâ

Gökyüzünün şişe veya minâ şeklinde düşünülmesi şeffaf rengi, şekli ve kırılmaözelliliği olmasından dolayıdır. Aşağıdaki Beyitte de renginden dolayı bir benzetme yapılmıştır. Şair, mavi gökyüzüyle yarışa girerek güneşten bile değerli bir ışık kaynağı olan sevgili için “*Ey mavi gökyüzü senin parlak güneşin varsa bizim de melek yüzlü ay gibi olan sevgilimiz var.*” diyerek sevgiliyi yüceltmektedir.

Senün mihr-i münîrün var ise ey çarh-ı **mînâ**-fâm

Bizüm de ol melek-sîmâ gibi bir mâhumuz vardur (G. 13/4)

5.1.1.2.4. Pirezen

Yaşlı kadın, kocakarı anlamına gelen “*pîrezen*” şiirde genellikle feleğin vasfı olarak zikredilir. Eski astronomide dünyaya yakınlığına göre gezegenlerin her birine bir yaş biçilmiş, en yakın olan Ay’a bin yıl, en uzak bilinen Zuhâl’e ise yedi bin yıl verilmiştir. Felek bunların her birinin içinde bulunduğu katmanlar bütünü olması ve yaratılış bakımından en eski olması sebebiyle yaşlıya yahut hileciliği sebebiyle yaşlı bir kadına benzetilmiştir.⁷⁸Beyitte de bu manada bir kullanım bulunmaktadır.

Pervânevâr odlara yansam ‘aceb mi ben

Sıkdi sarardı şem‘-sıfat çarh-ı **pîr-zen** (G. 75/1)

5.5.2. Yıldızlar

5.5.2.1. Umûmî Olarak Yıldız (Sitâre)

Divan şiirinde kevkeb, sitare, ahter, necm gibi eşanlamli kelimeleri ile karşımıza çıkan yıldız, çoğu zaman parlak şekliyle kullanılmaktadır. İnanişâ göreSekizinci felekte yıldızlar bulunur ve atlas feleği dokuzuncu felekte dönerken yıldızları da dönmek için zorlar. Bunun sonucunda da yıldızların, insanları ve yaşanacak şeyleri etkilediği düşünülmektedir. Aynı zamanda yıldızların insanların kaderlerini doğrudan etkilediğine, insanların şanslı ve ya şansız olmalarında belirleyici bir rol oynadıklarına inanılırdı.

⁷⁸Kul, a.g.e., s.116.

Mânî, dünyada yıldızının olmadığını yani şansının hiçbir zaman olmadığını söyleyerek, ay yüzlü olan sevgilinin aşığa hiçbir zaman bakmadığını söylemektedir.

Var ise zerrece dünyâda **sitârem** yokdur

Kim ‘inâyet nazarın itmez ol mâh bana (G. 2/3)

Âşığın sevgili yüzünden inlemeleri o kadar büyüktür ki gökyüzüne çıkıp dünyayı ateşe vermektedir. Gökyüzünde ortaya çıkan görüntünün bazı zamanlar kayıp gittiği görülen kayan bir yıldız olmadığını söyleyen âşık, ortaya çıkan bu görüntünün ah ateşinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Bâm-ı sipihre çıkdı kim âh-ı âteşin

Od urdı çarha sanmanuz anı **şihâbdur** (G. 25/3)

5.5.3. Gezegenler

5.5.3.1. Güneş

5.5.3.1.1. Umûmî Olarak Güneş (Mihr, Âfitâb, Hurşîd, Gün)

Güneş, eşsiz ve emsalsiz oluşu, dünyayı aydınlatarak ısı ve ışık saçması, paha biçilemez bir değere sahip olması gibi konular bakımından umumiyetle sevgili veya memduh için benzetilen olmuştur. *Mânî Dîvânı*’nda Demirkapı fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa’ya atfen, onu övmek amacıyla kaleme alınan ikinci kasidenin 1-6. beyitlerini kapsayan nesib bölümünde güneş merkezli konular işlenmiştir. *Mânî Dîvânı*’nda güneş, önemli bir yere sahiptir. Kasidede Özdemiroğlu Osman Paşa’dan övgü dolu sözlerle bahsedilmiş ve eser övülecek kişiye sunulmuştur. 1-6 beyitlerinde güneşin doğuşu ve ortaya saçtığı ışıklar ile ilgili benzetmeler yapılarak kasidenin yazıldığı kişi övülmektedir. Aşağıdaki beyitte Osman Paşa, Allah’ın iyilik güneşi olarak seher vakti ortaya çıkıp ışık saçtığı ve bütün dünyayı nurlarla doldurduğu belirtilmektedir.

Sehergeh tâli‘ oldı **âftâb**-ı lutf-ı Rabbânî

Ziyâ-bahş oldı âfâka cihânı itdi nûrânî (K. 2/1)

Devletin kader güneşi âleme ışık saçmaktadır. Bu doğan güneş saadet burcunun parlayan güneşidir.

Sipîhr-i devletün **hurşîd**i saldı ‘âleme pertev

Tulû‘ itdi sa‘âdet burcının mihr-i dırahşânı (K. 2/2)

Mânî, saadet ve iyi talih yıldızı olarak gördüğü kişinin gün gibi doğup ortaya çıktığını, parlak yüzüyle yeri ve göğü aydınlattığını söylemektedir.

Togup **gün** gibi burc-ı devlet ü ikbâl ü ‘izzetden

Ziyâ saldı zemîn ü âsmâna rûy-ı rahşânı (K. 2/5)

Sevgiliyi güneş olarak tasavvur eden âşık, kendisini de onun karşısında yaralı bir hasta olarak görmektedir. Sevgiliye seslenerek kendisini ayrılık gecesinde tek başına bırakmamasını söyleyengönlü yaralı Mânî, göz alıcılığı ve parlaklığıyla yüzünü güneşe benzettiği sevgilinin bakışlarının ara sırakendi üstünde olmasını istemektedir.

Şeb-i firkatde koma mest-i dil-figârını

Olsun ey **mihr**-i münîrüm nazarun gâh bana (G. 2/2)

Sevgili, eşi benzeri olmayan, kusursuz ve eksiksiz yaratılmış, cihanı süsleyen bir güneş gibidir. Sevgilinin âşığın hanesini ziyaret etmesi âşığın evinde güneşin doğması manasına gelmektedir. Burada hane ile kastedilen âşığın gönül evidir.

Gün togardı başına Mânî-i üftâde-dilün

Bir gice hâneme gelseydi o hûrşîd-likâ (G. 3/5)

Âşığın dilinde gün gibi aşkın izlerinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Aşkın nur dolu güneşi olan sevgilinin, âşığın gönlünde parıltı saçtığı dile getirilmektedir.

Zâhir oldı dilde yine **gün** gibi âsâr-ı ‘aşk

Saldı pertev gönlüme hûrşîd-i pür-envâr-ı ‘aşk (G. 38/1)

Geceler âşıkların sevgilin aşkıyla yandıkları yerdir. Onların çilesini sevgiliye duyduğu özlemi gizler. Bu nedenle Sevgili âşıktan geceleri haber alamaz, âşığın

sevgisinden habersizdir. Aşağıdaki beyitte de âşık, ayrılık gecesinde kurtulmayı ümit ettiğini bu yüzden gecedен sabah olana kadar parlak yüzlü sevgiliyi beklediğini dile getirmektedir.

Şâm-ı firkatden halâs olmak ümmîd eylerüz
Giceler tâ subha dek bir **mihr**-i dırahşân isterüz (G. 31/3)

5.5.3.1.2. Güneş ile İlgili Tasavvurlar

5.5.3.1.2.1. Sultan

Aşağıdaki beyitte sevgilinin meydanlarda kafasında altın taç ile ortaya çıkması, doğu hükümdarı olarak güneşin ortaya çıkmasına benzetilmektedir.

Geyüp zerrîn-külâhın her seher gitdükçe meydâna
Tulû‘ itmiş ufukdan tâc-ı zerle **şâh-ı hâverdûr** (G. 21/4)

5.5.3.1.2.2. Sevgili

Sevgili güneşe benzetilmesinin dışında parlaklığı sebebiyle güneş ile kıyaslanmaktadır. Şair, mavi gökyüzüyle yarışa girerek güneşten bile değerli bir ışık kaynağı olan sevgili için “*Ey mavi gökyüzü senin parlak güneşin varsa bizim de melek yüzlü ay gibi olan sevgilimiz var*” diyerek sevgiliyi yüceltmektedir.

Senün mihr-i münîrûn var ise ey çarh-ı mînâ-fâm
Bizüm de ol melek-sîmâ gibi bir **mâhumuz** vardur (G. 13/4)

5.5.3.2. Ay (Mah, Meh)

Ay, ışıyla geceyi aydınlatması, şekli, parlaklığı, eşsiz ve benzersiz oluşu gibi özellikleriyle sevgili için benzetilen olmuştur. Âşık sevgilinin ayrılık acısıyla bedeninin baştan aşağıya kadar yandığını söylemektedir. Ay yüzlü sevgili için köle olmuş âşık bu acıyla yanarken acı çekmektedir.

Harlar endûh-ı firâkunla ser-â-pâ cismüm
Çok hırıldı çeker ey **mâh** sana bende olan (G. 81/2)

Ay gibi güzel yüzlü olan sevgiliye âşık olanların sayısının artması, âşığın daha fazla düşman kazanması anlamına gelmektedir. Hasta gönüllü olan Mânî için bu durum acısını arttırmaktadır.

Arturup düşmeni dâg üstine dâg urdı o **mâh**

Oldı ey Mânî-i dil-haste ziyâde elemün (G. 43/5)

Mânî, ölümlü hastalarının tekrar sağlığına kavuşabilmesinin yolunun parlak ayın bir gece dostlarının yanına gelmesiyle mümkün olabileceğini söylemektedir. Burada ölümlü hastalardan kasıt, aşk derdine düşmüş âşıklardır. Sevgili ise parlak yüzü ile aya benzetilmektedir.

Ölümlü hastalara Mâniyâ gelürdi hayât

Geleydi bir gice ahibbâya ol **meh**-i tâbân (G. 79/5)

5.5.4. Işık (Ziyâ, Pertev, Envâr)

Sevgili, göz kamaştırıcı bir güzelliğe sahiptir. Bu sebeple sevgilinin yüz güzelliği, güneş veya ay olarak tasavvur edilmiş ve bu göz alıcı ışığın vesilesi olarak buna bağlanmıştır. Nûr kelimesinin çoğulu olan envâr, göz alıcı ve aydınlatıcı özelliği sebebiyle sevgilinin yüzünün güzelliği olarak simgelenmektedir. Âşığın dilinde gün gibi aşkın izlerinin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Aşkın nur dolu güneşi olan sevgilinin, âşığın gönlünde parıltı saçtığı dile getirilmektedir.

Zâhir oldı dilde yine gün gibi âsâr-ı ‘aşk

Saldı **pertev** gönlüme hûrşîd-i pür-**envâr**-ı ‘aşk (G. 38/1)

Aşağıdaki beyitte övülen kişi, devlet kaderinin nur dolu güneşi olarak betimlenmektedir.

Sipîhr-i devletün sen âftâb-ı pür-**ziyâ**sısın

Nola zatun iderse iktizâ-yı rif‘at-ı şânı (K. 2/26)

5.5.5. Karanlık (Zulmet)

Mânî Dîvânı'nda karanlık, aydınlığın tersi olarak beyitte kullanılmaktadır. İkinci kasidede övülen kişiden lütuf güneşi olarak bahsedilmektedir. Bu lütuf güneşi, zerre kadar bile cömertlik gösterse gecenin karanlığından eser kalmayağı belirtilmektedir.

Ve ger bir zerre irse âftâb-ı lutf-ı cûdından
Sevâd-ı **zulmet**-i şeb olmaz-idi böyle zulmânî (K. 2/23)

5.5.6. Gölge (Sâye)

Himaye etme, koruma gibi anlamlara gelen gölge, kozmik unsur olarak aydınlık bir yerde oluşan karanlığı ifade etmektedir. Ele alınan beyit konusu itibariyle bir mersiye'dir. Bu mersiye'nin birinci bendinde merhumun nasıl öldüğü ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte servi ağacının yerdeki gölgesi gibi yere düşen kişinin etrafına halkın bir ırmak gibi aktığı, toplandığı belirtilmektedir.

Bir servi **sâye** gibi düşürdün zemîne kim
Akmışdı halk ayagına mânend-i cûybâr (Trb. I/2)

5.5.7. Diğer Kozmik Unsurlar

5.5.7.1. Evc

Evc, bir şeyin en yüksek noktası demektir.⁷⁹ *Mânî Dîvânı*'nda “*evc-i semâ*, *evc-i felek*” gibi farklı terkipler içerisinde kullanılmıştır. Mânî, gökyüzünün en tepesinde olanın ay olmadığını, başa takılan külaha benzettiği güneş alevinin gökyüzünün en tepesinde, hak katında olduğunu söylemektedir.

Fark-ı felekde zâhir olan mâh-ı nev degül
Zerrîn külâhı şu'lesi **evc**-i semâdadur (G. 19/3)

⁷⁹ Pala, a.g.e., s.143.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü, yeni doğmuş bir aya benzetilir. Bu ay gökyüzünün en tepesinde bulunmaktadır. Sevgili o kadar güzeldir ki ay sevgiliye boyun eğmektedir.

Ser-fürû eyler ana **evc**-i felekden meh-i nev
Taht-ı hüsn üzere oturmuşdı güzeller şâhı (G. 104/2)

5.2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR

5.2.1. Zaman (Rüzgâr, Devr, Devrân, Eyyâm, Dem, Vakt)

5.2.1.1. Umûmî Olarak Zaman

Mânî Dîvânı'nda zaman, kasidelerde övülen kişileri, gazellerde ise sevgili için kıyas unsuru olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında zaman, âşğın vuslat için sabretmesi gereken meşakkatli bir yoldur. Âsaf, Hz. Süleymân'ın vezirinin adıdır. “*Âsaf-ı sâni*” terkibi de ikinci vezir anlamına gelmektedir. *Mânî*, Osman Paşa'ya ikinci vezir demenin layık olmayacağını söylemektedir. Çünkü eğer Hz. Süleymân'ın veziri Asaf, onun zamanında yaşasaydı ancak Osman Paşa'dan sonra ikinci vezir olarak anılabileceği söylenerek Osman paşa ve mertebesi yüceltilmektedir.

Degüldür Âsaf-ı sâni demek lâyük ana zîrâ
Geleydi bu **zamâna** Âsaf olurdu ana sâni (K. 2/14)

Sevgilinin yaşadığı dönemde onun gibi gönül alan bir güzelin olmadığını söyleyen *Mânî*, Sevgiliye güzellik ülkesinin şahı denmesinin şaşılacak bir durum olmadığını dile getirmektedir.

Kanı **devr**ünde senün gibi güzel bir dil-ber
Nola dirsem sana ben mülk-i letâfet şâhı (G. 105/4)

Zaman âşğın sabretmesi gereken bir yoldur. Ancak bu sayede vuslata erişebilmektedir. *Mânî*, kavuşmayı bir meyve olarak görmektedir. Bu meyveye ancak sabrederek ulaşılabilir. Zamanından önce ulaşmaya çalışılan vuslat, bir meyve gibi ham ve olgulaşmamıştır.

Zamân ile olur sabr eyle şimdi hâmdur dirsın

Visâlün mîvesi ey şâh-ı gül hiçbir zamân olmaz (G. 30/3)

Sevgili bulunmaz bir güzelliğe sahiptir. Bu konuda âşık, uzun yıllar boyunca felek dönse bile sevgili gibi parlak yüzlü birinin bir daha gelmeyeceğini dile getirmektedir.

Bir senün gibi meh-i tâbân zuhûra gelmez

Niçe yıllar **devr** ide bu çarh-ı ser-gerdân dahi (G. 107/4)

Aşağıdaki beyitte geçen “*cellâd-ı rûzgâr*” tamlamasıyla zaman, cellât olarak tasvir edilmektedir. Burada zamanın er geç insanı ölümle tanıştırdığını, ölüme yaklaştırdığının altı çizilerek bu yönde bir anlam oluşturulmaktadır.

Hûn-ı ciğer pür itse zemîni ‘aceb değül

Şemşîr çekdi üstine cellâd-ı **rûzgâr** (Trb. I/4)

Aşağıdaki beyitte Mânî, “*hassân-ı zamân*” terkibiyle kendisini dönemin Hassan b. Sabit’i olarak görür. On dört yaşındayken Selman gibi şiir yazdığını bu yüzden kendisini zamanın hassan’ı olarak görmesinden dolayı kimsenin şaşırması gerektiğini dile getirmektedir.

Mânî Hassân-ı **zamân**am dir isem şimdi nola

Çâr-deh sâl iken nazm ile Selmân’am ben (G. 69/6)

Aşağıdaki beyitte rûzgârların esmesi, uzun zaman geçmesi anlamında kullanılmaktadır. Mânî, bir gün gemiyle uğurlu bir ulağın geldiğini ve uzun zamandır haber almadığı fidan gibi uzan boylu sevgiliden güzel bir kutlu ve mutlu haber aldığını belirtmektedir.

Bu gün keştî ile bir kâsıd-ı ferhunde-fer geldi

Ne yıllar **esdi** bilmem ol sehî-kadden haber geldi (G. 94/1)

5.2.2. Yıl

Sevgili bulunmaz bir güzelliğe sahiptir. Bu konuda âşık, uzun yıllar boyunca felek dönse bile sevgili gibi parlak yüzlü birinin bir daha gelmeyeceğini dile getirmektedir.

Bir senün gibi meh-i tâbân zuhûra gelmez

Niçe **yıllar** devr ide bu çarh-ı ser-gerdân dahi (G. 107/4)

5.2.3. Mevsimler

5.2.3.1. İlkbahâr

Baharın tazeliği, canlılığı, ferahlığı ve rengi insan psikolojisi üzerinde olumlu bir etki bırakmış ve olumlu vasıfları sebebiyle beyitlerde anılmıştır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerini menekşe bahçesinde bahara karşı açılan çiçeklere benzeten Mânî, bu olayla birlikte güzellik çağının başladığını belirtmektedir.

Şimdidür ibtidâsı dahi vakt-i hüsnünün

Evvel **bahâra** karşı açılır benefşezâr (G. 16/3)

5.2.3.2. Hazân

Hazân, edebiyatta baharın tam tersi olarak işlenmiştir. Divan edebiyatında bu bağlamda sadece bahar mevsimi vardır denilebilir. Çünkü sonbahar ölülük, ihtiyarlık, yorgunluk ve yaşlılık simgesidir. O saçına kır düşmüş insan gibidir.⁸⁰ *Mânî Dîvânı*'nda bulunan konusu itibarıyla mersiye olan terkîb-bentten alınan birinci bentte, merhum kişinin nasıl öldüğü ile ilgili benzetmede sonbahar mevsimi kullanılmaktadır. Merhum kişinin yüzünü öncelikle yeni yetişmiş gonca bir güle benzeten Mânî, daha sonra ölümünü ise sonbaharda yaprakların dökülmesine ve sararıp solarak toprağa düşmesine benzetmektedir.

Bir nev-resîde gonca iken tâze gül yüzi

Saldı topraga döküldi berg-i **hazân** gibi (Trb. IV/3)

⁸⁰Pala, a.g.e.. s.200.

5.2.3.3. Yaz, Kış (Şitâ)

Mânî Dîvânı'nda yer alan üçüncü kaside Mollâ Ahmed Efendi vasfında kaleme alınmıştır. Kasidenin nesib bölümü şitâ/kış konuludur. 1-13. beyitler arasında kış mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiatta meydana gelen değişmeler, karın yağışı gibi hususlar tasvir edilmiştir. Aşağıdaki beyitte kış mevsimin gelmesiyle birlikte ağaçlara yağan kar, ağacın beyaz ipek kumaşlı bir kıyafet giymesine benzetilmiştir.

Vilâyet-i çemene hüküm idince şâh-ı **şitâ**

Giyürdi cümle dırahtâna câme ak dîbâ (K. 3/1)

Kış mevsiminde karın yağmasıyla oluşan kar taneleri akçeye benzetilmektedir.

Ehâlî-i çemene hayl **akçe** düşdi yine

Çogını bir gice tondurdu düzd-i bâd-ı sabâ (K. 3/4)

Mânî, bahçede duran bir nergis çiçeğine benzettiği gözlerinin, kar yağışıyla birlikte âdeta kör olduğunu söylemektedir. Burada kör olmasıyla anlatılmak istenen kar yağışının aşırı derecede fazla olup ortalığın bir anda beyazlaştırmasından dolayıdır.

Çemende berf değül nergis üzre zâhir olan

Meger ki gözine **ak** düşdi oldu nâ-binâ (K. 3/8)

Aşağıdaki beyitte kılıç, can alıcılığı ve keskinliği bakımından kış mevsimine benzetilmiştir. Kış mevsimini aniden gelişi ile doğaya, ağaçlara zarar vermesi kılıcın keskinliği ile ifade edilmektedir.

Gelince hışm ile kırdı geçirdi eşcârı

Kılıç gibi **kış** irişdi cihâna virdi fenâ (K. 3/12)

Mânî, kış mevsimini ve yağan karı askere benzetmektedir. Savaş bölgelerinde kurulan çadırlar gibi kış askerleride gül bahçesinde beyaz bir çadır kurmaktadır ve tabiata akın etmektedirler.

Kuruldu berfden ak hayme sahn-ı gülzâra

Diyâr-ı bâga akın saldı **leşger-i sermâ** (K. 3/10)

Kış mevsiminin bir anda bastırmasını Mânî, kış mevsiminde kar, fırtına vb. şeylerden oluşan kış askerlerinin bir gece de tabiatı oyuna getirerek yağmalamasına benzetmektedir.

İrişdi **cünd-i şitâ** bir gice basak düşeni
Çemen diyârını kış basdı eyledi yağma (K. 3/11)

Mânî Dîvânı'nda yaz mevsimi bir beyitte kış mevsimi ile birlikte ele alınarak verilmektedir. Aşağıdaki beyitte övülen kişi inci saçan bir kaleme benzetilerek cennet bahçesinin fidanı olarak gösterilmektedir. Bu fidanın hem yaz mevsiminde hem de kış mevsiminde taze meyveler verdiği dile getirilmektedir.

Nihâl-i bâg-ı cinândur o kilik-i gevher-rîz
Ki **yazda kışda** virür tâze mîveler her bâr (K. 4/25)

5.2.4. Zaman Dilimleri

5.2.4.1. Gün İçerisindeki Zaman Dilimleri

5.2.4.1.1. Sabah (Subh, Seher)

Mânî Dîvânı'nda bulunan dördüncü ve son kaside degece ve sabah/gündüz zaman dilimlerinde meydana gelen olaylar, birbirinden farklı tasvirlerle anlatılmıştır. Bu bağlamda sabah ya da gündüz için, “*bâz-ı sefid*”, “*âlem-i zer-nigâr-ı husrev-i subh*” ve “*şehen-şeh-i seher*” vb. tasvir ve benzetmeler kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gece oluşunu kara bir karganın yuvasına benzeten Mânî, ardından gündüz oluşunu ise beyaz doğan kuşunun bu yuvayı av haline getirip avlamasıyla anlatmaktadır.

Sipihrl olmuş idi âşiyân-ı zâg-ı siyâh
İrişdi **bâz-ı sefid** anı kapdı itdi şikâr (K. 4/10)

Aşağıdaki beyitlerde sabah için “*padişah*”, “*sultan*”, “*şah*” gibi benzetmeler yapılmaktadır.

Görindi çün '**âlem-i zer-nigâr-ı husrev-i subh**

O sâ'at eylediler cünd-i zengibâr firâr (K. 4/11)

Şehen-şeh-i seherün oldu kevkebi gâlib

Mukâbil olmadı mihrine 'asker-i şeb-i târ (K. 4/13)

5.2.4.1.2. Gece (Şeb, Leyl)

Dîvân'da âşık için gece farklı amaçlarla beyitlerde yer almaktadır. Gece karanlık olması bakımından âşık için ayrılık anlamına gelmektedir. Gece ayrıca âşıkların inlemelerini duyulduğu, bir başlarına olduğu zamanlardır. Kendisini gönlü yaralı bir âşık olarak gören Mânî, ayrılık gecesinde tek başına bırakılmak istemez. Göz alıcılığı ve parlaklığıyla yüzünü güneşe benzettiği sevgiliye seslenerek bakışlarının ara sıra kendi üstünde olmasını istemektedir.

Şeb-i firkatde koma mest-i dil-figârını

Olsun ey mihr-i münîrüm nazarun gâh bana (G. 2/2)

Gece, âşığın inlemesinin derecesi göstermek bakımından beyitte yer almaktadır. Çünkü geceleri âşıklar bir başlarına yalnızlardır. Geceleri âşık sevgiliden haber alamaz. Bu yüzden âşığın inlemeleri daha da kuvvetlidir. Âşığın inlemeleri o kadar kuvvetlidir ki feleğin kubbesine kadar çıkmaktadır. Âşığın akıttığı gözyaşları her gece yerlere kadar inmektedir.

İrüşür nâlelerüm günbed-i gerdûna kadar

Dökerim gözyaşını her **gece** dâmâna kadar (G. 23/1)

Gece ve gündüz âşık için sevgilinin güzelliğinin kanıtı olarak gösterilmektedir. “*Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur. Her biri bir yörünge üzerinde yüzmektedir.*” Enbiyâ suresini iktibas yapan Mânî, sevgilinin güzellik kaynağı olan yüzünün Allah’tan geldiğinin altını çizmektedir.

Bir hüsn virdi rûyuna hattunla Kirdgâr

Sübhâne hâliku hallaku’l-leylü’n-nehâr (G. 16/1)

Mânî Dîvânı 'nda bulunan dördüncü kasidede gece için “*sultan-ı zengî-i şeb-i târ, âşiyân-ı zâg-ı siyâh, cünd-i zengibâr, sipâh-ı deycûr, ‘asker-i şeb-i târ*” gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Meger ki bir gice **sultân-ı zengî-i şeb-i târ**

Kıla‘-ı çarha şebîhûne eyledi ılgar (K. 4/1)

“*Sipâh-ı deycûr, ‘Asker-i şeb-i tar*” tamlamaları geceyi anlatmak, farklı tasvirler ortaya koymak amacıyla karanlık asker, karanlık gecenin askeri anlamlarında beyitlerde belirtilmektedir.

Görinmez oldu karası **sipâh-ı deycûrun**

Gelince devlet ile âftâb-ı pür-envâr (K. 4/12)

Şehen-şeh-i seherün oldu kevkebi gâlib

Mukâbil olmadı mihrine ‘**asker-i şeb-i târ** (K.4/13)

Aşağıdaki beyitte gece oluşunu kara bir karganın yuvasına benzeten Mânî, ardından gündüz oluşunu ise beyaz doğan kuşunun bu yuvayı av haline getirip avlamasıyla anlatmaktadır.

Sipihr olmuş idi **âşiyân-ı zâg-ı siyâh**

İrişdi bâz-ı sefid anı kapdı itdi şikâr (K. 4/10)

5.3. DÖRT UNSUR (Anâsır-ı erba’a)

Dört unsur, “*çar unsur*” da denilen “*toprak, hava, ateş, su*” öğeleridir. Varlık âlemi, bu dört temel öğeden oluşmaktadır. Bu dört öğe, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim kabul edilirdi. Buradan hareketle ateşin tabiatı sıcaklık, suyun yaşlılık, havanın soğukluk ve toprağın da kuruluştur.⁸¹ *Mânî Dîvânı* 'nda dört

⁸¹ Pala, a.g.e., s.23.

unsura oldukça sık yer verilmiş ve bu mefhumlarla ilgili pek çok tasavvura başvurulmuştur.

5.3.1. Su (Âb)

5.3.1.1. Mevcudâtın Yaradılışında Su

Su, canlıların yaşamlarını devam ettirebilmek için gerekli olan en temel maddelerin başında gelir. Beyitlerde dikkat çeken unsurlardan biri la'l-su ilişkisidir. Dudak ile la'l benzerliği söz konusu olduğunda rengin yanı sıra doğrudan ya da dolaylı yollardan suyun işaret edildiği beyitlerde görülmektedir. Aşağıdaki beyitte âşık, sevgilinin dudağındaki berrak suyu ararken, susamış gönlünün sevgilinin çene çukuruna düşmesinden dolayı korktuğunu dile getirmektedir.

Cüst ü cû eyleriken **âb-ı zülâl-i la'lün**

Korkarın teşne gönül çâh-ı zenahdâne düşer (G. 26/2)

Sevgilinin elindeki hançeri ölümsüzlük suyuna benzeten şair, bu ölümsüzlük suyundan içenin kıyamete kadar ölmeyeceğini dile getirmektedir. Sevgilinin hançerini tadan âşığında bu şekilde kıyamete kadar gideceğini söylemektedir. Çünkü sevgilinin elindeki hançer/kılıç ile sevgiliye cefa dersi veren, onu yetiştiren kişidir.

Kim içerse artık ölmez haşre dek bâkî kalur

Şöyle benzer **âb-ı hayvân**dan nişândur hançerün (G. 55/4)

Mânî, ayrılık acısının yakıcılığı ile perişan olduğunu ancak keskin kılıcın kalbine su serptiğini dile getirmektedir. Burada keskin kılıç ile kastedilen sevgilinin keskin bakışları bağlamında kaşları, gözleri veya kirpikleridir.

Helâk iderdi beni sûz-ı firkat ey Mânî

Su sepmeyeydi eger kalbe tîg-ı bürrânı (G.98/5)

5.3.1.2. Su ile İlgili Mefhumlar

5.3.1.2.1. Deryâ (Deniz, Bahr, Ummân), Girdâb, Katre

Mânî Dîvânı'nda Deniz, devasa büyüklüğü, derinliği ve içerisinde kıymetli taşları barındırması sebebiyle beyitlere konu olmaktadır. *Dîvân*'da bahr, deryâ, umman, lücce kelimeleriyle tamlamalar kurularak benzetmeler yaratılmıştır. “*Bahr-i kerem, bahr-i eşk, bahr-i zahir*” tamamlarıyla deniz, cömertlik, gözyaşı, aşıkâr gibi anlamlara gelecek şekilde beyitlerde yer almaktadır.

Kef-i dest-i lutfından irse nevâle

İki yaka ıssı ola **bahr**-ı zâhir

(K. 1/22)

Kerem denizi olarak bilenen deniz büyüklük, zenginlik, cömertlik amacıyla şiiirlerde geçer. Özellikle de övülen kişinin büyüklüğünü anlatmak üzere deniz adeta bir mukayese unsurudur. Düşman sevgili ile âşığın sürekli arasına girmektedir. Sürekli âşığı engellemektedir. Sevgiliyi cömertlik denize benzeten Mânî, düşmanları ise çalı çırpıya benzetmektedir. Mânî, eğer deniz bir yöne doğru akıyorsa çalı çırpıların denizin önünde durmasının bir faydasının olmayacağını dile getirmektedir.

Gelmeden men ‘ idemez düşmen o **bahr-i keremi**

Hâr u haslar tuta mı bir yana aksa deryâ

(G. 3/3)

Aşağıdaki beyitte övülen kişinin saf dudağından akan güzel sudan bir damla Umman denizine karışsa denizi şeker gibi lezzetli hâle getireceği belirtilmektedir.

Zülâl-i la‘l-i nâbından eger bir katre irişse

Lezîz eylerdi sükkerler gibi **deryâ-yı ‘ummânı**

(K. 2/22)

Saf ve temiz bir inci gibi olan sevgili, gemi ile sefere çıkmış ve tekrar deryalara dönmüştür. Âşık bu durum karşında gözyaşı dökmektedir. Âşık, sevgilinin uzaklara gitmesinden dolayı ağlamasına şaşılmanması gerektiğini söylemektedir.

Ol dürr-i pâk keştî ile eyledi sefer

Deryâlara dönerse nola eşk-i dür-nisâr

(G. 12/4)

Dünya sıkıntı ve üzüntünün dolu olduğunu bir yerdir. Mânî belâların içine o kadar düşmüş ki etrafı bela girdabına dönmüştür. Bu çaresizliği içinde onu bu beladan çıkarabilecek hiç kimse kalmamıştır. Bu yüzden ayrılık acısıyla birlikte sürekli kederlenmektedir. Girdap âşğın peşini bırakmayan belaları, sandal ise sabrını temsil etmektedir. Âşık deryalarda bela girdabıyla boğuşarak eziyet çekmektedir. Ancak ona kimse yardım etmez, yalnızlığı ile baş başa kalmaktadır.

Gark eyledi gird-âb-ı belâ zevrak-ı sabrı

Mihnetde kalup hicr ile **deryâ**lara düşdük

(G. 53/2)

5.3.1.2.2. Bulut (Ebr), Yağmur (Bârân)

Yağmurun bereket olarak düşünülmesi, memduhun cömertliği ile arasında ilgi kurulmasına sebep olmuştur. Aşağıdaki beyitte cihanın eli, kasidede övülen kişinin gölgesine taliptir. Çünkü onun inci saçan elleri, cevher yağdıran bulutlar gibidir.

Cihân ser-â-ser eli gölgesine tâlibdür

Ki oldı dest-i dür-efşânı **ebr**-i gevher-bâr

(K. 4/20)

Nisan yağmuru denize düştüğünde inciler meydana getirir. Bu beyitte de nisan yağmuru ile ortaya çıkan taneler cevhere benzetilmektedir.

Eger yagsa **bârân**-ı nisân-ı ihsân

Cevâhir saça tab'-ı deryâ-makâtır

(K. 1/3)

5.3.1.2.3. Sel (Seyl), Mevc (Emvâc), Irmak (âb-ı revânı), Nehir (Cûy)

Mânî Dîvânı'ndaki bu mefhumlar bir beyitte bir arada verilerek kullanılmaktadır. Irmakların âşğın sevgili yüzünden çektiği çilelerden oluşan gözyaşı selini kıskanmaması gerektiğini söyleyen Mânî, gözyaşı denizinden akan dalgaların yani gözyaşlarının artık dünya kadar olduğunu dile getirerek sevgili uğrana çektiği acıları dile getirmektedir.

Cûylar öykünmesin **seyl**-i sirişk-i çeşmüme

Şimdi bahr-i eşkümün **emvâc**ı var dünyâ kadar

(G. 22/3)

Aşağıdaki beyitte servi ağacının yerdeki gölgesi gibi yere düşen kişinin etrafına halkın bir ırmak gibi aktığını, toplandığı belirtilmektedir.

Bir servi sâye gibi düşürdün zemîne kim

Akmışdı halk ayagına mânend-i **cûybâr**

(Trb. I/2)

Sevgilinin güzelliği karşında ona âşık olanlar, âdete ırmaklar gibi akıp sevgilinin bulunduğu yeretoplanmaktadır.

Her taraftan akışır kûyına bâreka'llâh

Cûylar gibi gelür her biri bir vâdiden

(G. 81/4)

Sevgilinin yüz güzelliği beyitte su gibi berrak olması bakımından akarsuya benzetilmektedir. Sevgilinin akarsu gibi olan güzelliğini izlemek, onun güzelliğiyle ilgilenmek bile tüm derdi ve kederi uzaklaştırmak için yeterlidir. Bu güzellik insana mutluluk ve rahatlık vermektedir.

Cemâl-i yâre nazar kıl melâlî def' itgil

Safâ virür dile **âb-ı revânı** seyr eyle

(G. 84/2)

5.3.2. Toprak (Hâk, Tûrâb)

Toprak ve toprakla ilgili tasavvurlar, sevgilinin karşısında önemsiz görülen âşığın durumuyla ilgili olarak dile getirilir. Âşık, aşk yolunda toprak olup öleceğini bilse dahi sevgiliden asla vazgeçmeyeceğine vurgu yapar.

‘Âşık oldum cân u dilden bir güzeller şâhına

Varumı bezl eyledüm yolında **hâk-i** râhına

(G. 91/1)

Beyitlerde merhumun nasıl öldüğü ilgili bilgiler verilmektedir. Birinci beyitte merhumun hayatını bir kadehe benzeten Mânî, takdir-i ilahi sonucunda erguvan renkli şarap gibi toprağa kanlarının saçıldığını dile getirmektedir. İkinci beyitte ise ölen kişinin kanının döküldüğünü ve topraktan dolayı cisminin görünmediği belirtmektedir. Bu durumu da kadehin şaraptan ayrı kalmasına benzetmektedir.

Câm-ı hayâtın eyledi dest-i kazâ şikest

Kan saçıldı **hâke** mey-i erguvân gibi

(Trb. IV/4)

Kanı döküldi cismi görünmez **turâb**dan
 Sâgar gibi ki ayru düşüpdür gül-âbdan (Trb. IV/5)

5.3.2.1. Toprak ile ilgili mefhumlar

5.3.2.1.1. Taş (Seng)

Taş farklı benzetmeler ile anılmakta ve âşığın ahına benzetilen olmaktadır. Âşık, dostum diye seslendiği sevgilinin kalbinin taştan bile daha sert olduğunu, ancak inleyen, feryat eden âşıklar için bu durumun geçerli olmadığını, söz dinlemeyeceklerini söylemektedir. Âşıklar aşk yolunda her türlü engeli göze almışlardır. Sevgilinin taştan sert kalbi bile buna engel olamaz.

Dostum **taş**dan katıdur kalb-i sengînün senün
 Söz geçer mi bilmezem ‘uşşâk-ı nâlân hakkına (G. 92/3)

Sevgilin yaptığı eziyetler âşığı mutlu etmektedir. Ancak bu eziyet sonlanırsa âşık vuslata eremeyeceğini anlar. Âşık sevgiliye seslenerek ona eziyet etmemesinden dolayı harap olduğunu bu eziyetlerden ayrı kaldığını dile getirmektedir.

Seng-i bî-dâdunla firâkunla harâb oldı temâm
 Lutf u ihsânun ile ol hâtırı ma’mûr olan (G. 65/2)

5.3.3. Hava

Hava, dünyadaki canlıların yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan en önemli unsurlardan biridir. *Mânî Dîvânı*’nda hava, kelime olarak fazla yer almasa da rüzgâr, yel ve birçok rüzgâr çeşidi *Dîvân*’da bir hayli zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte geçen “*cellâd-ı rûzgâr*” tamlamasıyla zaman, cellât olarak tasvir edilmektedir. Burada zamanın er geç insanı ölümle tanıştırdığını, ölüme yaklaştırdığının altı çizilerek bu yönde bir anlam oluşturulmaktadır.

Hûn-ı ciğer pür itse zemîni ‘aceb değül
 Şemşîr çekdi üstine **cellâd-ı rûzgâr** (TB. I/4)

Bahçenin goncası ile beyitte kastedilen sevgilinin küçük ağzıdır. Sevgilinin küçük ağzı sırlarla doludur. Mânî, sevgilinin ağzından dökülen sırları sabah rüzgârının yokluk ülkesinden yani ahiretten haber getirmesine benzetmektedir. Çünkü sevgilinin ağzı sırlarla doludur.

Birer şerh eyledi sırr u dehânungonca-i bâga
Yine **bâd-ı sabâ** mülk-i ‘ademden bir haber açdı (G. 106/4)

Aşağıdaki beyitte Mânî, sevgilinin gemiye binmesini, rüzgârın gemiyi itmesiyle geminin hareket edip uzaklaşmasını, aşığa yapılan bir eziyet olarak belirtmektedir. Çünkü âşık sevgiliden uzak kaldığı her an acı çekmektedir.

Keştiye bindi yelken açup gitdi ol nigâr
Benden ayırdı cevri ile cânânı **rûzgâr** (G. 12/1)

Sevgiliden haber bekleyen âşık, sevgilinin güzel ağzından ona haber geldiğini söylemektedir. Mânî, sevgilinin ağzından bildirilen haberi baharda hafif ve hoş rüzgâr gibi olan seher yeline benzetmektedir.

Bana bildürdi peyâmın dehen-i dildârun
Virdi **bâd-ı seher** agız haberin dildârun (G. 45/1)

5.3.3.1. Rüzgâr Çeşitleri

5.3.3.1.1. Sabâ

Divan şiirinde en sık kullanılan rüzgâr türlerinden biri olan sabâ, daha çok koku ile olan dağıtma, taşıma ve yaymaya dayanan ilişkisi yönüyle işlenmektedir. Sabâ, güzel kokusu yüzünden sevgilinin saçlarına düşkündür. Onu çözer, dağıtır, uçurur. Sevgilinin saçlarına dokunduğu için güzel kokar. Sabânın dağıttığı kokuların başında misk, amber, sümbül ve reyhan gelir. Aynı zamanda sabâ sevgiliden haber getiren, onun güzelliğinden söz eden bir postacıdır. Bazen de âşık kendisini sabânın eline bırakır ve sevgilisine götürmesini ister.⁸²

⁸²H. Dilek Batislam “Divan Şiirinde Sabâ”, **Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI**, (Mehmet Çavuşoğlu’na Armağan II), İstanbul 2005, s. 4.

Mânî Dîvânı'nda sabâ, divan şiirinde sözü edilen bu kullanıma uygun düşecek şekilde ele alınmıştır. Sabâ, seher vakti sevgilinin kokusunu âşığa ulaştıran bir vasıtaadır.

Vîrsün haber la'l-i leb-i yâri sehergâh
Gönlinden **sabâ** goncanun isterse yer itmek (G. 46/2)

Bahçenin goncası ile beyitte kastedilen sevgilinin küçük ağzıdır. Sevgilinin sır dolu küçük ağzının sırları ortaya çıkardığını belirten şair, bu durumu sabah rüzgârının yokluk ülkesinden yani ahretten haber getirdiğine benzetmektedir. Çünkü sevgilinin ağzı sırlarla doludur.

Birer şerh eyledi sırr u dehânungonca-i bâga
Yine bâd-ı **sabâ** mülk-i 'ademden bir haber açdı (G. 106/4)

Sabâ rüzgârı sevgilinin güzel kokusunu taşır ve etrafa dağıtır. Sevgilinin yanağı kırmızılığı ile âdeta bir güle benzetilmektedir. Mânî ise bu güzellik karşısında gül bahçesinde savrulmaktadır.

Ruh-ı cânân ile benzetmiş özin şâhid-i gül
Mâniyâ esdi savurdı yine gülşende **sabâ** (G. 1/5)

Saba rüzgârı, gül bahçesinde sevgilinin fitneye sebep olan saçlarının kokusunu getirerek âşığı üzer, onun kafasını karıştırır.

Kıldı çok fitne vü âşûb **sabâ** gülşende
Agzı dirhem jâle ile tutup goncalarun (G. 47/2)

5.3.4. Âteş (Od, Nâr)

Anâsır-ı erba'anın tamamlayıcı unsurlarından biri olan ateş, klasik şiirde olduğu gibi *Mânî Dîvânı*'nda da mecaz anlamda ele alınmış ve bazı tasavvurlara konu edilmiştir. Ateş, umûmiyetle aşk için benzetilen olmuştur (bkz. Aşk ile İlgili Tasavvurlar). Âşık, sevgilinin ayva tüylerini görse çektiği feryatların ateşinin göklere ulaşacağını belirtmektedir.

Âteş-i âhum çıkar eflâke gelse hatt-ı yâr
Âsmânîler tutar çarhı irişse câm-ı ‘ıyd (G. 8/2)

Mânî, sevgilinin aşkından dolayı âşığın bedeninin yanarak ortaya çıkmasına şaşılmaması gerektiğini söylemektedir. Diken ve gülüşü servi boylu sevgiliden bu ateşin saklanamayacağını belirtmektedir.

‘Aceb mi zâhir olsa sûz-ı ‘aşkun cism-i zârından
Mukarrer hâr u hande serv-kad ey perî âteş nihân olmaz (G. 30/2)

Sevgiliyi muma benzeten Mânî, her gece bu mumdan yükselen şevk ateşiyle pervanenin yani âşığın durmadan kanat çırttığını bu ateşle birlikte yandığı belirtmektedir.

Şem‘ün düşer ayagina pervâne her gice
Yakdukça nâr-ı şevka per ü bâli cümleten (G. 75/4)

Mânî, aşk şarabından tattıkça aşk ateşiyle yandığını, kul olmuş bedeniyle birlikte can verdiğini söylemektedir. Aşk şarabının ona hararet, sıcaklık verdiğini bu yüzden aşk ateşiyle yandığını dile getirmektedir.

Nâr-ı ‘aşka yanmaga cânlar virür Mânî kulun
Bâde-i câm-ı mahabbet şöyle germiyyet virür (G.20/5)

Âşığın gönül yangını oldukça büyüktür ve etrafındakileri yakmaktadır. Âşık, sevgilinin de bu aşk ateşinden dolayı gönlünden korktuğunu ve âşığın yanına gelmediğini söylemektedir.

Yandı yanmada olanlar âteş-i sûzânuma
Havf ider sûz-ı dilümden yâr gelmez yanuma (G. 87/1)

5.4. HAYVANLAR

5.4.1. Kuşlar

5.4.1.1. Umûmî Olarak Kuş

Kuş mefhumu, *Mânî Dîvânı*'nda farklı şekillerde tasavvurlara konu olmuştur. *Dîvân*'da yer alan şiirlerden biri olan kıt'a-ı kebîre, Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa'nın Hz. Mevlânâ'nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürülmüş bir tarih kıtasıdır.

Kafes o kadar güzeldir ki dışarıdan bu güzel ve parlak kafesi izleyenler sanki içerisine güzel sesli bir kuşun koyulduğunu düşünecekleri aşağıdaki beyitte belirtilmektedir. Burada güzel sesli kuştan kasıt hem kafesin güzel bir şekilde yapılmasından dolayı hem de Hz. Mevlana'nın şairlik kudretinin yüceltilmesinden dolayıdır.

Kafese koydı tutup **murg**-ı nevâyı dirler

Seyr idenler göricek bu kafes-i ra'nâyı

(Kt. 30)

Sevgiliyi Leylâ gibi salınan birine benzeten Mânî, kendisini de Mecnun ile kıyaslamaktadır. Şair, Mecnun'un başına dert, keder kuşu konmadan önce sevgiliye duyduğu aşk yüzünden aklının başından gittiğini belirtmektedir.

Konmamışdı **murg**-ı mihnet dahi Kays'un başına

Olmuş idüm ben senün Mecnûn'un ey Leylî-hırâm

(G. 62/2)

Gönlü kuşa benzeten Mânî, sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü görmeden gönül kuşunun feryadının sabah olana kadar dinmeyeceğini belirtmektedir.

Görmeyince gün yüzün efgânı sâkin olmadı

Murg-ı dil tâ subh olunca dinmedi feryâddan

(G. 71/2)

5.4.1.2. Kuş Çeşitleri

5.4.1.2.1. Bülbül

Bülbülün yaygın olarak kullanılması âşığın bülbül ile özdeşleştirilmesi sebebiyledir (bkz. Âşık ile ilgili Tasavvurlar). Klasik şiirde gül, bülbül ve diken, âşık, sevgili ve rakip üçlüsünü sembolize etmektedir. Âşığın gönlü aşk ateşiyle yanmak için çırpınmaktadır. Mânî, bu durumu ateşin içinde bulanık külden kalan korun izini aramaya benzetmektedir. Çünkü âşığın gönlü zaten sevgili yüzünden yanmış ve kül olmuştur. Âşık bu yolda birçok çileye katlanmıştır. Ancak halen acı çekmek için kendini zorlamaktadır. Mânî, bu yüzden bu durumu küllerde kalan izleri aramaya benzetmektedir.

Dil-i **bülbül**de umar sûziş-i ‘aşkı gönlüm

Sanki hâkister içinde eser-i ahker arar

(G. 28/3)

Mânî, âşıkların sevmek için gül yüzlü bir sevgili aradıklarını, bu yolda çılgın bülbül gibi yeni açılmış gül istediklerini belirtmektedir.

Sevmege cân ile bir gül yüzli cânân isterüz

Bülbül-i şûrîdeyüz kim verd-i handân isterüz

(G. 31/1)

5.4.1.2.2. Papağan (Tûtî)

Papağan, *Mânî Dîvânı*’nda kasidelerde veya gazellerde övgü amacıyla yer almaktadır. Mânî aşağıdaki beyitte övdüğü kişiden dolayı kendisine sözü şeker gibi olan papağan denilmesini istemektedir. İnsanlar papağanlara söylendiğinde kendilerinin hoşuna gidecek sözleri öğretirler; böylece papağan hoş, tatlı sözler söylediği için güzel konuşan, tatlı sözler söyleyen insanı temsil eder duruma gelmiştir. Bu yüzden beyitte de Mânî, kendisinin böyle güzel söz söyleyen biri olduğunun altını çizmektedir.

Hemîşe oldı sözüm vasf-ı pâk-i şîrînün

Nola dinilse bana **tûtî**-i şeker-güftâr

(K. 4/33)

Aşağıdaki beyitte şeker yiyen papağan ifadesi güzel konuşan, güzel söz söyleyen kişiler için kullanılmıştır. Beyitte gümüşten kafesin yapılmasından dolayı Allah’a şükreden Mânî, bu kafesi görenlerin güzel söz söylemelerine alışıldığını dile getirmektedir.

Bâreka’llâh zihî sîm kafes kim göricek
İtdi âlüfte nice **tûtî**-i şekker-hâyı (Kt. 29)

5.4.1.2.3. Doğan (Bâz, Şâh-bâz), Karga (Zâg)

İki kuş türünde bir arada ele alınmasının sebebi tek bir beyitte bir arada verilmesinden dolayıdır. *Mânî Dîvânı*’nda dört numaralı kasidenin gece ve gündüz ile ilgili farklı tasvirlerle yer verilmektedir. Bu bağlamda beyitte gece oluşunu kara bir karganın yuvasına benzeten Mânî, ardından gündüz oluşunu ise beyaz doğan kuşunun bu yuvayı av haline getirip kapmasına benzetmektedir.

Sipihrl olmuş idi âşiyân-ı **zâg**-ı siyâh
İrişdi **bâz**-ı sefid anı kapdı itdi şikâr (K. 4/10)

İlgili mefhum Aşağıdaki beyitte “*yaratılış doğanı*” anlamına gelecek şekilde güçlü ve yiğit yaratılışlı âşık için kullanılmaktadır. Mânî, kendisini bu şekilde görerek, Hüma kuşuna benzettiği sevgiliyi elinden kaçırmamak için dikkatli olması gerektiğini dile getirmektedir.

Bir dahi gelmez çıkar elden sakınsun hâsılı
Şâh-bâz-ı tab‘ı Mânî ol hümâyâ salmasun (G. 74/5)

5.4.1.2.4. Ankâ (Simurg)

İsmi olup cismi olmayan bir büyük kuş türüdür Simurg, Zümrüankâ olarak da anılmaktadır. İnanişâ göre boynu çok uzun ve tüyleri türlü türlü renkte olan bir kuştur. ⁸³Beyitlerde “*simurg veya sireng*” adı altında da geçen ankanın en büyük özelliği olarak avlanmayışı, Kaf dağında yaşaması, asla yere inmemesi ve ele

⁸³ Onay, a.g.e., s.58.

geçirilemeyeşidir. Aşağıdaki beyitte bu bağlamda sevgili ile özdeşleştirilmekte ve onun gibi eşsiz olması ve zor ele geçirilmesi yönünden ele alınmaktadır.

Hem-cenâhum olıma kâf-ı mahabbetde benüm
Dostum var mı vücûdide ne kuşdur ‘**Ankâ** (G. 1/3)

5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

5.4.2.1. Âhû

Âhu, klasik şiirde sevgili için kullanılan bir benzetme unsurudur (bkz. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar). Sevgili âşığa sürekli eziyet ve çile çektirmektedir. Sevgiliyi ceylana benzeten Mânî, sürekli ondan kaçtığını, yabancılarla yani rakiplerle dost, arkadaş olduğunu söyleyerek âşığa bir türlü görünmediğini, firar ettiğini belirtmektedir.

Kaçar bizden dirîgâ ol kul oğlu gayra hem-serdür
Ol **âhû** şimdi kaçındur görünmez nice görendür (G. 21/1)

Sevgilinin saçının kokusunu âşık, Hoten ceylanın göbeğinde biriken misk kokuya benzetmektedir.

Sanki sundun bize bir nâme-i **âhû**-yı hoten
Târ-ı zülfün ile fark-ı cebînüni ihsân itdün (G. 51/4)

5.4.2.2. At (Esb, Semend)

Türk kültüründe kıymetli ve kutsal sayılan hayvanların başında at gelir. Aşağıdaki beyitte Mânî, yaratılış atı ile bu dünyada manayı aradığını ancak bulamadığını dile getirerek asıl mananın bu dünyada olmadığını belirtmektedir. Yaratılış atı ile kastedilen Mânî'nin şairlik kudretidir.

Semend-i tab ‘um ile ‘âlemi araladum şimdi
Anun cev lângehi Mânî zemîn ü âsmân olmaz (G. 30/5)

Üzengi, ata binebilmek için ayakla üzerine basılan, altı düz bir halkadır. Mânî kendini at üstünde gezen sevgilinin ata binmek için kullandığı üzengi olarak tasvir

etmektedir. Bu makamı ise sevgiliye yakınlığından dolayı en yüce mertebe olarak görmektedir.

Pâye-i a‘lâya irdi buldı rif‘at Mânîyâ

Esb-i yârün arkasında hoş geçer şimdi rikâb (G. 5/5)

5.4.2.3. Köpek (İt)

Klasik şiirde olduğu gibi Mânî’nin şiirlerinde de köpek, umumiyetle rakip için kullanılan bir benzetme unsuru olmuştur (bkz. Rakîp ile İlgili Tasavvurlar). Bu köpekler sevgilinin bulunduğu yerden ayrılmaz. Sevgilinin kapısının önünde bekleyen rakipleri köpek olarak niteleyen âşık, bedeninin kemiklerini onlara dağıtarak ziyafet vermektedir. Ancak bu sayede gönlüne sevgilinin ziyaret edeceğini belirtmektedir. Çünkü aşkı için canından bile vazgeçmeyen âşık, gerçek vuslata ulaşamaz.

Üstühvân-ı tenümi bezl ideyin **it**lerine

Bir ziyâfet kılayın hücreye yârân gelsün (G. 64/4)

Âşıklar genellikle kendilerini sevgilinin kapısının önünde bekleyen köpeklerle benzetmektedirler. Âşık, sevgiliden yardım isteyerek kapısında bekleyen âşıkları ziyaret etmesini istemektedir.

İşigün **it**lerini görmege himmet ideyin

Varayın şevk ile yârânı ziyâret ideyin (G. 70/1)

5.4.2.4. Aslan (Hizebr), Kaplan (Peleng)

Mânî Dîvânı’nda aslan ve kaplan kasidenin yazıldığı kişiyi övmek amacıyla beyitte yer bulmaktadır. Mânî, kasidenin yazıldığı kişi olan Demirkapı fatihi Özdemiroğlu Osman Paşa’yı “*kavga ormanın aslanı*” ve “*kanaat dağının kaplanı*” olarak betimlemektedir.

Hizebr-i bîşe-i heycâ **peleng**-i kûh-ı istignâ

Sikender-rây-ı mülk-ârâ sezâ-yı lutf-ı Sübhânî (K. 2/8)

5.4.3. Sürüngenler

5.4.3.1. Ejder, Ejdehâ

İkinci kasideden alınmış beyitte kasidenin yazılmış olduğu kişinin kaşları ile ejder arasında benzetme kurulmaktadır. Beyitte kasidede övülen kişinin can alıcı olan kaşları iki başlı ejdere benzetilmektedir.

Kemân-ı cânsitânı san iki başlu bir **ejder**dür

Yarar keskin dil-âver pehlevândur şem'-i bürrânı (K. 2/20)

Mânî, kasidede övülen kişi olan Mollâ Ahmed Efendi için yaptığı işlerden ve devlet adamı olması bakımından âlimliğini inci saçan bir kaleme, bu kalemide Hz. Mûsâ'nın asasına benzetmektedir. Bu asa ise düşmanların korktuğu âdeta ateş saçan bir ejderhaya benzetilmektedir.

Elinde kilik-i dür-efşânıdur 'asâ-yı kelîm

Ki düşmen üzre olur **ejdehâ**-yı âteş-bâr (K. 4/24)

5.4.4. Böcekler

5.4.4.1. Pervâne

Şem' ile pervâne arasındaki ilişki aşkı, âşığı ve sevgiliyi sembolize etmektedir. Beşerî aşkıta görülen âşık, pervâne sembolüyle, maşuk da şem' sembolüyle ifade edilmiştir. İlahî aşkıta da pervâne, fenâfillah mertebesine ulaşmayı amaçlayan tarîk ehlini yani sâlikî simgelerken, şem' de Tanrıyı simgelemektedir. Ayrıca şem' ile pervâne kelimelerinden tamlamalar ve bileşik kelimeler teşkil edilerek, beşerî ve ilahî aşkıta kullanılan yeni anlamlar da ortaya konulmuştur.⁸⁴ *Mânî Dîvânı*'nda da şem' ve pervaneyeye bu özellikleri sebebiyle yer verilmiş ve pervaneyi âşık için benzetme unsuru olarak kullanmıştır (bkz. Âşık ile İlgili Tasavvurlar).

Âşık, geceleri ışık çevresinde dönen, kendini ateşin içine atmasıyla bilinen küçük birkelebek gibi yandığını dile getirmektedir. Bunun sebebini de gümüş bedenli mum gibi güzel yüzlü sevgilinin saçının bir telini dağıtmasıyla meydana geldiğini

⁸⁴Sadık Armutlu, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars Ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2009, S. 39, s. 904.

söylemektedir. Âşık için yanmak güzelleşmektir. Çünkü sevgili uğruna çektiği tüm acılar onu aşkı için olgunlaştırmaktadır.

Pervâneveş yakar beni gâyet güzellenür

Tagıtsa târ-ı zülfini ol meh-i şem'-i sîm-ten (G. 75/3)

Sevgiliyi muma benzeten Mânî, her gece bu mumdan yükselen şevk ateşiyle pervanenin yani âşığın durmadan kanat çırpıtığını bu ateşle birlikte yandığı belirtmektedir.

Şem'ün düşer ayagina **pervâne** her gice

Yakdukça nâr-ı şevka per ü bâli cümleten (G. 75/4)

5.4.4.2. Karınca (Mûr)

Gözle görülmeyecek kadar küçük bir böcek türü olan karınca, klasik şiirde ele alınan hayvanlardan biridir. Âşığın karınca olarak tasavvur edildiği beyitlerde sevgili veya memduh, genellikle Süleymân (a.s.) olarak ele alınmış ve böylece Süleymân (a.s.) ile karınca hadisesine de telmihte bulunulmuştur (bkz. Hz. Süleymân). Aşağıdaki beyitte Mânî, Hz. Süleymân'ın karınca ile olan kıssasını telmih yoluyla belirtmektedir. Aşağıdaki beyitte övülen kişi için Hz. Süleymân gibi görünmeyecek kadar küçük olan karıncalara lütufla yardım edip incinmemeleri için çaba sarf etse bile devrin Süleymanı olmakta gözünün olmadığı dile getirilmektedir. Bu bakımdan övülen kişinin iyi yönlerinden ve alçak gönüllü olmasından bahsedilmektedir.

Ve ger bir **mûr**-ı nâ-peydâya himmetle nazar kılsa

Tenezzül eylemezdi olmaga dehrün Süleymânı (K. 2/24)

5.5. BİTKİLER

5.5.1. Ağaçlar

5.5.1.1. Umûmî Olarak Ağaç

Mânî Dîvânı 'nda farklı kullanımlarla karşımıza çıkan ağaç, daha çok servi, tûbâ, çınar gibi türleriyle zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte kış mevsimin gelmesiyle birlikte ağaçlara yağan kar, ağacın beyaz ipek kumaşlı bir kıyafet giymesine benzetilmiştir.

Vilâyet-i çemene hükm idince şâh-ı şitâ

Giyürdi cümle **dırahtâna** câme ak dîbâ (K. 3/1)

5.5.2. Ağaç Çeşitleri

5.5.2.1. Serv

Serv, *Mânî Dîvânı* 'nda adına rastlanan ağaç türlerinden biridir. Bu kullanımlarda sevgilinin boyunun serviye benzetilmesinin önemli rolü vardır (bkz. Boy ile İlgili Tasavvurlar). Mânî gönlünü uyararak başkasına kapılmaması gerektiğini söylemektedir. Çünkü gönlünü güzeller içinde boyu servi gibi olana ihsan edeceğini dile getirmektedir.

Mâniyâ gayrıya dil virme ki gönlüm yokdur

Vire mi cânlar ol **serv-i** Hûbâna gönül (G. 57/5)

Âşığın sevgili yüzünden maruz kaldığı belalar onun için kötü değildir. Çünkü âşık sevgili yüzünden düştüğü dert ve sıkıntı aşığa keyif verir. Âşık sevgilinin bu sevgi yoluna bin bela getirerek ayak basmasından dolayı Allah'a şükretmektedir.

Reh-i mihr ü vefâya bin belâ ile kadem basdı

Bi-hamdi'llâh yola geldi hele ol **serv-i** âzâde (G. 83/5)

5.5.2.2. Şimşâd

Şimşâd, yine serv gibi sevgilinin boyu için benzetilen olmuştur (bkz. Boy ile İlgili Tasavvurlar).

Kadrimüz ‘âli dürür ednâya tenezzül itmezüz

Bir gül-i **şimşâd**-kad serv-i hırâmân isterüz

(G. 31/2)

5.5.3. Çiçekler

5.5.3.1. Gül

Sevgilinin gül olarak tasavvur edilmesi, gül mefhumunun üzerinde fazlaca durulmasına sebep olmuştur (bkz. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar). “*Gül-i ra’nâ*” olarak ifade edilen sevgili, bir tarafı sarı bir tarafı kırmızı olan bir güle benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte âşık, dünyada kimseyi peri yüzlü sevgili kadar sevmediğini belirtmektedir.

Kimseyi sevmem cihânda sen **gül**-i ra’nâ kadar

Ey perî-peyker sever cânım seni dünyâ kadar

(G. 22/1)

Âşık, sevgilinin yanağının kadehteki yansımasının şarabı gül rengine dönüştürdüğünü söylemektedir. Burada sevgilinin yanağının kırmızılığı ile şarabın rengi arasında bağ kurulmaktadır. Âşığın şaraba yani sevgilinin yanağına olan arzusu, susamışlığı sevgiliye keyif verdiği beyitte yer verilmektedir.

‘Aks-i câm bâdeyi **gül**-gûn itdi mir’ât-ı ruhun

Teşne-i mey sanma rûy-ı dil-bere kesret virür

(G. 20/2)

5.5.3.2. Gonca

Gonca, *Dîvân*’da şekli ve güzelliği sebebiyle sevgilinin güzellik unsurları arasında benzeyen olmuştur (bkz. Sevgili ile İlgili Tasavvurlar, Sevgilinin Güzellik unsurları). Gonca, Gül ve bülbül münasebeti sevgili ile âşığı sembolize etmesi bakımından önem taşır. Aşağıdaki beyitte ağız, şekli ve güzelliği bakımından goncaya benzetilmiştir. Bülbül-gül ilişkisini yansıtan beyitte, âşık kendini gönül kuşuna, sevgilinin küçük ve güzel ağızlı olması sebebiyle goncaya ve sevgilinin etrafını saran rakipleride gülün etrafında çıkan dikenlere benzetmektedir. Gönül kuşunun dert içinde feryat etse de bunu şaşılmayacağını çünkü dikenlerin goncayı sardığı belirtilmektedir.

Bülbül-i dil nola derd ile figân itse Mânî
Hârlar aldı yine dâmenin ol **gonce**-femün (G. 44/5)

5.5.3.3. Lâle

Divan şiirinde sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları kırmızı rengi yüzünden lâleye benzetilmektedir. *Mânî Dîvânı*'nda bu yönde rengi itibariyle benzeyen olmuştur. *Dîvân* 'da yer alan yedinci gazel “*lâle-ruh*” redifli bir gazeldir.

Âşık, gönül avlayan sevgilinin sevgisiz, muhabbetsiz lale yanaklı biri olduğunu söylemektedir. Sinesinde bulunan aşk yarası ise sevgili tarafından yakıp, yaralanmaktadır.

Sînemi efgâr idüp yakdı mahabbet dâğını
Dil-rübâlar içre bir nâ-mihrbândur **lâle**-ruh (G. 7/2)

Bîsütûn, Ferhad'ın Şirin'e olan aşkı için deldiği dağın adıdır. Ferhad, Bisütun dağında aşkı için mücadele vererek ayrılık ile baş başa kalmaktadır. Ancak güzellik ülkesine yani sevgiliye Hüsrev'in tatlı dilli geldiği ifade edilmektedir. Hüsrev'in tatlı dilli olmasının sebebi sevgiliyi kandırmak ve ona güzel sözler söylemek içindir.

Bî-sütûn-ı gamda Ferhâd gam-ı hicrân ile
Mülk-i hüsne hüsrev şîrîn-zebândur **lâle**-ruh (G.7/4)

5.5.3.4. Yasemin

Yasemin çiçeğinin ele alındığı beyitlerde lâleden de söz edilmektedir. Sevgilinin yüzü yumuşak dokulu ve hoş kokulu olduğundan dolayı yasemin çiçeğine benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellik unsurları doğadaki çiçeklerin özellikleriyle bir arada beyitte yer almaktadır.

Bir **semen**-sîmâ perî-peyker cüvândur lâle-ruh
Berg-i gülzâr serv-kad gussa-dehândur lâle-ruh (G. 7/1)

Merhum kişinin ölüm şekliyle ilgili olarak beyitte ölen kişinin gümüş tenindeki oluşan yara, yasemin çiçeğinin içinde belli olan bir laleye benzetilmektedir.

Sîmîn teninde zâhir olan zahm-ı hûn-feşân

San lâledür ki **yâsemîni**çre ola ‘ayân (Trb. II/1)

5.5.3.5. Sûsen

Susen çiçeği, lale ile bir arada kullanılmaktadır. Sivri ve uzun yapraklarından dolayı beyitte kılıca benzetilmektedir. Sevgilinin âşığın canına kastettiğini söyleyen Mânî, kendisine uyararak bu duruma itiraz etmesini zira o lale yanaklı sevgilinin merhametsiz olduğunu dile getirmektedir.

Çekdi **sûsen** gibi tîgin katlûme kasd eyledi

İhtirâz it Mâniyâ bir bî-amândur lâle-ruh (G. 7/5)

Âşık sevgiliden alacağı güzel haberleri sevgilinin dudağından dökülen incilere benzetmektedir.

Çemende goncanun agzına dil sokar **sûsen**

Dilerin ala peyâm-ı leb-i dürr-efşânı (G. 98/2)

5.5.3.6. Menekşe (Benefşe)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerini Menekşe bahçesinde bahara karşı açılan çiçeklere benzeten Mânî, Bu olayla birlikte güzellik çağının başladığını dile getirmektedir.

Şimdidür ibtidâsı dahi vakt-i hüsnünün

Evvel bahâra karşı açılır **benefşe**zâr (G. 16/3)

5.5.3.7. Nergis

Nergis çiçeğinin menşei Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Mitolojide yer alan bilgiye göre Narkissos, sıcağın ve av yorgunluğunun verdiği ağırlıkla bir pınarın başında durur ve susuzluğunu sonlandırmak ister. Tam o anda suda kendi

yansımasını görerek bir başkası zanneder, bilmeden kendini arzular, bilmeden kendi hüsnüne hayran olur. Ve bu çaresiz aşkla günden güne eriyen Narkissos pınarın başında ölür. Mitolojiye göre Narkissos öldükten sonra sarı göbeğini beyaz yaprakların kucakladığı bir çiçeğe dönüşmüştür.⁸⁵Göz ile nergis arasında benzetme kurulması bu efsaneye dayanmaktadır. Narkissos'un boğulan bedeninden geriye göze benzeyen bir çiçek olan Nergis kalmıştır. Sevgilinin gözü de bu bağlamda nergistir. Baygın olması nedeniyle beyitlerde geçmektedir.

Kudûmından haber virince **nergis**le gül açıldı
Gülistânun gözin gönlin bu gün bâd-ı seher açdı (G. 106/2)

Yâr ile sohbet eyler isen Mânî bir gice
Bizüm çemende **nergis** olur şem'dânumuz (G. 32/5)

5.5.4. Meyveler

Mânî Dîvânı'nda herhangi bir meyve ismine rastlanılmamaktadır. Aşağıdaki beyitte zaman âşığın sabretmesi gereken bir yoldur. Ancak bu sayede vuslata erişebilmektedir. Mânî, beyitte kavuşmayı bir meyve olarak görmektedir. Bu meyveye ancak sabrederek ulaşabilmektedir. Zamanından önce ulaşılmaya çalışılan vuslat, bir meyve gibi ham ve olgulaşmamıştır.

Zamân ile olur sabr eyle şimdi hâmdur dirsın
Visâlün **mîvesi** ey şâh-ı gül hiçbir zamân olmaz (G. 30/3)

5.5.5. Bağ ve Bahçe ile ilgili Unsurlar

5.5.5.1. Bağ, Bahçe, Bostân (Bûstân), İrem, Gülzâr

Mânî Dîvânı'nda yer alan bu unsurlar, umumiyetle sevgili ve onun bulunduğu yer ile ilgili olarak kullanılmıştır. Bunun dışında da farklı kullanımlara *Dîvân*'da yer verilmiştir. Dünyayı gül bahçesi, sevgiliyi de orada bulan gül dalına benzeten Mânî, böyle servi gibi uzun ve düzgün boylu bir sevgilinin bu âlemde görülmediğini dile getirerek sevgiliyi övmektedir.

⁸⁵Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Ötüken Yay, İstanbul 1995, s.144.

Böyle bir gül budagın virmedi **gûlzâr**-ı cihân

Böyle bir servi-sehî görmedi cism-i âfâk (G. 37/4)

Mânî, Osman paşayı öncelikle vezirlik makamı bağının gülü, daha sonra da mutluluk bahçesinde yeni açılmış bir güle benzeterek övgülerini sunmaktadır.

Gül-i **bâg**-ı vezâret hazret-i ‘Osmân Paşa kim

Odur şimdi sa ‘âdet gülşeninün verd-i handânı (K. 2/10)

İrem Bağı, Âd kavmi hükümdarı Şeddâd tarafından, cennete benzetilerek Şam’da veya Yemen’de yapıldığı söylenen cennet bahçesi benzeri efsanevi bahçedir.⁸⁶ Beyitte sevgilinin şarap içmesiyle birlikte yanaklarının kızarması, İrem bağında bulanık güllerin açılmasına benzetilmektedir.

Gül gül oldu mey ile ruhları her bir sanemün

Yir yir açıldı yine gülleri **Bâg-ı İrem**’ün (G. 44/1)

⁸⁶ Pala, **a.g.e.**, s.234.

SONUÇ

Mânî Dîvânı'nın etraflıca tahlil edildiği bu çalışmada gerek şairin edebî şahsiyetini gerekse dünya görüşünü ortaya koyan bir takım neticelere ulaşılmıştır.

Mânî Dîvânı'nda 4 adet kaside bulunmaktadır. Kasidelerden birinci, üçüncü ve son kaside Ahmed Efendi hakkındadır. Birinci kaside 41 beyitten meydana gelmiştir. Kaside klasik olarak benzetmeler ile başlamaktadır. Şairin kendisine yöneltilen suçlamalara karşı kendisini savunduğu bir şiir olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci kaside Demirkapı Fatihî Özdemiroğlu Osman Paşa hakkında 51 beyitten meydana gelmektedir. Kasidenin nesib bölümünde güneş temalı konular işlenmektedir. 38 beyitten meydana gelen üçüncü ve 39 beyitten meydana gelen dördüncü kasidele ise aynı zamanda şairin hocası olan Ahmed Efendi vafındadır. Üçüncü kaside “*Kasîde-i Şitâ ‘iyye-i Mânî Berây-ı Monlâ Ahmed Efendî*” başlıklıdır. İsminden de anlaşılacağı üzere kasidenin nesib bölümü şitâ/kış konusudur. 1-13. beyitler arasında kış mevsiminin gelmesiyle birlikte tabiatta meydana gelen değişimler tasvir edilmektedir. Dördüncü kaside ise başlıksızdır. Ancak 19. beyitten anlaşılacağı üzere üçüncü kaside gibi Molla Ahmed Efendi için yazılmıştır.

Dîvân'da bir terkîb-bend, iki müseddes, bir tesdis ve iki tahmis nazım şekliyle yazılmış musammatlar bulunmaktadır. Terkîb-bend, konusu itibariyle bir mersiye-dir. Beş bentten ve her bent de beşer beyitten meydana gelmiştir. Birinci bentte merhumun nasıl öldüğü, ikinci bentte ölümle ilgili çeşitli tasvirlerle, üçüncü ve dördüncü bentte merhumun yaptığı iyi şeyler ve merhumun vücudu ile ilgili bilgilere, son bentte ise merhum hakkındaki dualar bulunmaktadır. *Dîvân*'da bulunan birinci ve ikinci müseddes ise genellikle Mânî'nin gazellerindeki gibi âşık-sevgili hakkındadır. Tesdis nazım şekliyle yazılmış olan dördüncü musammat ise beş bentten meydana gelmektedir.

Dîvân'da yer alan şiirlerden biri de aynı zamanda bir tarih manzumesi olan kıt'a-ı kebîredir. 32 beyitten meydana gelen bu manzume H.1006/1597-98 tarihinde Maraş mîr-i mirânı olan Mahmud Paşa'nın Hz. Mevlânâ'nın mezarına gümüşten bir kafes yapması üzerine düşürülmüş bir tarih kıtasıdır.

Mânî Dîvânı'nda 107 gazel bulunmaktadır. Genel olarak sevgili ve âşık etrafında oluşan beyitler, farklı tasvirler ile beyitlerde işlenmektedir. Mânî

Dîvânî'nda ilahi aşk konulu beyitler bulunmaktadır ancak sayıları azdır. Din konulu mefhumlar genellikle sevgilinin güzellik unsurlarını övmek veya şükür unsuru olarak beyitlerde yer almaktadır.

Mânî Dîvânî'nda Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen 25 peygamberden 9 tanesinin ismine rastlanmaktadır. Bu peygamberler, umumiyetle öne çıkan özellikleri ve mucizeleriyle anılmıştır.

Mânî'nin şiirlerine kaynaklık eden tarihî ve efsânevî şahsiyetler ise umumiyetle Fars mitolojisinde yer alan Cem, Dârâ, Hüsrev gibi dönemine hükmetmiş güçlü kimselerdir. Yine *Dîvân*'da yer alan efsanevi şahıs kadrosunda Leylâ ve Mecnûn, Ferhâd ile şîrîn, gibi aşk kahramanlarının adına da rastlanmaktadır. Bu isimler, âşık ve sevgili için benzetme unsurları olarak kullanılmıştır. Bunların yanı sıra *Dîvân*'da; cennet, cehennem gibi dinî mefhumlardan da söz edilmiştir.

Mânî, şiirlerinde klasik şiirin esas tiplerinden olan sevgili, âşık ve rakip üçlüsüne de yer vermiştir. Sevgili, kusursuz bir güzelliğe sahiptir. Sevgilinin güzellik unsurları, kıyafetleri, takıları kimi zaman sevgilinin güzelliğini anlatırken kimi zamanda âşık ile sevgili arasında orta yolu bulmaya çalışan, âşığın çektiği aşk acısını sevgiliye bildiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Âşık, beyitlerde her zaman sevgili uğruna acı çekmek isteyen ve bu yolda ona engel olduğunu düşündüğü herşeyden vazgeçmeye hazır olan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Rakîp ise her işi çirkin olan, sevgilinin bulunduğu yerden ayrılmayan ve âşığın yoluna taş koyan bir tip olarak karşımıza çıkar.

Şiirlerinde tabiatle ilgili mefhumlara yer veren Mânî hem kasidelerinde hem gazellerinde umumiyetle güneş, ay ve felek (gözyüzü), gece/gündüz, kış gibi kavramlar üzerinde durmuştur. Hayvanlardan kuşlar daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Mânî bunun dışında papağan, şahin, kargave ankagibi kuşlardan da söz ederek bu kuşlarla ilgili farklı tasvirlerle yer vermiştir. *Dîvân*'da kuşlar dışında pervane bolca zikredilen hayvanlar arasında yer almaktadır. *Dîvân*'da ağaçlar, genellikle sevgilinin boyu için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Çiçekler ise yine sevgili veya sevgilinin güzellik unsurları ile ilişkilendirilmiştir.

Mânî Dîvânî'nin Tahlili başlıklı çalışmamızda şairin edebî şahsiyetinin ve hayat felsefesinin tetkik edilmesinin yanı sıra klasik şiir geleneğinde bir divanın nasıl

incelenmesi gerektiği ve muhtevâ açısından nelerin dikkate alındığı konusunda bilgiler edinilmiştir.



KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKTAŞ, Hasan, **Çağdaş Türk Şiirinde Peygamberler**, Yortsavul Yay, Edirne 2006.

AYVAZOĞLU, Beşir, **Güller Kitabı**, Ötüken yay, İstanbul 1995.

DEMİREL, Şener, **Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa** T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kitaplar ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2017.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0>

DOĞAN, Ahmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

ERGİNLİ, Zafer, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kalem Yayınevi, İstanbul,2006.

GÜRSOY NASKALİ, Emine, **Mum Kitabı**, Kitabevi, İstanbul, 2015.

KESİK, Beyhan, **Mahmûd Rıfkî Hayatı- Edebî Kişiliği ve Divançesi** Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2009.

Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü's-Su'arâ**, hzl. Aysun Sungurhan, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017.

KÖPRÜLÜ, Fuat, **Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1976.

ONAY, Ahmet Talat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, (Haz.Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yay.,Ankara, 2019

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.

TÖKEL, Dursun Ali, **“Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar”**, Akçağ Yay., Ankara 2000.

YILMAZ, Mehmet, **“Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler”**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992.

ZAVOTÇU, Gencay, **“Divan Edebiyatı Kişiler- Kişilikler Sözlüğü”**, Aydın Kitabevi Ankara, 2006.

MAKALELER

AÇIL, Berat, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Bahar 2015, S.5.

ARMUTLU, Sadık, “Kelebeğin Ateşe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem’ü Pervane Mesnevileri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2009, S.3, s.877-907.

BATİSLAM, H. Dilek “Divan Şiirinde Sabâ”, **Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI**, (Mehmet Çavuşoğlu’na Armağan II), İstanbul 2005, s. 1-21.

BATİSLAM, H. Dilek, “Divan Şairinin Benzetme Dünyasında Mısır ve Nil”, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/1 Winter 2011, p. 203-210, TURKEY.

DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim, “Emri Divanı’nda Adetler ve Gelenekler”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 9, İstanbul 2012, 49-110.

DİKMEN, Melek ve ÇETİN, Kamile. “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları.”**Bilig**, 2012,S.61,s.71-98.

DOĞAN, Hasan, “Divan Şiirinin Kara İncisi: Hind Ülkesi / Klasik Türk Şiirinde Hind Metaforu”,**III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi**, İstanbul 2010, C.1, s.797-809.

EKİCİ, Hasan, “Baki Divan’ında Saki Mefhumu”,**Journal of Turkish Language and Literature**, Volume:3, Issue:3, Summer, 2017, (55-76)

EKİCİ, Hasan, “Kâmî Divanında Rakip Tipi ve Rakip İle İlgili Tasavvurlar”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Türkiye 2018 S. 7/2 s. 877-889,

ERBAY, Nazire, “Mevlana’nın Rubailerinde Tekâmülün Dört Unsuru Şarap, Kadeh, Saki ve Şems”,**Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, ÖS-III: 101-112 [2016]

GÜLER, Zülfî, “Divan Şiirinde Papağan”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 1, Mart 2014, s. 61-71

GÜLHAN, Abdülkerim, “Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketler yapılan Teşbih ve Mecazlar”, **Turkish Studies**, Fall 2008,Volume 3/5.

KARACA, Derya, “Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları”,**Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**,2018,C.11,S.61.

KARAKÖSE, Saadet, “Bir Elif Çekmek: Klasik Edebiyatımızda Elif”,
Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2013,S.2/1,s.199-
228

KAYA, Bayram Ali, “Klasik Türk Şiirinde Gömlek”, **TürkKültürü Dergisi**
15,İstanbul 2006, s.149-200.

KEMİKLİ, Bilal, “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi” , **Uludağ Üniversitesi**
İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007,C.16, S.1, s.19-36.

KIRBIYIK, Mehmet, “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”
Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat
Dergisi,2007,S.18,s.61-75

NALÇACIGİL ÇOPUR, Emel, “Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç,
Ok”,**Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri**
Dergisi,2010,C.10,S.1.s.58/80.

ONAT ÇAKIROĞLU, Tuba. “Klasik Türk Şiirinde “Dendân” Kelimesinin
Kullanımı Üzerine” . **Türkbilig** (2020): 147-156.

ÖZCAN, Nurgül, “15.Yüzyıl Divanlarında Dini Benzetmelerle Yapılan
Sevgili Tasvirleri” , **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**,
2012, 11(1):159 -189 ISSN: 1303-0094

ÖZDEMİR, Mehmet, “Necati Beg Divanı’nda Uyku Kavramının Kullanımı
Üzerine Bir İnceleme” , **Atatürk Üniversitesi Türkiyat**
Araştırmaları Enstitüsü,2017 Dergisi 60, s.113–138.

ÖZTOPRAK, Nihat, “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Deneme”,**Divan**
Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 4, İstanbul 2010, s.103-154.

PARLAKKILIÇ, Ayşe, “Klasik Türk Şiirinde “Ahir Zaman” **İstem**,2017
Yıl:15, S.29, s. 143 – 157.

SEFERCİOĞLU NEJAT, M. “Helâkî Divanı’nda Türkçe Deyimler”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 4**, İstanbul 2010, 155-202.

SUCU, Nurgül, “Zahid-Sufi Tipinin Kimliği, Divan Edebiyatındaki Yeri ve Sosyal Hayattaki Örnekleri” **İstem**, 2007, Yıl:5,S.10,s.229-255.

ŞAHİN, Kürşat Şamil, “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi”, **Turkish studies 6,3** (2011): 1851–1867. Print.

ŞAHİN, Mehmet, “Bâkî Dîvânı’nda Ayna Metaforu”, **Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences**, 2020, 6(25): 519-534.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Haziran Sayısı, 1994, s.131-180.

TUNÇ, Semra, “On Altıncı Yüzyıl Divan Şairi Mânî ve Şiirleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 21**, 2007: 1–36. Print.

ÜNAL, Mehmet and ÜNAL, Ahmet, “Divan Şiirinde Peygamberlerin Ele Alınışı: Ömer Hulus, Divanı Örneği”, **The Journal of International Social Research**, October 2020, Volume: 13 Issue: 73, Issn: 1307-9581.

ÜSTÜNER, Kaplan, “ Divan Şairlerinin Mecnun’a Üstünlük İddiaları” **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2010, S.15,s.151-164.

YEKBAŞ, Hasan, “Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları”,**Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ 2010, Cilt: 20, Sayı: 1, Sayfa: 155-184

YENİTERZİ, Emine, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, **The Journal of International Social Research**, Volume: 3 Issue: 15

YILMAZ, Fatma, “Divan Edebiyatında Nakş ve Nakkaş 1: İlk yüzyıllar”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 12**, İstanbul 2014, 13-28.

YÜKSEL, Yahya, “Divan Şiirinde Ticari Unsur ve Maddi Değer olarak Para Birimleri, **Journal of Turkish Language and Literature**, Volume:5, Issue:3, Summer 2019, (556-582), Doi Number: 10,20322/littera.541173.

TEZLER

BAHADIR, Savaşkan Cem, “**16.Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar**”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

CARAN, Mümtaz, “**Divan Şiirinde Kozmik Unsurlar**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.

GÜNDÜZ, Elif, “**Meyli Divanı Tahlili**” Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun 2018.

KOLA, Fatma, “**Usûli Divanı Tahlili**”, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Giresun 2017.

KUL, Nuray, “**16.Yüzyıl Şairlerinde Felek Kavramı**”, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2015.

MUTLU, Betül, “**Divan Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması**” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Türkçe Eğitim Ana bilim Dalı, İzmir 2012.

NAZİK, Sıtkı, “**Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem**”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015.

SELVİ, Ali Cahit, “**Türk İslam Edebiyatında Melek (XVI., XVII. ve XVIII. YY. DÎVÂNLARI)**”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.

UÇAR, Melike, “**Klasik Türk Şiirinde Peygamberler**”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

YAĞCIOĞLU, Songül, “**Fuzûlî ve Bâkî Divanlarının Karşılaştırılması**” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

YILMAZ, Gülay, “**Divan Edebiyatında İstanbul: 15 yüzyıl**”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.

ANSİKLOPEDİ

AKBAYAR, Nuri , “**Sicill-i Osmanî**”. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996. C.V. s.1578.

ÇİÇEK, Kemal, “Osman paşa, Özdemiroğlu”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV yayınları, İstanbul 2007, C.33, s.471-472.

DURMUŞ, İsmail, “Leylâ ile Mecnûn”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2003, C.27, s.159.

ÖNGÖREN, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, C.29. s.441.

ÖZERVARLI, M.Sait, “Melek”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV yayınları, Ankara 2004, C. 29, s.40-42.

TAŞAĞIL, Ahmet, “Hoten”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV yayınları, İstanbul 1998, C.18, s.253.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Âyet”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C.4, s.242.

